

ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ISSN 1105-7785

ISBN 978-960-8145-83-2

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία

Πανεπιστημίου 22, Ἀθήνα 106 72

Fax 210 3644996 - τηλ. 210 3609689 - secr@archetai.gr - www.archetai.gr

ΑΛΚΗΣΤΗΣ ΧΩΡΕΜΗ-ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ

ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ

ΑΘΗΝΑ 2011

Εἰσαγωγή	1
Ζάκυνθος	3
Κεφαλονιά	13
Ίθάκη	37
Λευκάδα	47
Κέρκυρα	60
Ἐπίλογος	101
Συντομογραφίες	102
Σημειώσεις	105
Εὐχαριστίες	116
Summary	117

Εἰσαγωγή

Τὰ νησιά τοῦ Ἴονιου πελάγους* ἀποτελοῦν μιὰ νησιωτικὴ περιοχὴ τῆς Ἑλλάδας ποὺ ἐκτείνεται δυτικὰ τῆς Ἠπείρου, τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδας καὶ τῆς Πελοποννήσου. Πρόκειται γιὰ τὰ νησιά Ζάκυνθο, Κεφαλονιά, Ἰθάκη, Λευκάδα, Κέρκυρα καὶ Παξοὺς, τὰ ὁποῖα συγκροτοῦν ἓνα ἀπὸ τὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα τῆς χώρας (εἰκ. 1). Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι μαζὶ μὲ τὰ Κύθηρα καὶ τὰ Ἀντικύθηρα ἀποτελοῦσαν τὰ Ἐπτάνησα. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ δύο τελευταῖα βρίσκονται μεταξὺ νότιας Πελοποννήσου καὶ Κρήτης, δὲν περιλαμβάνονται στὸ ἀνωτέρω γεωγραφικὸ διαμέρισμα, ἀλλὰ ἀνήκουν στὸν νομὸ Ἀττικῆς.

Κατὰ τὴν προϊστορικὴ καὶ ἱστορικὴ περίοδο τὰ νησιά τοῦ Ἴονιου πελάγους δὲν ἀνήκαν σὲ μία ἐνιαία πολιτιστικὴ ομάδα, ἀλλὰ ἀναπτύχθηκαν ἀνεξάρτητα τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, δεχόμενα διαφορετικὲς ἐπιδράσεις ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιαιτεροτήτά τους καὶ κυρίως τὴ θέση τους στὸ Ἴόνιο πέλαγος, στὸν δρόμο ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὴν Ἰταλία καὶ τὴ Δύση, ποὺ σημάδεψε τὴν ἐξέλιξή τους.

* Τὸ θέμα αὐτὸ εἶχε παρουσιασθεῖ σὲ δίωρο σεμινάριο στὶς 9-1-2008 στὸν κύκλο μαθημάτων «Ἀπὸ τὴν Ἰταλία στὴ Δυτικὴ καὶ Κεντρικὴ Ἑλλάδα» τῆς Σχολῆς Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία.

Εἰκ. 1. Τὰ νησιὰ τοῦ Ἰονίου πελάγους.

Ζάκυνθος

Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ νησιὰ τοῦ Ἴονίου πελάγους ποὺ συναντᾶ κανεῖς στὴν ἔξοδο τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἢ πλέοντας κατὰ μῆκος τῆς Δυτικῆς Πελοποννήσου μὲ κατεύθυνση πρὸς Βορρᾶν εἶναι ἡ Ζάκυνθος. Βρίσκεται σὲ ἀπόσταση 10 ναυτικῶν μιλίων νότια ἀπὸ τὴν Κεφαλονιά καὶ 8,5 δυτικὰ τῆς Πελοποννήσου, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Χελωνάτα, στὸν ναυτικὸ δρόμο πρὸς τὴν Κάτω Ἰταλία καὶ τὴν Σικελία. Ἄλυσίδα βουνῶν διασχίζει τὸ νησιὸ ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότο. Στὸ ἀνατολικὸ μέρος ὑπάρχουν εὐφορες πεδινὲς περιοχές, καθὼς καὶ στὸν κόλπο τοῦ Λαγανᾶ νότια καὶ Ἄλυκανᾶ - Ἄλυκῶν στὰ ΒΑ. Στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ κόλπου τοῦ Λαγανᾶ ὑπάρχει τὸ φυσικὸ λιμάνι τοῦ Κεριοῦ (εἰκ. 2).

Ἱστορία

Τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ ἀναφέρεται στὰ ὀμηρικὰ ἔπη¹ (β' μι-σὸ τοῦ 8ου αἰ. π.Χ.). Ὅπως φαίνεται, ὑπῆρξε πυκνὴ κατοίκηση ἀπὸ διάφορα γένη κατὰ τὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ², ἀλλὰ ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. ἕως τὸ τέλος 8ου αἰ. π.Χ. ὑπάρχει κενό, φαινόμενο ποὺ ἔχει παρατηρηθεῖ ἐπίσης στὴν Κεφαλονιά καὶ τὴν Κέρκυρα³. Ἀποίκηση ἔγινε στὸ τέλος τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ Πελοποννήσιους. Ἡ μικρὴ ἀπόσταση – διάλυος 8,5 ναυτικῶν μιλίων – ἀπὸ τὴν Ἥλιδα δικαιολογεῖ καὶ τὴν παράδοση ποὺ διασώζει ὁ Θουκυδίδης⁴, ὅτι ἄποικοι ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα ἀποίκισαν τὴν Ζάκυνθο. Ἰδρύθηκε τότε μία πόλη, ἡ Ζάκυνθος, ποὺ ἐξουσίαζε ὅλο τὸ νησι. Σὲ αὐτὴ τὴν πόλη-κράτος ὑπάγονταν

Εικ. 2. Χάρτης της Ζακύνθου.

καὶ οἱ οἰκισμοὶ ποὺ δημιουργήθηκαν σὲ διάφορα μέρη τοῦ νησιοῦ.

Ἐλάχιστες εἶναι οἱ πληροφορίες ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς συγγραφεῖς (Ἡρόδοτος, Θουκυδίδης, Πολύβιος) γιὰ τὴν οἰκιστικὴ ἐξέλιξη τοῦ νησιοῦ, καθὼς καὶ γιὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ ἔχουν σχέση με αὐτήν. Ἐπίσης πολὺ λίγες ἐπιγραφές σὲ λίθο ἢ χαλκὸ εἶναι γνωστές, ἀλλὰ καμία δὲν σὼζει δημόσιο κείμενο, ὅπως ψηφίσματα τοῦ δήμου κ.ἄ. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ ἐπιγραφές σὲ ἀναθηματικὴς ἢ ἐπιτύμβιες στήλες⁵. Σημειωτέον ὅτι στὸ νησὶ δὲν ἔχουν γίνεи συστηματικὴς ἀνασκαφές, πλὴν σωστικῶν, καὶ μόνο περιορισμένες ἐπιφανειακὴς ἔρευνες.

Πρωταρχικὸ ρόλο στὴ δημιουργία οἰκισμῶν ἔπαιξε, ὅπως φαίνεται, ἡ γεωφυσικὴ φυσιογνωμία τοῦ νησιοῦ⁶. Ἡ ἀλυσίδα τῶν βουνῶν ποὺ διασχίζει τὸ νησὶ ἦταν ἀποτρεπτικὴ γιὰ ἐκτεταμένη κατοίκηση, λόγῳ ἀπουσίας καλλιεργήσιμης γῆς. Ἀντίθετα ἡ ἀνατολικὴ πεδινὴ πλευρὰ μέχρι τὴν περιοχὴ τοῦ Ἄλυκανᾶ βόρεια καὶ ἡ περιοχὴ ποὺ βλέπει στὸν πλατὺ ἄνοικτὸ κόλπο τοῦ Λαγανᾶ νότια, καλλιεργήθηκαν καὶ κατοικήθηκαν νωρίς. Ἐδῶ πρέπει νὰ ὑπῆρχε στὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ σήμερα, μιὰ σειρὰ οἰκισμῶν κοντὰ στοὺς πρόποδες τῶν βουνῶν, ἐπειδὴ ἐξασφαλιζόταν μιὰ στοιχειώδης ἀσφάλεια⁷.

Στὸ δυτικὸ ἄκρο τοῦ μεγάλου κόλπου τοῦ Λαγανᾶ, στὰ νότια, σχηματιζόταν τὸ φυσικὸ λιμάνι τοῦ Κεριοῦ, ἐνῶ στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ὑπῆρχαν τὸ λιμάνι τοῦ Κάστρου, τῆς πόλης τῆς Ζακύνθου καὶ βορειότερα ἐκεῖνο τοῦ κόλπου τῶν Ἄλυκῶν. Ἡ δυτικὴ ἀκτὴ τοῦ νησιοῦ εἶναι ἀπόκρημνη καὶ ἀπρόσιτη, με μικροὺς μόνον ὄρμους.

Ἀρχαιότητες

Ὁ κύριος οἰκισμὸς βρισκόταν στὴ θέση τοῦ μεταγενέστερου Κάστρου (Ζάκυνθος) σὲ φυσικὸ ὄρμο, στὴν ἀνατολικὴ παραλία. Ὁ λόφος ὄχυρώθηκε νωρίς, ὅπως ἀναφέρει ὁ Πausanias⁸, καὶ ὀνομάστηκε Ψωφίς ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη ἀρκαδικὴ πόλη, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται. Τὸ ἐνετικὸ κάστρο (εἰκ. 3) κατέστρεψε τὴν ἀρχαία ἀκρόπολη, ἡ ὄχυρωση τῆς ὁποίας πιθανότατα ἔγινε, ὅταν ὁ Ἀθηναῖος ναύαρχος Τολμίδης κατέλαβε τὴν Ζάκυνθο καὶ πόλεις τῆς Κεφαλονιάς γιὰ νὰ δημιουργήσει ἐρείσματα στὴν εἴσοδο τοῦ Κορινθιακοῦ. Ἡ ὑπαρξὴ ὄχυρῆς ἀκρόπολης διαφαίνεται καὶ στὴ διήγηση τοῦ Θουκυδίδη⁹, ὅταν στὶς ἀρχὲς τοῦ 430 π.Χ. ὁ Σπαρτιάτης Κνήμος ἐπιχείρησε ἀπόβαση γιὰ νὰ ἐξαναγκάσει τοὺς Ζακυνθίους νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς συμμάχους τοὺς Ἀθηναίους, ἡ ὁποία ὅμως ἀπέτυχε. Ἐνδείξεις γιὰ ἄγνωστες πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις στοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους μαρτυροῦν ἐνεπίγραφες μολυβδίδες ἀπὸ σφενδόνες, ποὺ βρέθηκαν στὶς πλαγιὲς τοῦ λόφου¹⁰. Κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο, κοντὰ στὴ θάλασσα, ὑπῆρχε πηγὴ, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἦταν γνωστὴ στοὺς ναυτικοὺς ποὺ ἔπλεαν στὸ Ἴόνιο. Δὲν σώζονται κατάλοιπα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων, ὅπως τοῦ σταδίου καὶ τῶν ἱερῶν τῆς ἀρχαίας πόλης, λόγῳ ἐπανειλημμένων διαρπαγῶν κατὰ τὴν Ἐνετοκρατία, τὴν Ἀγγλοκρατία, τῶν καταστροφῶν ἀπὸ τοὺς σεισμοὺς τοῦ 1953 καὶ τῆς ἐπαναχρησιμοποίησης τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ στὸ χτίσιμο τοῦ κάστρου καὶ ἄλλων νεότερων κτισμάτων. Σὲ ἀνασκαφὴ ποὺ διεξήγαγε ἡ ἀρχαιολόγος Ζ. Μυλωνᾶ στὸν ναὸ τοῦ Σωτήρα μέσα στὸ Κάστρο, βρέθηκαν ὄστρακο λεκύθου κλασικῶν χρόνων, ἑλληνιστικὴ καὶ ρωμαϊκὴ κεραμικὴ καὶ εἰδώλιο Σάραπ μὲ μῦδιον, ἡ λατρεία τοῦ ὁποίου μαζὶ μὲ ἄλλων

Εικ. 3. Τὸ προύριο τῆς Ζακύνθου (Μυλωνά, Τὸ Κάστρο εἰκ. 17).

αἰγυπιακῶν θεοτήτων πρέπει νὰ εἰσῆχθη στὴν περιοχὴ τὸν 2ο-1ο αἰ. π.Χ.¹¹

Ὅπως μαρτυροῦν τὰ σποραδικὰ εὐρήματα (ιδίως ἀρχιτεκτονικὰ μέλη), δορυφορικοὶ οἰκισμοὶ ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τὴν πόλη δημιουργήθηκαν στοὺς σημερινοὺς οἰκισμοὺς Μπόχαλης, Ἀρίγκου, Γαῖτανίου καὶ Βαρῶν, καθὼς καὶ κοντὰ σὲ περιοχὲς καλλιεργήσιμες ἢ κτηνοτροφικές, ὅπως Κυψέλη (Μπελούσι), Καλλιπάδι, Γερακάρι, Μαχαράδο, Σκουληκάδο, Λιθακιά, στὶς ὄρεινές βορειοδυτικές, ὅπως οἱ Μαριές, Βολυμές, Ὀρθονιές, Παλαιόκαστρο, Χαρτάτα ἢ σὲ περιοχὲς συλλογῆς πίσσας στὴν περιοχὴ τῆς λίμνης στὸ Κερί στὸ νοτιοδυτικὸ μέρος τοῦ νησιοῦ¹². Ἡ πίσσα ἐχρησιμοποιεῖτο γιὰ τὴ

Εικ. 4. Ἀργυρὸ νόμισμα Ζακύνθου (Μ. Οἰκονομίδου, Τὰ ἀρχαῖα νομίσματα, 1996, 234, ἀρ. 18).

συντήρηση τοῦ οἴνου (ἐξ οὗ καὶ πισσάτης οἴνος) ἀλλὰ καὶ ὡς στεγανωτικὸ ὑλικὸ στὴ ναυπηγικῇ¹³.

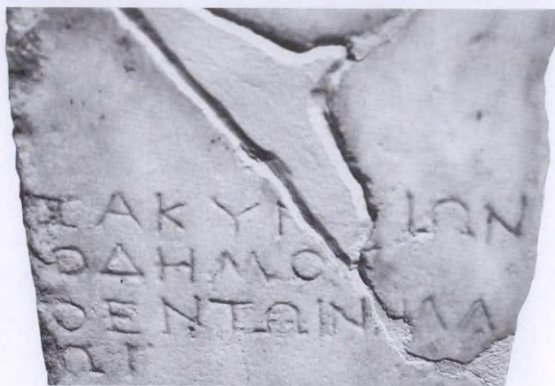
Ἡ πόλη Ζάκυνθος ἐξουσίαζε ὀλόκληρο τὸ νησί. Ἡ αὐτονομία της κατὰ τὸν 5ο καὶ 4ο αἰ. π.Χ. εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ιστορικὲς πηγές, ὅπως ὁ Θουκυδίδης¹⁴, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι κόβει δικά της ἀργυρὰ νομίσματα (εἰκ. 4)¹⁵. Ἡ κοπὴ νομισμάτων ἀργυρῶν καὶ χαλκῶν συνεχίστηκε ἕως τὸν 2ο αἰ. π.Χ., ὅποτε τὸ νησί ὑποδουλώθηκε στοὺς Ρωμαίους. Νομίσματα τῆς Ζακύνθου περιλαμβάνει ἡ σημαντικὴ συλλογὴ Μουρούζη, σήμερα στὸ Νομισματικὸ Μουσεῖο¹⁶.

Δὲν ὑπάρχουν καθόλου στοιχεῖα γιὰ τὸν πληθυσμὸ τῆς πόλης καὶ τοῦ νησιοῦ κατὰ τοὺς ιστορικοὺς χρόνους. Ἡ πληροφορία ὅμως τοῦ Θουκυδίδη¹⁷ ὅτι οἱ Ζακύνθιοι ἔστειλαν τὸ 432 π.Χ. γιὰ βοήθεια στὴν Κέρκυρα ἐκστρατευτικὸ σῶμα ἀπὸ 1.000 ὀπλίτες, ὑποδηλώνει τὴν ἀκμὴ τοῦ νησιοῦ καὶ τὸ μέγεθος τοῦ πληθυσμοῦ. Γιὰ τὴν οἰκονομία τῆς πόλης καὶ τὶς οἰκονομικὲς της ἐπαφές μὲ ἄλλες ἑλληνικὲς πόλεις παρουσιάζει ἐνδιαφέρον ὁ θησαυρὸς 171 ἀργυρῶν νομισμάτων, μικρῶν ὑποδιαίρέσεων 4ου-3ου αἰ. π.Χ., ποὺ βρέθηκαν στὶς ἀρχές τοῦ

20ου αἰ. στὴν πόλη τῆς Ζακύνθου¹⁸. Προφανῶς πρόκειται γιὰ ἀποθησαύριση κάποιου ἐμπόρου, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξη νομισμάτων καὶ ἄλλων πόλεων, ὅπως τῶν Ὀπουντίων Λοκρῶν, τῆς Ἡλίδας καὶ τῆς Ἀρκαδίας.

Μὲ τὴν ὑποκίνηση τῶν ἰσχυρῶν τῆς ἐποχῆς, Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν, ξέσπασαν τὸ 374 π.Χ. ἐμφύλιες ἐριδες μεταξὺ δημοκρατικῶν καὶ ὀλιγαρχικῶν, οἱ ὁποῖες ἔληξαν μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν τελευταίων, ἐνῶ οἱ δημοκρατικοὶ εἴτε βρῆκαν καταφύγιο στὸν στόλο τοῦ Ἀθηναίου στρατηγοῦ Τιμόθεου, εἴτε μὲ τὴ βοήθειά του ἐγκαταστάθηκαν «εἰς χωρίον ὄχυρὸν παρὰ θάλασσαν, ὃ προσηγόρευον Ἀρκαδίαν», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Διόδωρος Σικελιώτης¹⁹, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ πολεμοῦσαν τοὺς ὀλιγαρχικοὺς. Τὸ ὄχυρὸν χωρίον δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ, ἀλλὰ ὑποθέτουν ὅτι ἦταν στὶς ΒΑ. ὑπώρειες τοῦ ὄρους Σκοπός (εἰκ. 2)²⁰. Ἡ τελικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηναίων στὸ Ἴόνιο, μετὰ τὴν ἦττα τῶν Λακεδαιμονίων ὑπὸ τὸν Μνάσιππο στὴν Κέρκυρα, ἐσήμανε τὸ τέλος τῶν ὀλιγαρχικῶν τῆς Ζακύνθου καὶ τὴν ἐπικράτηση τῶν δημοκρατικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐγκατέλειψαν τὸ ὄχυρὸ στὴν Ἀρκαδία ἢ Νῆλλο (σύμφωνα μὲ τὴν κατωτέρω ἐπιγραφὴ) καὶ ἐπανῆλθαν στὴν πόλη. Οἱ δημοκρατικοὶ Ζακύνθιοι, ὡς σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων, πρόσθεσαν τὸ ὄνομά τους στὴν πλάγια ὄψη τῆς μεγάλης ἐπιγραφῆς τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας (378/7 π.Χ.) ποὺ εἶχε στηθεῖ στὴν Ἀκρόπολη τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας²¹ ΖΑΚΥΝΘΙΩΝ | Ο ΔΗΜΟΣ | Ο ΕΝ ΤΩΙ ΝΗΛΛΩΙ (εἰκ. 5).

Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ζακύνθου καταλύθηκε μὲ τὴν κατάληψη τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (191 π.Χ.), οἱ ὁποῖοι τὸ χρησιμοποίησαν ὡς ναυτικὴ βάση γιὰ τὶς διάφορες πολεμικές τους ἐξορμήσεις, ἰδίως κατὰ τὸν Μιθριδατικὸ πόλεμο τὸν 1ο αἰ. π.Χ.²² Δὲν ὑπάρχουν πληροφορίες γιὰ τὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ στὸ νησιὸν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ρωμαϊοκρατίας. Ὅσο ἂν ἀπὸ τὰ κατάλοιπα ἰδιωτικῶν κατοικιῶν μὲ λου-

Εικ. 5. Μαρμάρινη στήλη τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. μετὴν ἐπιγραφή τῆς Β' Ἀθηναϊκῆς Συμμαχίας (Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο ἀρ. 10397).

τρικῆς ἐγκαταστάσεις καὶ διακόσμηση μετὰ γλυπτὰ συμπεραίνεται ἡ κατοίκηση τοῦ νησιοῦ ἀπὸ πλούσιους Ῥωμαίους εὐπατρίδεις²³, λόγῳ τῆς ωραίας φύσης καὶ τοῦ ἥπιου κλίματός του.

Ἱερὰ - Λατρεῖες

Σὲ φιλολογικῆς πηγῆς ἀναφέρονται ἱερὰ τοῦ Ἀπόλλωνα, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Αἰνεΐα²⁴. Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνα συμπεραίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀπεικόνιση τοῦ τρίποδα σὲ νομίσματα τοῦ 5ου αἰ. π.Χ.²⁵, προφανῶς ἀπὸ κορινθιακῆ ἐπιρροή, κάτι ἀνάλογο ὅπως στὸ ἱερὸ τοῦ Ἄετοῦ στὴν Ἰθάκη, ἐνῶ ἡ εἰσαγωγή τῆς λατρείας τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Αἰνεΐα, τὸν 3ο

αι. π.Χ., προφανώς ἔγινε λόγῳ τῆς παρουσίας στοῦ Ἴονιο τοῦ βασιλέως Πύρρου τῆς Ἠπείρου, στοῦ πλαίσιο προπαγανδιστικοῦ προγράμματος τῶν Μολοσσῶν²⁶. Λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος Ὀπιταΐδος, προστάτριας τῶν ἐπιτόκων γυναικῶν, μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ ἐνεπίγραφη βάση (Μουσεῖο Ζακύνθου ἀρ. 20) ποῦ ἔφερε ἀνάθημα τοῦ Ἀρχικλῆ, γιοῦ τοῦ Ἀριστομένη, τῆς συζύγου του καὶ τῆς κόρης του (3ος-2ος αι. π.Χ.), ἀπὸ τὸ Μελινάδο²⁷, καθὼς καὶ ἀπὸ ἓνα ἀνάθημα τοῦ Ζακυνθίου Φιλίνου γιὰ τὴν Ἄρτεμη Ὀπιταΐδα στὴ Νεάπολη (Καβάλα) (3ος αι. π.Χ.)²⁸. Ἡ θέση τοῦ ἱεροῦ ὅπου θὰ εἶχε στηθεῖ τὸ ἀνάθημα τοῦ Ἀρχικλῆ εἶναι ἄγνωστη. Εἶναι πιθανὸν νὰ βρισκόταν στὴ θέση τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου τοῦ 6ου αι. μ.Χ., κατάλοιπα τοῦ ὁποῦ ἀνέσκαψε ὁ Δ. Πάλλας τὸ 1957 στοῦ Μελινάδο²⁹. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐνεπίγραφη βάση εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς Ἁγία Τράπεζα στὸν μεταγενέστερο ναὸ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

Στὴν περιοχὴ Βασιλικῆς στοῦ ΝΑ. ἄκρο τοῦ νησιοῦ, κοντὰ στοῦ ἀκρωτήρι Καλογέρα (εἰκ. 2), στὴ θέση Φούρκα-Νταμάρια, βρέθηκαν διάφορα ἀρχαῖα σὲ ἀποθέτη ἄγνωστου ἱεροῦ: ἀγγεῖα, λύχνοι, πήλινα πλακίδια μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις ζώων καὶ κενταύρων, πήλινες προτομές, ποῦ χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸν 6ο αι. π.Χ. ἕως τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Τὸ ἱερὸ αὐτό, στὴν καίρια γιὰ τὴ ναυσιπλοΐα αὐτὴ θέση, πιθανότατα ἦταν ἀφιερωμένο στὴ λατρεία τοῦ Ποσειδώνα, προστάτη τῶν ναυτικῶν, κατ' ἀναλογίαν μὲ τὰ ἱερὰ στὸν Ἁγ. Γεώργιο Σκάλας, στοῦ ΝΑ. τμήμα τῆς Κεφαλονιάς καὶ στὴ Ρόδα, στὴ βόρεια παραλία τῆς Κέρκυρας³⁰. Στὴ θέση Νταμάρια ὑπῆρχαν, ὅπως φαίνεται, καὶ ἀρχαῖα λατομεῖα, ἀπὸ ὅπου ἔπαιρναν οἱ Ζακύνθιοι τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ τῶν κτηρίων τοῦ νησιοῦ.

Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ Ζάκυνθος χάρις στὴν καίρια γεωγραφικὴ θέση τῆς ἔπαιξε σημαντικὸ ρόλο στὸν χῶρο τοῦ Ἴονίου,

ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἤδη χρόνια, κυρίως στὶς θαλάσσιες ἐπικοινωνίες μὲ τὴ Δύση, ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους στὴ διάδοση ἰδεῶν καὶ πολιτιστικῶν ἀγαθῶν, καθὼς καὶ στὸ ἐμπόριο τῆς κυρίως Ἑλλάδας μὲ τὴν πλούσια σιτοπαραγωγικὴ Σικελία.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Α. Ζώης, *Ἱστορία τῆς Ζακύνθου* (1955).
- Π. Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοὶ τῆς Ζακύνθου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὸ 1953, *Α' Συνέδριο τῆς Ἑταιρείας Ζακυνθιακῶν Σπουδῶν, Ζάκυνθος 20-22 Ὀκτωβρίου 1989* (1993) 45-73.
- Ζ. Μυλωνᾶ, *Τὸ Κάστρο τῆς Ζακύνθου* (2003).
- Η. Nicolet, M. Oeconomides, La circulation monétaire dans le Péloponnèse et le trésor de Zakynthos (Zante), στὸ *Quaderni ticinesi di numismatica et antichità classica* 20, 1991.
- Ἄ. Ποστολάκας, *Κατάλογος ἀρχαίων νομισμάτων τῶν νήσων Κερκύρας, Λευκάδος, Ἰθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Κυθήρων* (1878).
- Ο. Riemann, *Recherches archéologiques sur les îles ioniennes*, III. Zante (1880) 3 κέ. (ἔλλην. μετάφρ. στὸ περιοδικὸ *Περίπλους* 21-22, 1989).

Κεφαλονιά

Ἡ Κεφαλονιά εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιά, μὲ ἔκταση 700 περίπου τ.χλμ. Βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, ἀνάμεσα στὴν Ζάκυνθο, τὴν Ἰθάκη καὶ τὴν Λευκάδα (εἰκ. 1, 6)³¹.

Οἱ ἀκτές της, ἔκτασης 250 τ.χλμ., παρουσιάζουν ἔντονο διαμελισμὸ μὲ πολλοὺς κόλπους καὶ ἀκρωτήρια. Εἶναι τὸ ὀρεινότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα νησιά μὲ ψηλότερο βουνὸ τὸν Αἶνο (1.628 μ.) στὸ μέσον τοῦ νησιοῦ καὶ ἄλλα μικρότερα στὰ βόρεια καὶ ἀνατολικά του: Ἄγ. Δυνατή, Καλὸν Ὅρος, Κόκκινη Ράχη κ.ἄ. Πολλὲς εἶναι οἱ καρστικὲς πηγές, καταβόθρες, ἡ λίμνη Ἐβυθος ἢ Ἀκωλη καὶ τὰ σπήλαια Μελισσάνης, Δρογγαράτη, Ζερβάτη κ.ἄ. Πεδινὲς ἐκτάσεις βρίσκονται μόνον στὴν ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ παραλία, ὅπου ὑπάρχουν καλλιέργειες ἐλαιοδένδρων, ὀπωροφόρων, ἀμπελιῶν κ.ἄ. Τὸ κλίμα εἶναι εὐκρατο μὲ ἡπιοὺς χειμῶνες καὶ δροσερὰ καλοκαίρια.

Ἱστορία

Τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ ὀφείλεται στὸν μυθικὸ Κέφαλο³². Ἦταν γιὸς τῆς Διομήδης καὶ τοῦ Διονέα ἢ τῆς Ἐρσης ἢ Κρέουσας καὶ τοῦ Ἑρμῆ, καὶ κατέφυγε στὴν Κεφαλονιά γιὰ νὰ ξεπεράσει τὸν θάνατο τῆς συζύγου του Πρόκριδος, ποὺ κατὰ λάθος τὸν προκάλεσε ἄθελά του ὁ ἴδιος κατὰ τὴ διάρκεια κυνηγιοῦ, περνώντας τὴν γιὰ θήραμα³³. Κατὰ ἄλλη ἐκδοχὴ ὀφείλεται τὸ ὄνομα τοῦ νησιοῦ στὸν ἀρχαῖο λαὸ τῶν

Εικ. 6. Χάρτης της Κεφαλονιάς και της Ίθιακής (Π. Καλλυγιάς, 'Η μυκηναϊκή Κράνη της Κεφαλονιάς', Αρχαιολογία 1, 1981, 79).

Κεφαλλήνων³⁴ ἢ στὸ γεγονός ὅτι ἡ Κεφαλονιά εἶναι τὸ μεγαλύτερο ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιά καὶ ἀποτελεῖ τὴν «κεφαλή».

Παρὰ τὴ στρατηγικὴ καὶ σημαντικὴ γιὰ τὴ ναυσιπλοῖα θέση τῆς Κεφαλονιάς στὴν εἴσοδο τοῦ Πατραϊκοῦ καὶ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, μόνο λίγες πληροφορίες ὑπῆρχαν παλαιότερα γιὰ τὴν ἀρχαία ἱστορία της, καθὼς βρισκόταν στὸ περιθώριο τῆς ἀνάπτυξης τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου. Ὡστόσο τὰ ἀρχαιολογικὰ κατάλοιπα καὶ τὰ εὐρήματα ποὺ ἔφεραν στὸ φῶς οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχαιολογικὲς ἀνασκαφὲς ἀπὸ τοὺς ἀρχαιολόγους Παν. Καββαδία, Ν. Κυπαρίσση, Σπ. Μαρινάτο, Π. Καλλιγὰ καὶ πρόσφατα ἀπὸ τοὺς Λ. Κολώνα, Α. Σωτηρίου, καὶ ἰδίως ἡ πρόσφατη ἐκτεταμένη ἐπιφανειακὴ ἔρευνα ποὺ διεξήχθη στὴ δεκαετία τοῦ 1990 ἀπὸ τὸ Ἴνστιτούτο τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κοπεγχάγης μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Klaus Randsborg καὶ τὴ συνεργασία τῆς ΣΤ' ΕΠΚΑ τῆς Πάτρας, ἦταν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὶς προγενέστερες προβλέψεις. Ἐντοπίσθηκαν 500 περίπου θέσεις, οἱ περισσότερες ἄγνωστες, οἱ ὁποῖες χρονολογοῦνται ἀπὸ τὴν παλαιολιθικὴ περίοδο ἕως τὸ 1500 μ.Χ. Τὰ ἀποτελέσματα δημοσιεύτηκαν, σὲ δύο ὀγκῶδεις τόμους, τὸ 2002, στὴ σειρὰ *Acta Archaeologica Supplementa*, IV: 1, 2, μὲ τίτλο *Kephallenia. Archaeology and History*, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Κλ. Randsborg.

Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι ὅτι ἀπουσιάζουν παντελῶς τὰ πρωτογεωμετρικὰ καὶ γεωμετρικὰ εὐρήματα (11ος-8ος αἰ. π.Χ.) ἀπὸ ὅλο τὸ νησί, πράγμα ποὺ παρατηρήθηκε καὶ στὴν Ζάκυνθο, ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ πρὸ πάνω (σ. 3). Διαπιστώνεται δηλαδὴ ἓνα κενὸ κατοίκησης 300 χρόνων καὶ ἀπὸ τὶς ἔρευνες, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπουσία μαρτυριῶν γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ στὶς φιλολογικὲς πηγές, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη μύθων.

Οἱ Κεφαλλῆνες τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ. Ἡ πρώτη πάντως μνεία τοῦ νησιοῦ συναντᾶται στὸν *Γενναικῶν Κατάλογο* τοῦ Ἡσιόδου (700 π.Χ.)³⁵,

Εἰκ. 7. Πήλινος κρατήρας τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὸν τάφο τῶν Μεταξάτων. Μουσεῖο Ἀργοστολίου.

ὁ ὁποῖος ἀναφέρει τὸν Αἰνῆσιο Δία, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Δία ὑπῆρχε ἤδη ἀπὸ τότε στὸ μεγάλο βουνό, τὸν Αἶνο³⁶. Τὸ νησι ἀναφέρεται μὲ τὸ ὄνομα Κεφαλληνία τὸν 5ο αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο³⁷. Τὰ πρῶτα κατάλοιπα ἀνθρώπινης παρουσίας κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους στὴν Κεφαλονιά προέρχονται ἀπὸ τὴς ἐπιχώσεις μυκηναϊκῶν τάφων, ὅπως π.χ. ὁ πήλινος κρατήρας τοῦ τέλους τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὸν τάφο τῶν Μεταξάτων, ποῦ ἀνέσκαψε ὁ Σπ. Μαρινᾶτος (εἰκ. 7)³⁸. Δὲν ἔχει διευκρινισθεῖ ἂν πρόκειται γιὰ ἠρωολατρεία ἢ πράξη ἐξαγνισμού σὲ μεταγενέστερη ἐποχή. Πάντως τὸν 8ο αἰ. π.Χ., δηλαδὴ τὴν ἐποχὴ σύνταξης τοῦ ὁμηρικοῦ ἔπους, τὸ νησι ἦταν γνωστὸ στὸν ὑπόλοιπο ἑλληνικὸ κόσμο. Τότε ἰδρύθηκαν οἱ πρῶτοι οἰκισμοὶ καὶ προέκυψε ἡ ἀνάγκη προστασίας τους μὲ ὄχυρὲς ἀκροπόλεις.

Κατὰ τὰ ἱστορικὰ χρόνια ἡ Κεφαλονιά ἦταν χωρισμένη σὲ τέσσερις περιοχὲς μὲ ἰσάριθμες πόλεις, ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴν Κεφαλληνιακὴ τετράπολη³⁹. Αὐτὲς ἦταν: ἡ Σάμη, στὸ βόρειο μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ νησιοῦ, οἱ Πρόννοι στὸ νοτιοανατολικό, ἡ Κράνη στὴν περιοχὴ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Αἶνου καὶ ἡ Πάλη ἀκόμη δυτικότερα, στὴν ὁμώνυμη χερσόνησο τῆς Παλικῆς (εἰκ. 6).

Στοὺς ἀγῶνες κατὰ τῶν Περωσῶν οἱ Κεφαλλῆνες τάχθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο μεταξὺ Ἀθήνας καὶ Σπάρτης ὑποστήριξαν ἢ μὲν Πάλη τοὺς Κορινθίους, ἐνῶ ἢ Κράνη συμμάχησε μὲ τοὺς Ἀθηναίους. Στῆ Β΄ Ἀθηναϊκῆ Συμμαχία (378 π.Χ.) δήλωσαν συμμετοχὴ μόνον οἱ Πρόννοι⁴⁰ (εἰκ. 8). Εἶναι γεγονόςδες ὅτι ἡ χωριστὴ πολιτικὴ τῶν τεσσάρων πόλεων ζημίωσε κατὰ καιροὺς τὴ γενικὴ ἡρεμία τοῦ νηιοῦ.

Εἰκ. 8. Τμῆμα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς εἰκ. 5, ὅπου διαβάζεται τὸ ὄνομα Πρόννοι.

Ὄταν ὁ Φίλιππος Ε΄ πολιορκήσῃ τὴν Πάλη, ἀπειλώντας νὰ κατακτήσῃ ὁλόκληρο τὸ νησιὸ τὸ 218 π.Χ., μόνον ἡ Πάλη ἀγωνίστηκε κατὰ τοῦ Φιλίππου. Τελικὰ καὶ οἱ τέσσερις πόλεις προσχώρησαν στὴν Αἰτωλικὴ Συμπολιτεία. Τὸ 187 π.Χ. τὸ νησιὸ καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ Σάμη μόνον ἀντιστάθηκε ἡρωικά, ἀλλὰ τελικὰ ἀναγκάστηκε νὰ ὑποταγεῖ ὕστερα ἀπὸ τετράμηνη πολιορκία καὶ νὰ ὑποστεῖ βίαια καταστροφὴ καὶ ἐξανδραποδισμό τῶν κατοίκων της. Ἡ κακὴ διοίκηση καὶ ἡ ἀπληστία τῶν κατακτητῶν ἀφενδὸς καὶ οἱ ληστρικὲς ἐπιδρομὲς τῶν πειρατῶν δημιούργησαν φρικτὲς συνθήκες διαβίωσης στὸ νησι. Τὸν 2ο αἰ. π.Χ. ὁλόκληρη ἡ Κεφαλονιά ἔγινε κτῆση τοῦ Γαῖου Ἀντωνίου, ὁ ὁποῖος ἦταν θεῖος τοῦ Μάρκου Ἀντωνίου⁴¹ καὶ ἴδρυσε σύμφωνα μὲ τὸν Στράβωνα νέα πόλη, τὸν Πάνορμο, μᾶλλον στὸ σημερινὸ *Φιοκάρδο* (εἰκ. 6)⁴². Σημαντικότερη ὡστόσο ἀναδεικνύεται ἡ Σάμη λόγῳ τοῦ μεγάλου λιμανιοῦ της, ποὺ ἐχρησιμο-

ποιεῖτο ὡς ἐνδιάμεσος σταθμὸς γιὰ τὴν ἐπικοινωνία μὲ τὴν Ἰταλία. Στὶς ἀρχὲς τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ὁ ἀθηναϊολάτρης αὐτοκράτορας Ἀδριανὸς χάρισε ὀλόκληρη τὴν Κεφαλονιά στὴν Ἀθήνα⁴³.

Λατρεῖες - Ἱερὰ

Οἱ κάτοικοι τοῦ νησιοῦ τῶν ἱστορικῶν χρόνων λάτρευαν τοὺς θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, καὶ ἰδιαίτερα τὸν Δία, στὴν ψηλότερη κορυφὴ τοῦ Αἴνου, ὅπου ὑπῆρχε πανάρχαιο φημισμένο ἱερὸ τοῦ Αἰνησίου Διός, ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἡσίοδος στὸν *Γυναικῶν κατάλογο*⁴⁴. Ἄλλοι θεοὶ ποὺ λατρεύονταν ἦταν ἡ Δήμητρα, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Βάκχος, ὁ Ἡρακλῆς, ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἡ Ἄρτεμις. Ἐνας κυκλικὸς ναὸς, θόλος, ἐλληνιστικῶν χρόνων στὸ Διγαλέτο⁴⁵ μαρτυρεῖ καὶ τὴν τέλεση μυστηριακῶν λατρειῶν, ὅπως στὸ Ἀρσινόειο τῆς Σαμοθράκης.

Ἀρχαιότητες τῆς τετράπολης

Κράνη

Στὸν μυχὸ τοῦ κόλπου Κούταβου, σὲ μιὰ κατάφυτη περιοχή, βρίσκεται ὁ λόφος ὅπου ἦταν χτισμένη ἡ ἀρχαία Κράνη (εἰκ. 6). Ἡ γραμμὴ τῆς παραλίας στὴν ἀρχαιότητα εἰσερχόταν πρὸ βαθιά, ὅπου σχηματίστηκαν μὲ προσχώσεις ἐλώδη ἐδάφη. Κέντρο ἐνδιαφέροντος ἦταν μιὰ πηγὴ στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου Καστέλι, τῆς ὁποίας τὰ νερὰ διοχετεύονταν σὲ μιὰ κρήνη, ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα Κράνη (ἀπὸ τὸν δωρικὸ τύπο κράνα)⁴⁶. Στὴν περιοχή σῶζονται τὰ εῤεῖπα κτηρίων τοῦ ἀρχαίου οἰκισμοῦ καὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλης. Λεῖψανα ὀχυρώσεων, χτισμένα μὲ μεγάλους δόμους, σῶζονται στοὺς λόφους

Εικ. 9. Κεφαλονιά, Ραζάια. Τμήμα του τείχους της αρχαίας Κράνης.

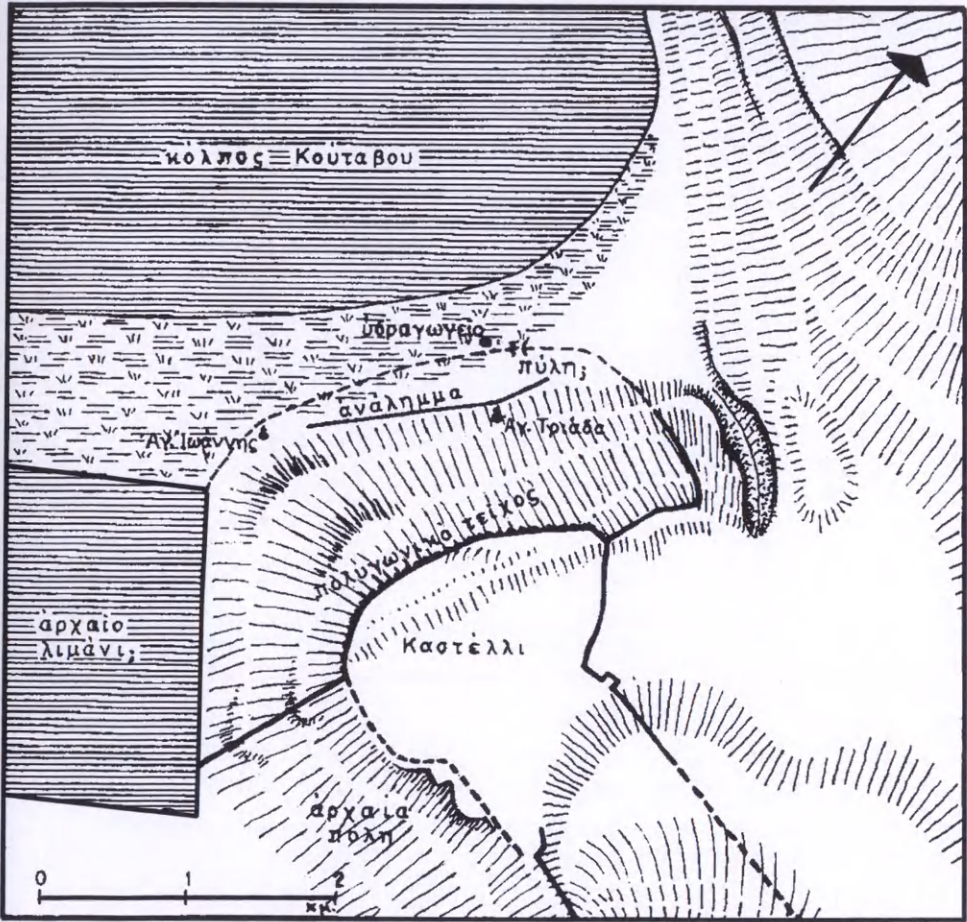
Καστέλι, Πεζούλες, και ιδίως στα *Ραζάια*, όπου υπάρχει μεγάλο οχυρωματικό έργο ελληνιστικών χρόνων, μήκους 1.000 μ., με 21 πύργους, χτισμένους με διάφορα συστήματα, αλλά κυρίως ισόδομο και πολυγωνικό (εικ. 9, 10)⁴⁷.

Στο άνδηρο που δημιουργείται από ισχυρό ανάλημμα του 5ου αι. π.Χ. και βράχους, όπου σήμερα το εκκλησάκι της Άγ. Τριάδος (16ος-17ος αι.) υπήρχε μικρό ιερό της Δήμητρας και της Κόρης, όπως προκύπτει από λείψανα δωρικού ναού, μέλη του οποίου χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό στο εκκλησάκι⁴⁸ (εικ. 11). Ο Καλλιγὰς πιστεύει ότι ο ναός ήταν μικρός εν παραστάσι με στενό πρόδομο και σηκό μήκ. 8,20 μ., πλ. 5,85 μ. Το ιερό έζησε έως το τέλος της ελληνιστικής

Εικ. 10. Κεφαλονιά, Ραζάια. Πύργος τοῦ τείχους.

ἐποχῆς. Στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀργοστολίου ἐκτίθεται τριβαθμιδωτὴ βάση μὲ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή σὲ δωρικὴ διάλεκτο «Τρισπὶς Δάματρι καὶ Κόρηι» (2ος-1ος αἰ. π.Χ.) (εἰκ. 12). Τὸ ὄνομα τῆς γυναίκας μαρτυρεῖ πανάρχαιους δεσμοὺς μὲ τὴ Μεσοσηνία, γιὰ τὸν πατέρα τῆς μυθικῆς ἡρωίδας Μεσοσήνης λεγόταν Τρισπασ⁴⁹. Ἀπὸ τὸ ἱερὸ προέρχοντα καὶ τὰ ἀναθήματα ποὺ βρέθηκαν σὲ ἀποθέτη στὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Τριάδος: κεφάλια πῆλινων εἰδωλίων, μικρογραφικὰ ἀγγεῖα, λυχνάρια, χάλκινα καὶ σιδερένια δαχτυλίδια, χάλκινη ὕδρια μὲ ἐπιγραφή στὴ θεὰ Δήμητρα (5ος-4ος αἰ. π.Χ.). Ἡ λατρεία τῆς Δήμητρας μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ἀπεικόνιση τῆς Δήμητρας καὶ τῆς Κόρης σὲ κεφαλληνιακὰ νομίσματα (370-191 π.Χ.)⁵⁰.

Εικ. 11. Κεφαλονιά. Τοπογραφικό τοῦ βόρειου τμήματος τῆς ἀρχαίας Κράνης, ὅπου τὸ ἱερὸ Δῆμητρας καὶ Κόρης (Π. Καλλιγὰς, Ἱερὸ Δῆμητρας 138).

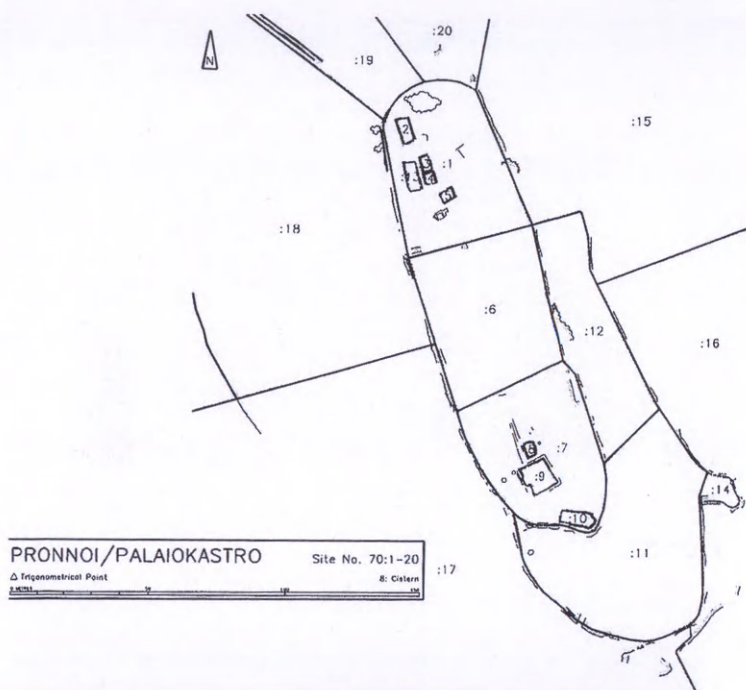
Ἄλλος δωρικὸς ναὸς τῶν ἀρχῶν τοῦ βου αἰ. π.Χ. ὑπῆρχε στὶς Μηγιές⁵¹.

Εἰκ. 12. Βάση με ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τοῦ Τριόπα στὴ Δῆμητρα καὶ τὴν Κόρη. Μουσεῖο Ἀργοστολίου.

Πρόννοι

Στὸ ΝΑ. μέρος τοῦ νησιοῦ, κοντὰ στὸ ὄρεινὸ χωριὸ Πάστρα, βρίσκονται τὰ κατάλοιπα τῆς ἀρχαίας πόλης τῶν Πρόννων καὶ τῆς ὀχύρωσής της. Πρόκειται γιὰ ἀστικὸ κέντρο στὴν ἐνδοχώρα, ὑποστηριζόμενο ἀργότερα ἀπὸ τὸν παράλιο Πόρο μὲ ἰσχυρὴ ὀχύρωση ἐπίσης (εἰκ. 6)⁵². Ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος ἀναφέρει τοὺς Πρόννους ὡς «πολισμάτων δυσπολιόρηκτον»⁵³. Στὸν τριγωνικὸ ὄρεινὸ ὄγκο «Παλιόκαστρο» ἔχουν διασωθεῖ ἐντυπωσιακὰ ἐρείπια τοῦ τείχους τῆς ἀκρόπολης τῶν Πρόννων μὲ πολυγωνικὴ τοιχοδομία (εἰκ. 13)⁵⁴. Βορειοανατολικά, στὴν περιοχὴ Ἀσπρογέρακα, βρισκόταν τὸ νεκροταφεῖο τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Στὶς Φανιές, στοὺς πρόποδες τοῦ Παλιόκαστρου, ἔχει ἀποκαλυφθεῖ νεκρόπολη

Εικ. 13. Τοπογραφικό σχέδιο των αρχαίων Πρόννων και τμήμα του τείχους (Randsborg I σίν. D VI).

Εἰκ. 14. Κεφαλονιά, Ἅγ. Γεώργιος Σκάλας. Λείψανα ἀρχαῖοῦ ναοῦ.

κλασικῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν χρόνων, ἐνῶ στὴν περιοχή τοῦ χωριοῦ Πάστρα τὸ νεκροταφεῖο τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων⁵⁵.

Σὲ ἀπόσταση 2 χλμ. βόρεια ἀπὸ τὸ παραθαλάσσιο χωριὸ Σκάλα (εἰκ. 6), στὴ θέση Ἅγ. Γεώργιος, σώζονται λείψανα ἀρχαῖοῦ ναοῦ (ἀρχές 6ου αἰ. π.Χ.) (εἰκ. 14)⁵⁶. Ἐνα κιονόκρανο τοῦ ναοῦ ἀπὸ τὰ πιδ σπάνια, μὲ ἀνάγλυφο κόσμημα ἀστραγάλου στὸ ὑποτραχήλιο (εἰκ. 15)⁵⁷, καθὼς καὶ τμῆμα πῆλινης σίμης τοῦ ναοῦ, ἐκτίθενται στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀργοστολίου, ἐνῶ στὸ γειτονικὸ ἐρημοκκλήσι τοῦ Ἅγ. Γεωργίου ἔχουν ἐντοιχιστεῖ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τοῦ ναοῦ. Ὁ ναὸς ἀνήκει σὲ ἱερὸ ποὺ περικλειόταν ἀπὸ περίβολο καὶ πρέπει νὰ ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Ποσειδῶνα. Προφανῶς ἦταν

Είκ. 15. Δωρικό κιονόκρανο ἀπὸ τὸν ἀρχαῖκὸ ναὸ τῆς Σκάλας. Μουσεῖο Ἀργοστολίου.

τόπος λατρείας κυρίως γιὰ τοὺς ναυτικούς ποὺ διέρχονταν ἀπὸ ἐκεῖ.

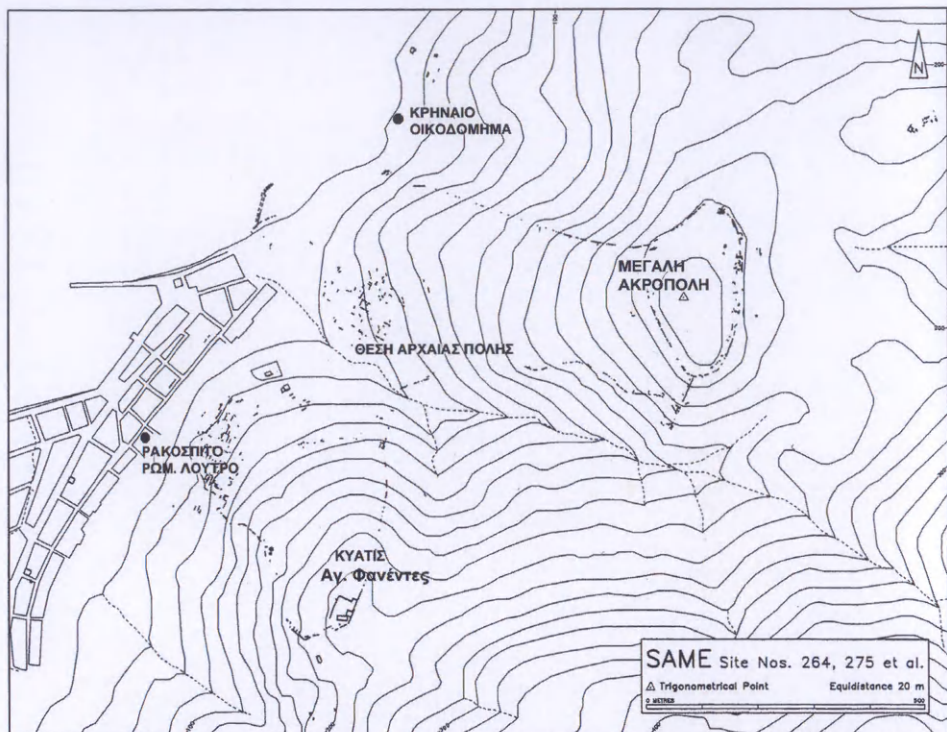
Στὴν παραλία τῆς Σκάλας ἀνασκάφηκε τὸ 1956 πολυτελῆς ἔπαυλη ρωμαϊκῆς ἐποχῆς μὲ δύο ἀξιόλογα ψηφιδωτὰ δάπεδα (3ος αἰ. μ.Χ.). Τὸ ἓνα φέρει παράσταση τοῦ προσωποποιημένου φθόνου, ποὺ τὸν κατασπαράσσουν ἄγρια θηρία (εἰκ. 16), ἐνῶ στὸ ἄλλο δύο ἄνδρες θυσιάζουν σὲ ἓναν βωμὸ ταῦρο, κριάρι καὶ κάπρο (εἰκ. 17). Στὰ ψηφιδωτὰ ἔχουν διασωθεῖ καὶ δυὸ ἔμμετρα ἐπιγράμματα, τὸ ἓνα σὲ δακτυλικὸ μέτρο, τὸ ἄλλο σὲ ἐλεγειακό. Ἡ ἔπαυλη αὐτὴ χρονολογεῖται στὸν 2ο αἰ. μ.Χ. καὶ καταστράφηκε ἀπὸ πυρκαγιὰ τὸν 4ο αἰ. μ.Χ. Ὁ παλαιοχριστιανικὸς ναός, ποὺ χτίστηκε πάνω σὲ τμῆμα τῆς ἔπαυλης, διατηρήθηκε μέχρι τὸν 9ο ἢ 10ο αἰ., ὅποτε καταστράφηκε ἐπίσης ἀπὸ φωτιά. Στὰ ὑστεροβυζαντινὰ χρόνια στὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοχριστιανικοῦ ναοῦ χτίστηκε τὸ παρεκκλήσιο τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου⁵⁸.

Εικ. 16. Κεφαλονιά. Σκάλα. Ψηφιδωτό δάπεδο ρωμαϊκής βίλας με παράσταση του προσωποποιημένου φθόνου που δέχεται επίθεση άγριων θηρίων και ἔμμετρο ἐπίγραμμα ὅπου ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχνη Κρατέρον (Βικέλα εἰκ. 26).

Εικ. 17. Κεφαλονά, Σκάλα. Ψηφιδωτό δάπεδο της ίδιας ρωμαϊκής βίλας με παράσταση δύο ανδρῶν που θυσιάζουν σὲ βωμὸ ταύρο, κριάρι καὶ κάπρο.

Εικ. 18. Τοπογραφικό σχέδιο της αρχαίας Σάμης (τοπογραφικό υπόβαθρο Randsborg I πίν. D XXX).

Σάμη

Πάνω από τη γραφική κωμόπολη με τις άμμουδερές άκτες, τις σπηλιές και τις υπόγειες λίμνες, στους δύο λόφους "Άγιοι Φανέντες και Παλιόκαστρο, σώζονται έρείπια τειχών χτισμένων με μεγάλες λιθοπλίνθους (μήκ. 2 μ.) και είκοσι δύο εισόδους (εικ. 18-20)⁵⁹. Έδω βρισκόταν ή αρχαία Σάμη, που

Είκ. 19-20. Κεφαλονιά, Σάμη. Ἀπόψεις τοῦ τείχους τῆς μεγάλης ἀκρόπολης.

άντιπτάθηκε σθεναρὰ στοὺς Ρωμαίους τὸ 187 π.Χ. Ὅστόσο
στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ γνώρισε ιδιαίτερη ἀκμὴ. Στὸ κέντρο τῆς
κωμόπολης σώζονται ἐρείπια μεγάλου πολυτελοῦς ρωμαϊκοῦ

*Εἰκ. 21. Χάλκινο κεφάλι ἀγάλματος τοῦ αὐτοκράτορα Γαλλιανοῦ ἀπὸ τὸ
ρωμαϊκὸ λουτρό (Ρακόσιπιτο) στὴ Σάμη (3ος αἰ. μ.Χ.) Μουσεῖο Ἀργοστο-
λίου (Πετρόπουλος εἰκ. 6).*

οικοδομήματος, πού οί ντόπιοι ὀνομάζουν *Ρακόσπιτο*⁶⁰. Ἐδῶ ἔχουν βρεθεῖ ἕνα ψηφιδωτὸ καὶ ἕνα χάλκινο πορτρέτο τοῦ αὐτοκράτορα Γαλλιανοῦ τοῦ 3ου αἰ. μ.Χ. (εἰκ. 21), πού εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐκθέματα τοῦ Μουσείου Ἀργοστολίου⁶¹. Πρόσφατα ἀνασκάφηκαν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέα Σωτηρίου στὴν παραλία σημαντικὸ κρηναῖο οἰκοδόμημα καὶ νεκροταφεῖα, ὅπου βρέθηκαν ὠραῖα γυάλινα μυροδοχεῖα.

Ἀπὸ τὰ πολλὰ σπήλαια τῆς περιοχῆς ἀξίζει νὰ ἀναφερθεῖ τὸ ἐντυπωσιακὸ βάραθρο Μελισάνη, ΒΔ. τῆς Σάμης (εἰκ. 6)⁶². Ὁ θάλαμος τοῦ βάραθρου ἔχει μῆκος 160 μ., ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 2/3 καλύπτονται ἀπὸ λίμνη. Ἐδῶ ὑπῆρχε λατρεία τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Πανός, ὅπως προκύπτει ἀπὸ πήλινα εὐρήματα. Σὲ ὕψωμα κοντὰ στὴ λίμνη βρέθηκαν εἰδῶλιο Πάνα καὶ δίσκος μὲ παράσταση τοῦ Πανός περιτριγυρισμένου ἀπὸ Νύμφες πού χορεύουν⁶³, καθὼς καὶ ἀνάγλυφο πλακίδιο μὲ τὸ κεφάλι νέας γυναίκας, πιθανὸν τῆς νύμφης Μελισσάνης (4ος-3ος αἰ. π.Χ.) (εἰκ. 22).

Τὸ *Φισκάρδο*, τὸ βορειότερο λιμάνι τοῦ νηιοῦ, πῆρε τὸ ὄνομά του κατὰ τὴν παράδοση ἀπὸ τὸν Νορμανδὸ Ροβέρτο Γυισκάρδο, πού πέθανε ἐδῶ τὸ 1085 στὴν Δ' σταυροφορία (εἰκ. 6, 23). Κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὑπῆρξε σταθμὸς γιὰ τοὺς πλείοντες πρὸς τὴν Ἰταλία καὶ τὴν Νικόπολη, μὲ τὴν ὁποία εἶχε ἐπαφές. Ἀπὸ τὸν Ἀ. Σωτηρίου ἀνασκάφηκε βαλανεῖο στὸν ὄρμο τοῦ Ἀγ. Ἀνδρέα καὶ πλούσιο νεκροταφεῖο ρωμαϊκῶν χρόνων (2ος-4ος αἰ. μ.Χ.) στὴ θέση Τηγάνια⁶⁴, ὅπου καὶ ταφικὸι θάλαμοι, ἀπὸ ὅπου προέρχονται σαρκοφάγοι μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς ἀρπαγῆς τῆς Περσεφόνης, καθὼς καὶ λύχνοι μὲ ἀνάγλυφες παραστάσεις καὶ γυάλινα μυροδοχεῖα.

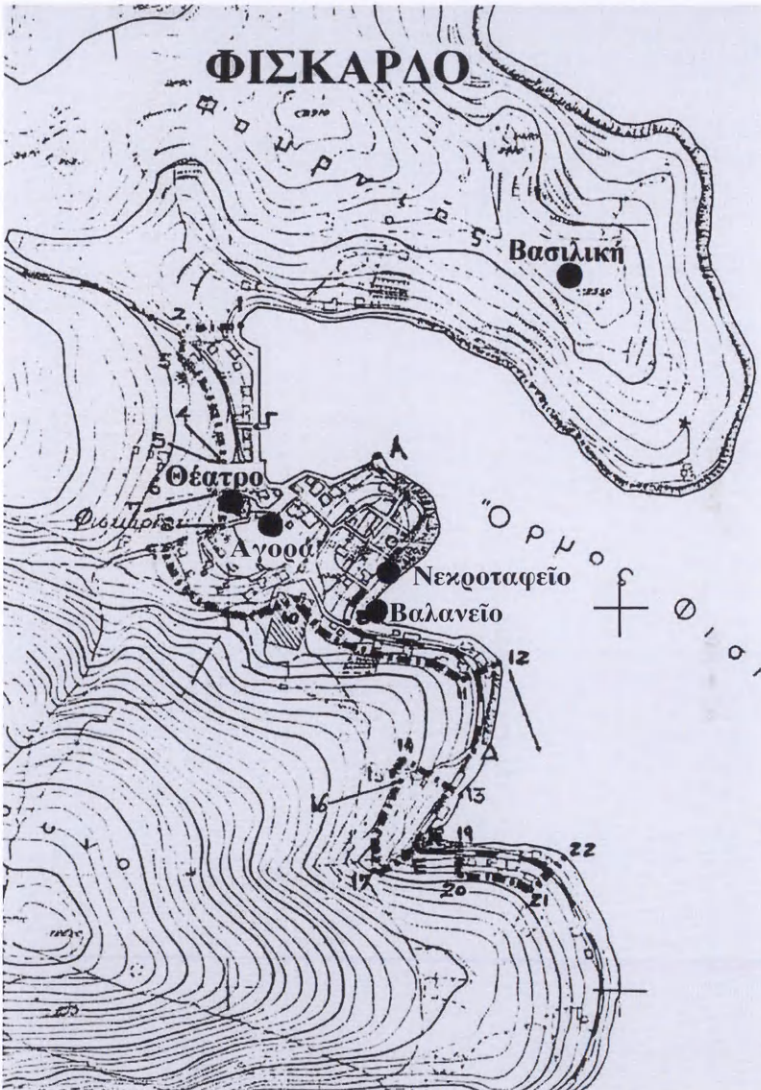
Πρόσφατα, σημαντικὰ εὐρήματα ἀποκάλυψε ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ἀ. Σωτηρίου σὲ οἰκόπεδο ἰδιώτη μέσα στὸ Φισκάρδο:

Εικ. 22. Πήλινα αντικείμενα από το σπήλαιο της Μελισσάνης: α) ειδώλιο Πανός, β) ανάγλυφο πλακίδιο με γυναικεία προτομή, πιθανόν της Μελισσάνης, γ) πήλινος δίσκος με παράσταση Νυμφῶν πού χορεύουν ὑπὸ τοῦς ἤχους τῆς σύριγγας τοῦ Πανός. Μουσεῖο Ἀργοστολίου.

πρόκειται γὰ ἕναν περίβολο πού περιελάμβανε τρεῖς τάφους, ἕναν χριστό, μιὰ σαρκοφάγο καὶ ἕναν ταφικὸ θάλαμο, πού περιεῖχαν πλούσια κτερίσματα: πήλινα καὶ γυάλινα ἀγγεῖα, χρυσὰ κοσμήματα, ὀστίνες περόνες, χάλκινα ἐπιθέματα μὲ ἀνάγλυφα προσωπεῖα, χάλκινα νομίσματα. Ἡ λίθινη θύρα τοῦ θαλάμου, πού βρέθηκε ἀκέραη, ἀνοιγοκλείνει κανονικά⁶⁵.

Ἄλλο ἐντυπωσιακὸ εὔρημα στὸ ἴδιο οἰκόπεδο εἶναι τὸ ἄριστα σωζόμενο ρωμαϊκὸ ὠδεῖο ἢ βουλευτήριο (2ος-3ος

Εικ. 23. Κεφαλονιά. Τοπογραφικό σχέδιο του Φισκάρδου με σημειωμένες τις θέσεις των αρχαίων χώρων και μνημείων.

αί. μ.Χ.) με τέσσερις σειρές έδωλίων στο κοίλον και όρθογώνια κόγχη, που ίσως ήταν έξέδρα ή θεωρεϊο⁶⁶.

Πάλη

Τέταρτη άρχαία πόλη του νησιού ήταν ή Πάλη, που έδωσε το όνομά της στη χερσόνησο. Βρισκόταν στην κορυφή και την ανατολική πλαγιά του λόφου Παλιόκαστρο ή Ντούρι ή Άνώνυμου, 1 χλμ. βόρεια του Ληξουρίου, της σημερινής πρωτεύουσας της έπαρχίας (εϊκ. 6, 24)⁶⁷. Το όνομά της προέρχεται από το πηλός (παλούς - παλόεις) ή από τον Παλέα ή Πηλέα, έναν από τους τέσσερις γιους του μυθικού ήρωα Κεφάλου⁶⁸. Πιθανόν υπήρξε άποικία ή μάλλον σταθμός των Κορινθίων κατά τις έξορμήσεις τους προς την Κέρκυρα και την Σι-

Εϊκ. 24. Κεφαλονιά, Πάλη. Τμήμα άρχαίου τείχους (Randsborg I πίν. Β ΣΠΙ.1).

Εικ. 25. Ψηφιδωτό δάπεδο με δελφίνα και τρίαινα τοῦ Ποσειδώνα ἀπὸ τὰ Βάλτσα Παλικῆς. Μουσεῖο Ἀργοσπολίου.

κελία (734 π.Χ.). Κατὰ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ γνώρισε μεγάλη ἀκμή. Τὰ νομίσματά της εἰκονίζουν τὸ κεφάλι τῆς Περσεφόνης μὲ στεφάνι ἀπὸ στάχυα, τὸν ἥρωα καὶ βασιλιὰ Κέφαλο καὶ τὸν Πήγασο⁶⁹. Σὲ ρωμαϊκὴ οἰκία ποῦ ἀποκαλύφθηκε στὴ θεοῖς Βάλτσα τῆς Κατωῆς, στὸ Ν.-ΝΔ. μέρος τῆς χερσονήσου τῆς Παλικῆς, βρέθηκαν ψηφιδωτά, ἓνα μὲ δελφίνα καὶ τρίαινα τοῦ Ποσειδώνα⁷⁰ (εἰκ. 25), τοῦ ὁποῖου πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ κάποιο ἱερό, ἀνάλογο μὲ τῆς Ρόδας τῆς Κέρκυρας, γνωστὸ στὸς παραπλέοντες ναυτικούς.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Acta Archaeologica Supplementa*, IV: 1. *Kephallenia. Archaeology and History* (έπιμ. ΚΙ. Randsborg, 2002).
- L. Büchner, *RE* XI (1922), λ. *Kephallenia* 207.
- Γ. Δοντάς, Εύρήματα ἀπὸ τὸ παρὰ τὴν Σάμην τῆς Κεφαλληνίας σπηλαίων Μελισσάνη, *ΑΕ* 1964, 28-30.
- Π. Καλλιγιάς, Ἴερό Δήμητρας καὶ Κόρης στὴν Κράνη Κεφαλονιάς, *ΑΕ* 1978, 138.
- Σπ. Μαρινᾶτος, Ἐρευναί ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας, *ΑΕ* 1964, 21-22.
- Α. Μηλιαράκης, *Γεωγραφία πολιτικὴ τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας* (1890).
- Ἴ. Πάρτς, *Κεφαλληνία καὶ Ἰθάκη* (μετάφρ. Α. Παπανδρέου, 1889).
- Μ. Πετρόπουλος, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀργοστολίου Κεφαλονιάς, *Ἀρχαιολογία* 100, 2006, 137.
- Ἰ. Α. Ποστολάκας, *Κατάλογος ἀρχαίων νομισμάτων τῶν νήσων Κερκύρας, Δευκάδος, Ἰθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Κυθήρων* (1878).

Ἰθάκη

Ἡ Ἰθάκη, στὰ ΒΑ. τῆς Κεφαλονιάς, χωρίζεται ἀπὸ αὐτὴν μὲ στενὸ πλάτους 3-5 χλμ. (εἰκ. 1, 6). Ἔχει ἔκταση 96 τ.χλμ. καὶ μῆκος ἀκτῶν 101 χλμ. Τὸ νησι εἶναι ὄρεινό, μὲ πλούσια βλάστηση καὶ πλῆθος κόλπων. Στὸ μέσον ἕνας πολὺ βαθὺς κόλπος ἀφήνει ἕναν πολὺ στενὸ λαιμό, πλ. 500 μ. Στὸ βόρειο μέρος ὑψώνεται τὸ ὄρος Νήριτος, ὕψ. 806 μ., καὶ στὸ νότιο τὸ βουνὸ Νερόβουλος, ὕψ. 552 μ.

Ἱστορία - Ἀρχαιότητες

Δύο αἰῶνες μετὰ τὴν ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Ὅμηρος, ἀρχίζει ἡ περίοδος ἀκμῆς στὸ νησί, ὅταν ἡ Κόρινθος ἔχει ἀρχίσει νὰ ἐπεκτείνεται στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ στὰ Ἰόνια καὶ τὴν χρησιμοποιεῖ ὡς σταθμό. Κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ (7ος-6ος αἰ. π.Χ.) παρατηρεῖται ἰδιαίτερη δραστηριότητα καὶ ἐπικοινωνία μὲ διάφορες περιοχὲς τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης, ὅπως μαρτυροῦν ἀνατολίζοντα ἀγγεῖα, κορινθιακά, καθὼς καὶ ντόπιου ἐργαστηρίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχεται καὶ ἕνας χαρακτηριστικὸς κρατήρας μὲ ἀετούς.

Ἀπὸ τὰ μέχρι στιγμῆς ἀρχαιολογικὰ δεδομένα προκύπτει ὅτι ὁ σπουδαιότερος οἰκισμὸς τοῦ νησιοῦ βρισκόταν στὴν περιοχή τοῦ Ἀετοῦ. Συγκεκριμένα στὸν Πίσω Ἀετό, πάνω ἀπὸ τὸ μικρὸ λιμανάκι, δεσπόζει ἕνας λόφος ὅπου ἦταν ἡ ἀκρόπολη τῆς ἀρχαίας πόλης τῶν Ἀλαλκομενῶν⁷¹, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν ὁ Πλούταρχος⁷². Σῶζονται λίγα λείψανα ὀχύρωσης πού οἱ ντόπιοι ὀνομάζουν «Κάστρο τοῦ Ὀδυσσεά» (εἰκ. 26).

Εικ. 26. Ίθάκη, Ἄετος. Ἀρχαῖος πύργος (Randsborg I πίν. Β CIV.2).

Σὲ αὐτὴ τὴν πόλη πρέπει νὰ ἀναφέρεται ἡ *Ίθακησίων Πολιτεία* τοῦ Ἀριστοτέλη⁷³, ἀπὸ τὴν ὁποία σώζονται σπαράγματα, καὶ σὲ αὐτὴν ἀνήκουν οἱ σειρὲς νομομαμάτων τοῦ 4ου-3ου αἰ. π.Χ. μὲ τὸ κεφάλι τῆς Παλλάδος Ἀθηνᾶς στὴ μία ὄψη, τοῦ Ὀδυσσεῆ μὲ σκοῦφο καὶ τὴν ἐπιγραφὴ Ἰθάκων στὴν ἄλλη (εἰκ. 27)⁷⁴.

Σύμφωνα μὲ τὶς φιλολογικὲς πηγές, στὴν Ίθάκη ὑπῆρχε ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ἴσως μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸ ἱερὸ τέμενος, ποῦ ἐντοπίστηκε ἀπὸ τὸν Vollgraff⁷⁵ στὸ διάσελο μεταξὺ Ἄετοῦ καὶ Πίσω-Ἄετοῦ, στὴν περιοχὴ Ἁγ. Γεωργίου⁷⁶, ἀπὸ ὅπου προέρχονται ἀρχαῖκὸ δωρικὸ κιονόκρανο⁷⁷, καθὼς καὶ ἀφιερώματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων μικροὶ ἀφιερωματικοὶ

Είκ. 27. Νόμισμα Ἰθάκης μὲ τὴν κεφαλὴ τοῦ Ὀδυσσοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἐπιγραφὴ ΙΘΑΚΩΝ. Μουσεῖο Ἰθάκης.

Είκ. 28. Κεφάλια πηλινῶν εἰδωλίων Ἄρτεμις καὶ γυναῖκας ἀπὸ τὴν περιοχὴ Ἁγ. Γεωργίου Ἄειτοῦ Ἰθάκης. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολ. Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

χάλκινοι πελέκεις στὸ Μουσεῖο τοῦ Βαθέος (ἀρ. 817, 818)⁷⁸ καὶ χάλκινο ἀγαλμάτιο Ἀπόλλωνος στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (ἀρ. εὐρ. X 13738)⁷⁹. Ἐπίσης, οἱ πήλινες γυναικεῖες προτομές, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τῆς Ἄρτεμις μὲ ἡμισέληνο στὸ κεφάλι ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχῇ⁸⁰ (εἰκ. 28, δεξιὰ), ποὺ ἀνα-

γνωρίστηκαν ἀπὸ τὸν Π. Καλλιγιά, ἀποτελοῦν ἀδιαμφισβήτητη ἀπόδειξη γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ ἱεροῦ στὴ λατρεία τοῦ Ἄρχηγέτη Ἀπόλλωνα καὶ τῆς ἀδελφῆς του Ἄρτεμης, λατρεία κορινθιακὴ δηλαδὴ, ἐφόσον ἡ Κόρινθος ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο μητρόπολις τῆς Ἰθάκης καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ σύνδεση τοῦ θεοῦ μὲ τὶς ἀποικιακὲς δραστηριότητες.

Στοὺς πρόποδες τοῦ Παλαιόκαστρου ἐκτείνεται τὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο, τοῦ ὁποῦ τὰς τάφους ἀνέσκαψε ὁ Ἑλβετὸς Κάρολος De Bosset (1813-1815), ποὺ πῆρε τὰ εὐρήματα μαζί του στὴν πατρίδα του, στὸ Neuchâtel τῆς Ἑλβετίας. Ὁ John Lee καὶ ὁ βαρόνος Otto v. Stackelberg ἔκαναν ἐπίσης ἔρευνες στὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο καὶ μοιράστηκαν εὐρήματα ἀργυρά, χαλκὰ, γυάλινα, πήλινα, τὰ ὁποῖα τελικὰ δώρισαν στὸ Βρετανικὸ Μουσεῖο⁸¹.

Μὲ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν Ἰονίων νήσων στὴν Ἑλλάδα σταμάτησαν οἱ αὐθαίρετες ἀνασκαφές. Πρῶτος συστηματικὸς ἐρευνητὴς ὑπῆρξε ὁ E. Schliemann τὸ 1868, ποὺ δημοσίευσε τὶς ἀπόψεις του γιὰ τὴν ὀμηρικὴ τοπογραφία, μὲ βάση τὶς τοπογραφικὲς του ἔρευνες⁸². Ἀπὸ τὰ πρὸ σημαντικὰ εὐρήματα τῆς ἐποχῆς ἦταν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή ἀρχαϊκῶν χρόνων ποὺ μνημονεύει τὴν Ἀθηνᾶ Πολιάδα καὶ τὴν Ἥρα Τελεία, τὴν ὁποία δημοσίευσε ἡ A. Jeffery στὸ μνημειῶδες ἔργο της *Local Scripts*⁸³ καὶ ἓνας θησαυρὸς ἀργυρῶν κορινθιακῶν νομισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκτίθενται στὸ Μουσεῖο, στὸ Βαθύ.

Συστηματικὲς ἀνασκαφὲς ἔγιναν μεταξὺ 1930-40 ἀπὸ τὴν Ἀγγλικὴ Σχολή, μὲ τοὺς ἐπιφανεῖς ἀρχαιολόγους W. Heurtley, S. Benton, H. Lorimer, M. Robertson καὶ H. Waterhouse, οἱ ὁποῖοι δημοσίευσαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τους στὰ *Annals of the British School at Athens*.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης, ὅτι καὶ ἄλλα ἀρχαῖα ἀντικείμενα ἐλληνιστικῶν κυρίως χρόνων, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, ἐντοπίστηκαν στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο ἀπὸ

Είκ. 29. Τὸ κάτω μέρος μαρμαρίνου γυναικείου ἀγάλματος. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν.

τὸν ἐπίτιμο Ἔφορο Ἀρχαιοτήτων Π. Καλλιγὰ, ὅταν ὑπηρετοῦσε ἐκεῖ στὴ 10ετία τοῦ 1970. Πρόκειται γιὰ τὴ συλλογὴ ἀρχαίων ἀπὸ τὸ κτῆμα Εὐσταθίου Μαράτου στὴ θέση Παλαιόκαστρο⁸⁴. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι οἱ πήλινες γυναικεῖες προτομές, παρόμοιες μὲ αὐτὲς ποὺ ἤδη ἀναφέραμε, καὶ τὸ κάτω μέρος γυναικείου ἀγάλματος ἀπὸ σκληρὸ λίθο πάνω σὲ πλίνθο (εἰκ. 29), ἔργο ἐπαρχιακοῦ ἐργαστηρίου στὸν τύπο τῆς μικρῆς

Εἰκ. 30. Σαρκοφάγος τυρρηνικοῦ τύπου. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν ἀρ. εὐρ. 1498. (Ν. Γιαλούρης, ΑΔ 29, 1973-74, Β1, πίν. 3α).

Ἡρακλειώτισσας, με τυποποιημένη πτυχολογία, ποὺ ἀκέραιο θὰ εἶχε ὕψος 1,25 μ.⁸⁵

Στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια ἔγινε μεταφορὰ τῆς πόλης ἀπὸ τὸν Ἄετὸ στὸν μυχὸ τοῦ Βαθέος. Σημαντικὰ εἶναι τὰ εὐρήματα ἀπὸ τάφους ρωμαϊκῶν χρόνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι μιὰ ὀλόγλυφη λίθινη σαρκοφάγος τυρρηνικοῦ τύπου με κάλυμμα, πάνω στὸ ὁποῖο ὑπάρχει ξαπλωμένο ἓνα ζεῦγος. Συγκολλήθηκε καὶ συντηρήθηκε στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο (ἀρ. εὐρ. 1498), ὅπου καὶ φυλάσσεται (εἰκ. 30)⁸⁶. Πέντε χιλιόμετρα ΝΑ. ἀπὸ τὸ Βαθὸ ὑπῆρχε ἡ ἀρχαία πηγὴ, καθὼς καὶ τὸ Σπήλαιο Νυμφῶν ἢ Μαρμαροσπηλιά, ἀπὸ ὅπου προέρχονται εἰδῶλια Νυμφῶν καὶ Πανός (3ος-1ος αἰ. π.Χ.).

Είκ. 31. Ίθάκη. Όχυρωματικός πύργος σιόν λόφο τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (Σχολή Ὁμήρου).

Στὸ βόρειο μέρος τοῦ νησιοῦ, ποὺ εἶναι ἡ μόνη εὐφορη περιοχή, κοντὰ στὸ χωριὸ Σταυρός (εἰκ. 6), ἔχουν ἐντοπισθεῖ οἰκισμοί, στοὺς ὁποίους ἔχει διαπιστωθεῖ ἀδιάκοπη ζωὴ καὶ ἐπικοινωνία μὲ τὴν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα ἕως τοὺς ρωμαϊκοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους. Σημαντικότερος εἶναι ὁ οἰκισμὸς στὸν λόφο τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, ὅπου ὑπάρχει ὀχυρωματικὸς πύργος ποὺ ὀνομάστηκε *Σχολὴ Ὁμήρου* (εἰκ. 31)⁸⁷. Οἱ πρῶτες ἀνασκαφές διενεργήθηκαν ἀπὸ τὸν Vollgraff στὶς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰῶνα στὴν περιοχή τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου, καὶ ἰδιαίτερα σὲ ἓνα κτίσμα στὰ ΒΑ. τῆς ἐκκλησίας, ποὺ πρέπει νὰ εἶναι ὕστερων ρωμαϊκῶν χρόνων (3ος-4ος αἰ. μ.Χ.) σύμφωνα μὲ τὰ εὐρήματα⁸⁸, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα βρίσκονται στὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, ὅπως τὸ ἀγαλμάτιο

Διονύσου με πάνθηρα (άρ. 2640), από λευκό μάρμαρο, πιθανόν εισαγμένο (εικ. 32)⁸⁹.

Την τελευταία δεκαετία διενεργούνται ανασκαφές του Πανεπιστημίου Ίωαννίνων από τους καθηγητές Άθ. Παπαδόπουλο και Λ. Κοντορλή-Παπαδοπούλου γύρω από τον όχρωματικό πύργο. Αποκαλύφθηκαν σημαντικά οικιστικά κατάλοιπα, χρονολογούμενα από την προϊστορική έως και τη ρωμαϊκή εποχή⁹⁰. Λείψανα όχρωματικού τείχους, κατάλοιπα οίκων, νομίσματα, μετάλλια αντικείμενα, έγχαρακτες πινακίδες κ.ά.

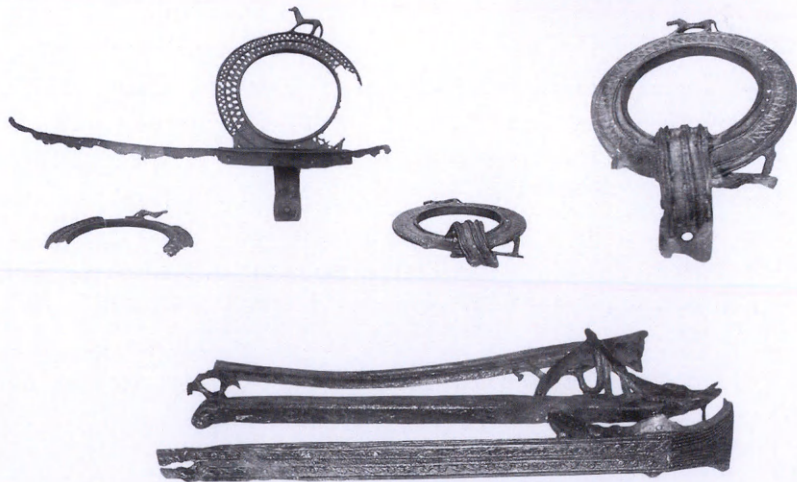
Λατρείες

Σημαντικό λατρευτικό κέντρο της περιοχής ήταν το *Σπήλαιο τῶν Λοῖζον*, στην παραλία της Πόλης (εικ. 6), όπου υπήρχε λατρεία Νυμφῶν από την ύστερη εποχή του χαλκού και τους πρωτογεωμετρικούς χρόνους. Από εδώ προέρχονται τμήματα δώδεκα όρειχάλκινων τριπόδων (8ος αἰ. π.Χ.)⁹¹, οι οποίοι ήταν έπαθλα αθλητικῶν αγώνων και αφιερώθηκαν στο ιερό τῶν Νυμφῶν (εικ. 33), κορινθιακοὶ ἀρύβαλλοι (7ος αἰ. π.Χ.), ἀλλὰ καὶ δείγματα μεταγενέστερης λατρείας ἑλληνιστικῶν χρόνων ὑπάρχουν, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ θραύσματα σκύφων με ἀνάγλυφες παραστάσεις καὶ ἐγχάρακτες ἐπιγραφές, καθὼς καὶ θραῦσμα ἀνάγλυφου σκύφου με ἐπιγραφή ΕΥΧΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙ, ἡ ὁποία κατὰ ὀρισμένους μελετητές, καὶ ἰδίως ντόπιους Ἰθακήσιους, ἀποτελεῖ ἐπιβεβαίωση τῆς ταύτισης τοῦ νησιοῦ με τὴν ὀμηρικὴ Ἰθάκη, παρὰ τὴ χαρακτηριστικὴ ἀναφορὰ τοῦ Στράβωνος: οὐ γὰρ εὐκρινῶς ἀποδίδωσιν ὁ ποιητῆς οὔτε περὶ Κεφαλληνίας οὔτε περὶ Ἰθάκης καὶ τῶν ἄλλων πλησίον τόπων, ὥστε καὶ οἱ ἐξηγούμενοι διαφέρονται καὶ οἱ ἱστοροῦντες⁹².

Εἰκ. 32. Μαρμάρινο ἀγαλμάτιο Διονύσου μὲ πάνθηρα. Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀθηνῶν, ἀρ. εἰρ. 2640.

Εἰκ. 33. Τμήματα χαλκῶν τριπόδων. Μουσεῖο Στανροῦ Ἰθάκης.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἄριστοτέλης, *Ἰθακησίων Πολιτεία*. *FHG* II 147, ἀρ. 12.
- S. Benton, Excavations in Ithaca III. The cave at Polis I, *BSA* 35, 1934-1935, 45-73.
- , Excavations in Ithaca III. The cave at Polis II, *BSA* 39, 1938-1939, 1-51.
- , Further Excavations at Aetos, *BSA* 48, 1953, 255-361.
- Π. Καλλιγιάς, Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ἰθάκη, *Κεφαλληνιακὰ Χρονικὰ* 3, 1978-1979, 60-63.
- Ἄ. Ποστολάκας, *Κατάλογος ἀρχαίων νομισμάτων τῶν νήσων Κερκύρας, Λευκάδος, Ἰθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Κυθήρων* (1878).
- W. Vollgraff, Fouilles d'Ithaque, *BCH* 29, 1905, 154 κέ.

Λευκάδα

Τὸ τέταρτο σὲ μέγεθος νηοὶ τῶν Ἴονίων ἔχει ἔκταση 294 τ.χλμ. καὶ περιλαμβάνει καὶ τὰ νησιὰ Μεγανήσι, Κάλαμος, Μαδουρή, Σπάρτη κ.ἄ. Εἶναι τὸ ὀρεινότερο νηοὶ τοῦ Ἰονίου μὲ κυριότερα βουνὰ τὸν Σταυρωτά, τὴν Ἐλάτη, τὸν Ἄϊλιὰ καὶ τὸν Ἐπάνω Πύργο. Πεδινὲς περιοχὲς εἶναι τῆς Φλέβας ἢ Κάμπου Χώρας, τῆς Βασιλικῆς καὶ τοῦ Νυδρίου ἢ Ἐλλόμενου. Ἡ δυτικὴ ἀκτὴ εἶναι ἀπόκρημνη καὶ ἀλίμενη, ἐνῶ ἡ ἀνατολικὴ καὶ νότια διανθίζεται ἀπὸ γραφικοὺς ὄρμους (εἰκ. 34)⁹³.

Στὸ βόρειο ἄκρο, ὅπου ἡ σύγχρονη πόλη, ὑπάρχει στενὴ λωρίδα-ισθμὸς ποῦ ἐνώνει τὸ νηοὶ μὲ τὴν ἀπέναντι ἀκαρνανικὴ παραλία. Διώρυγα, πλ. 25 μ., τῆς Λευκάδας ἢ τοῦ Ἀλεξάνδρου, δίπλα στὸ κάστρο τῆς Ἀγ. Μαύρας, τέμνει τὸν ἰσθμὸ, ὁ ὁποῖος γεφυρώνεται μὲ κινητὴ γέφυρα. ΒΔ. τῆς πόλης σχηματίζεται λιμνοθάλασσα, ποῦ χωρίζεται ἀπὸ τὸ Ἰόνιο μὲ στενὴ λωρίδα πλ. 200-300 μ.⁹⁴

Ἱστορία

Τὸ ὄνομα Λευκάς ποῦ παραδίδει ὁ Στράβων⁹⁵ ἢ Λευκαδία ποῦ παραδίδει ὁ Θουκυδίδης⁹⁶ ὀφείλεται στὰ λευκὰ πετρώματα καὶ στὸ νότιο ἀκρωτήριο Λευκάτα ἢ προέρχεται ἀπὸ τὸν σύντροφο τοῦ Ὀδυσσεῆ Λεῦκο ἢ τὸν μυθικὸ ἥρωα Λευκάδιο, γιὸ τοῦ Ἰκάρου, ἀδελφὸ τῆς Πηνελόπης καὶ τοῦ Ἀληξέα⁹⁷. Πρῶτοι αὐτόχθονες κάτοικοι ἦταν οἱ Λέλεγες ἢ οἱ Τηλεβόες⁹⁸.

Κατὰ τὶς ἔριδες τῶν Λευκαδίων μὲ τοὺς Ἀκαρνανέες οἱ

Εικ. 34. Χάρτης της Λευκάδας.

Κορίνθιοι ἤρθαν νὰ βοηθήσουν τοὺς πρῶτους καὶ ἀφοῦ ἐξεδίωξαν τοὺς Ἀκαρνάνες ἐγκαταστάθηκαν στὸ νησι ἐπὶ τυράννου τῆς Κορίνθου Κυψέλου (657-625 π.Χ.) ἢ ἐπὶ Περιάνδρου (625-587 π.Χ.)⁹⁹. Χάρις στὴ στρατηγικὴ γεωγραφικὴ τῆς θέσης καὶ τὶς ὀργανωτικὲς ἰκανότητες τῶν Κορινθίων ἡ Λευκάδα γνώρισε οἰκονομικὴ ἀνθησιμὴ ὡς κέντρο διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου καὶ σημεῖο ἀναφορᾶς στὴ διαδρομὴ πρὸς τὴ Δύση. Στὸν λαμὸ πού ἔνωσε τὸ νησι μὲ τὴν Ἀκαρνανία οἱ Κορίνθιοι κατασκεύασαν διώρυγα, τὸν διόρυκτον¹⁰⁰, ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, πού συχνὰ γέμιζε ἀπὸ ἐπιχώσεις ἐμποδιζόντας τὸ πέρασμα τῶν πλοίων (εἰκ. 35). Λίγο νοτιότερα, στὴν ἀρχὴ τῶν Ἀκαρνανικῶν στενῶν στὸν ὄρμος τοῦ Δρεπάνου, κατασκευάστηκε, ἀπὸ τοὺς Κορινθίους ἐπίσης, λιμενοβραχίονας μῆκ. 600 μ., χτισμένος μὲ μεγάλους δόμους, ἴχνη τοῦ ὁποίου διακρίνονται μέσα στὴ θάλασσα¹⁰¹. Μὲ αὐτὴ τὴν κατασκευὴ ἐμποδιζόταν ἡ εἰσοδὴ ἄμμου στὰ στενὰ καὶ διευκολυνόταν ἡ φορτοεκφόρτωση προϊόντων.

Τὸν 5ο αἰ. π.Χ. ἡ Λευκάδα γνώρισε ἰδιαίτερη ἀκμὴ καὶ συμμετεῖχε στοὺς ἀγῶνες κατὰ τῶν Περσῶν μὲ τρία πλοῖα στὴ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας (480 π.Χ.)¹⁰² καὶ τὴν ἐπόμενη χρονιὰ μὲ 800 Λευκάδιους καὶ Ἀνακτόριους στὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν¹⁰³. Τὸ ὄνομά τους γράφτηκε τιμητικὰ στὸν τρίποδα τῶν Δελφῶν¹⁰⁴.

Τὸ κύριο λιμάνι τῆς, στὰ ΝΑ. τῆς πόλης, ὑπῆρξε ἐπίκεντρο ἐμπορικῶν δραστηριοτήτων, ἀφοῦ ὁ ἐλλιμενισμὸς τῶν πλοίων σὲ αὐτὸ ἦταν ἀναγκαστικὸς γιὰ νὰ ἀποφεύγεται ὁ ἐπικίνδυνος περίπλους τοῦ νησιοῦ. Σὲ ὅλη τὴν ἀκτογραμμὴ ὑπάρχουν λείψανα κτηριακῶν ἐγκαταστάσεων καὶ σχετικὰ κινητὰ εὐρήματα, κεραμίδες μὲ σφραγίδα ΔΑ(μόσιος), μολύβδινα σταθμά, θραύσματα ἀμφορέων μὲ ἐνοσφράγιστες λαβές, πού μαρτυροῦν τὸν δημόσιο χαρακτῆρα τῶν οἰκοδομημάτων καὶ τὴν προστασία τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τὴν πόλη-κράτος τῆς Λευκάδας¹⁰⁵.

Ἄλλα εὐρήματα (ἄγκιστρα, βελόνες, λίθινες ἄγκυρες καὶ σύμβολα σὲ νομίσματα) μαρτυροῦν τὴν ἄσκησι ἀλιείας¹⁰⁶, τὴν ὁποία παραδίδει ὁ ἀρχαῖος συγγραφέας Αἰλιανός¹⁰⁷.

Κατὰ τὶς προστριβές τῆς Κορίνθου μὲ τὴν ἀποικία τῆς Κέρκυρα, στὶς παραμονές τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (435-432 π.Χ.), ἡ Λευκάδα τάχθηκε μὲ τὸ μέρος τῆς πρώτης, συμμετέχοντας μὲ 10 πλοῖα στὴ ναυμαχία τῆς Λευκίμης, ὅπου ὁμως νίκησαν οἱ Κερκυραῖοι, οἱ ὁποῖοι στὴ συνέχεια τὴ ληλάτησαν¹⁰⁸. Σὲ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου οἱ Λευκάδιοι πολέμησαν στὸ πλευρὸ τῶν Κορινθίων καὶ τῶν Σπαρτιατῶν καὶ γι' αὐτὸ ὑπέστησαν ἐπανειλημμένα ἐπιθέσεις ἀπὸ τοὺς συμμάχους τῶν Ἀθηναίων.

Τὸ 340 π.Χ., μὲ τὴν προτροπὴ τοῦ ρήτορα Δημοσοθένη, συμμαχῆσαν μὲ τοὺς Ἀθηναίους ἐναντίον τοῦ Φιλίππου Β΄ τῆς Μακεδονίας, στὸν ὁποῖο ὑποτάχθηκαν μετὰ τὴν ἥττα τῶν συμμαχῶν στὴ μάχη τῆς Χαϊρώνειας (338 π.Χ.)¹⁰⁹. Ὁ σύνδεσμος τῆς Λευκάδας μὲ τὴ μητρόπολη Κόρινθο διακόπτεται καὶ τὸ νηοὶ ὑπάγεται στὴν Ἡπειρωτικὴ συμμαχία. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Πύρρου ἡ Λευκάδα γίνεται ἀνεξάρτητη καὶ μαζὶ μὲ τὶς πόλεις τῆς Ἀκαρνανίας προσχωρεῖ στὴν Ἀκαρνανικὴ ὁμοσπονδία¹¹⁰, τῆς ὁποίας γίνεται πρωτεύουσα καὶ γνωρίζει ἰδιαίτερη ἀκμὴ.

Τὸ 197 π.Χ. καταλαμβάνεται ἀπὸ τὸν Λεύκιο Κόιντο Φλαμινίνο παρὰ τὴν ἥρωικὴ ἀντίστασι τῶν κατοίκων τῆς, ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Ρωμαῖος ἱστορικὸς Τίτος Λίβιος¹¹¹. Μὲ τὴ συνθήκη εἰρήνης ποὺ διακήρυξαν οἱ Ρωμαῖοι στὰ Ἴσθμια τὸ 196 π.Χ., ἡ Λευκάδα γίνεται πάλι μέλος τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀκαρνανίων, ἀποκτᾷ μερικὴ ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ τὸν ἔλεγχον τῶν λιμανιῶν τῆς ἀσκοῦν οἱ Ρωμαῖοι¹¹².

Μετὰ τὴ νίκη τοῦ Ὀκταβιανοῦ (μετέπειτα Αὐγούστου) τὸ 31 π.Χ. στὴ ναυμαχία τοῦ Ἀκτίου καὶ τὴν ἴδρυσι τῆς Νικόπολης (29 π.Χ.), ἀρχίζει ἡ παρακμὴ τῆς Λευκάδας¹¹³. Πολλοὶ

Είκ. 35. Αεροφωτογραμμία της περιοχής όπου η αρχαία Λευκάδα, με σημειωμένες τις θέσεις των αρχαίων κτισμάτων, των νεκροταφείων και την πορεία του αρχαίου τείχους (Ζάγος, Ντιούζογλη, Λευκάδα 48-49).

ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς ἐξαναγκάστηκαν νὰ ἐποικίσουν, μαζὶ μὲ κατοίκους ἄλλων πόλεων, τῇ Νικόπολι¹¹⁴. Λίγα ἀρχαιολογικὰ δεδομένα δείχνουν δραστηριότητα στὴν πόλη καὶ τὴν ὑπαίθρο ἕως τὸν 3ο αἰ. μ.Χ.

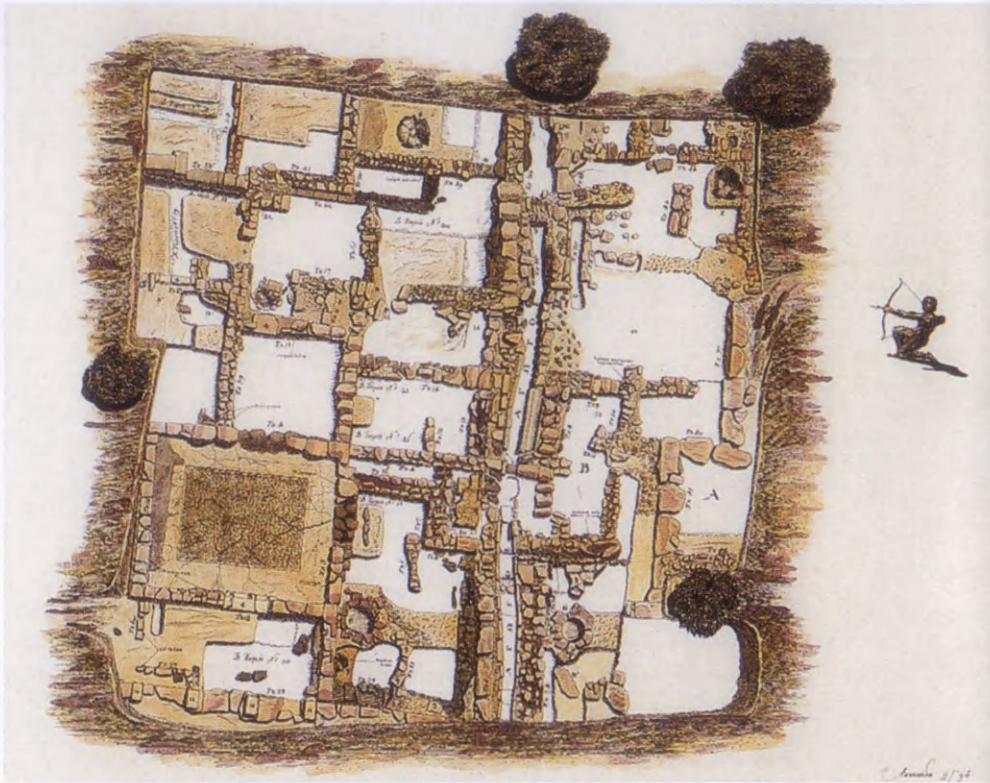
Ἀρχαιότητες

Χάρις στὶς ἀνασκαφὲς καὶ ἐπιφανειακὲς ἔρευνες ποὺ ἔγιναν ἀρχικὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰ. ἀπὸ τὸν Wilhelm Dörpfeld καὶ ἀργότερα, μετὰ τὴ δεκαετία τοῦ '60, ἀπὸ τοὺς ἐκάστοτε ἐφόρους καὶ ἐπιμελητὲς Π. Καλλιγὰ, Κ. Κώστογλου-Δεσποίνῃ, Ἰουλία Βοκοτοπούλου, Ἰωάννα καὶ Ἥλια Ἀνδρέου, καὶ στὴ συνέχεια μὲ συνεχῶς ἐντονότερο ρυθμὸ ἀπὸ τὴν Ἀγγελίκα Ντούζουγλη καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Ζάχο, ἔφεραν στὸ φῶς λείψανα τεχνῶν, οἰκοδομημάτων, λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις καὶ κατάλοιπα τῆς ἀγορᾶς¹¹⁵.

Ἡ ἀρχαία πόλη ἐκτείνεται ἀπὸ τὸν οἰκισμὸ τοῦ Καλιγονίου βόρεια ἕως τὶς παρυφῆς τοῦ οἰκισμοῦ τῶν Καρυωτῶν νότια. Τμῆμα τῆς εἶναι χτισμένο ἀμφιθεατρικὰ στὶς πλαγιὰς τοῦ Κούλμου μὲ θέα πρὸς τὴ θάλασσα καὶ τὶς ἀκαρνανικὲς ἀκτῆς. Ἡ θέσις τῆς ἦταν ἰδανικὴ, μὲ λόφο γιὰ ὀχύρωση, φυσικὸ ὑπὴνεμο λιμάνι, εὐφορῆ πεδιάδα. Τὸ ἀρχαῖο τεῖχος, κλασικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀφοῦ στέψει τὶς κορυφῆς τῶν λόφων καὶ τὴν ἀκρόπολη, κατεβαίνει πρὸς τὴ θάλασσα σὲ δύο σκέλη, βόρειο καὶ νότιο (εἰκ. 35). Ἔχει μῆκος 4,5 χλμ. καὶ ὀρθογώνιους πύργους¹¹⁶, καὶ εἶναι χτισμένο μὲ δύο συστήματα, ψευδοἰσοδομικὸ καὶ πολυγωνικὸ, μὲ κάποιες ἐπισκευὲς τῆς ἐποχῆς τῆς Ρωμαϊοκρατίας. Νότια τῶν τεχνῶν ἦταν τὸ ἀρχαῖο λιμάνι, ποὺ προστατευόταν ἀπὸ λιμενοβραχίονα μῆκους 600 μ., μὲ ἄνοιγμα 35 μ. γιὰ τὴ διέλευση τῶν πλοίων, πιθανὸν ἔργο τῶν Κορινθίων¹¹⁷.

Στὸ μέσον τῆς λοφοσειρᾶς τοῦ Κούλμου ἔρευνα τοῦ W. Dörpfeld¹¹⁸ ἔφερε στὸ φῶς τοίχους τῆς σκηνῆς καὶ τοῦ προσκηνίου θεάτρου, ποὺ εἶχε δύο φάσεις. Ὁ πολεοδομικὸς ἰστὸς στὰ πεδινὰ ἀκολουθοῦσε τὸ ἵπποδάμειο σύστημα μὲ δρόμους παράλληλους μὲ κατεύθυνση Β.-Ν., ποὺ τέμνονται ἀπὸ καθέτους μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Ἄ.-Δ. (πλάτος νησίδας 14,50×14,50 μ.), καὶ ἄριστο ἀποχετευτικὸ σύστημα. Στὶς πλαγιὲς ἡ διάταξη τῶν οἰκοδομικῶν νησίδων δὲν ἦταν ὁμοιόμορφη, γιατί ἡ μορφή καθοριζόταν ἀπὸ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους μὲ προσαρμογὴ τῶν τοίχων καὶ τῶν κλιμάκων στὸν βράχο¹¹⁹. Τὸ σχέδιο τῶν κλασικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν οἰκιῶν εἶναι τὸ γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς (εἰκ. 36): μὲ περίστυλη αὐλὴ, ἀνδρῶνα κοντὰ στὴν εἴσοδο τοῦ κτηρίου γιὰ τὰ συμπόσια, οἶκο μὲ ἐστία, ἀποθήκες, ἐργαστήρια, χώρους ὑγιεινῆς καὶ γυναικωνίτη στὸν πρῶτο ὄροφο¹²⁰. Ἀπὸ φιλολογικὲς πηγὲς καὶ κινητὰ εὐρήματα, μουσικὰ ὄργανα, παραστάσεις σὲ ἀγγεῖα καὶ ἀνάγλυφα, πληροφοροῦμαστε γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν νέων μὲ τὴ μουσικὴ καὶ τὴν τέλεση μουσικῶν ἀγῶνων¹²¹ (εἰκ. 37).

Σὲ διάφορες περιοχὲς τοῦ νησιοῦ ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι οἰκισμοί, ὅπως στὰ Φαρά, στὴ Βασιλικὴ καὶ τὸ Ἐλλόμενον στὴν κοιλάδα τοῦ Νυδριοῦ. Ἐπὶ ἀγροικίες ἀνασκάφηκαν ἀπὸ τὸν Dörpfeld καὶ ὀκτὼ θέσεις μὲ πύργους ἀπὸ Ἀμερικανοὺς ἀρχαιολόγους¹²². Καλύτερα σωζόμενη ἀγροικία εἶναι αὐτὴ στὸ Πυργί τῆς κοινότητος Πόρου μὲ πυρήνα ἕναν τετράγωνο πύργο, τοῦ ὁποῦ οὐζέται ἡ ΒΔ. γωνία μὲ τρεῖς ὀρόφους, σὲ ὕψος 7 μ. καὶ 22 σειρὲς λιθοπλίνθων (εἰκ. 38). Κύρια προϊόντα τοῦ νησιοῦ ἦταν τὸ λάδι καὶ τὸ κρασί σὲ πολλὲς ποικιλίες. Περίφημο ἦταν καὶ τὸ ἀρωματικὸ λάδι ἀπὸ τὴ λευκαδία Ἴριδα, ἕνα ἐπιχωριάζον κρίνο, ποὺ τὸ ἀναφέρει ὁ Πλίνιος¹²⁴ καὶ ἀπεικονίζεται καὶ σὲ ὀρισμένα νομίσματα.

Εικ. 36. Λευκάδα. Κάτοψη ἀρχαίας οἰκίας (Ζάχος, Ντιούζουγλη, Λευκάδα 54).

Λατρεῖες - Ἱερὰ

Ἐκτὸς τῶν γραπτῶν πηγῶν καὶ ἀπεικονίσεις θεοτήτων ἢ συμβόλων τοὺς σὲ νομίσματα γνωρίζουμε τὶς λατρεῖες ποὺ ὑπῆρχαν στὸ νησί: Ἄθηνᾶς, Ἀρτέμιδος, Ἀφροδίτης Αἰνειάδος, Ἑρμῆ, Ἡρακλῆ, Πανός, Βελερεφόντη καὶ ἥρωα Ἀχελώου¹²⁵. Ὡστόσο

Είκ. 37. Μουσικά ὄργανα καὶ ληκύθιο με παράσταση γυναίκας ποὺ παίζει λύρα, Μονοεῖο Λευκάδας. (Ζάχος, Ντούζουλη, Λευκάδα 85, 87).

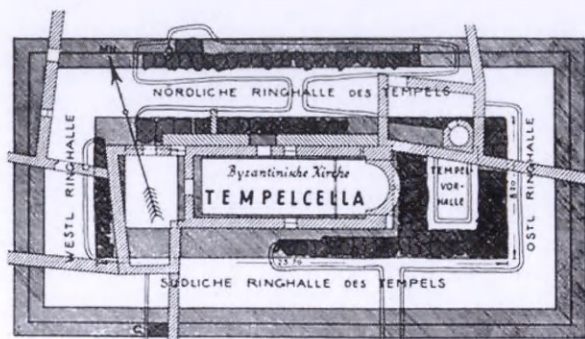
σο λίγα λείψανα ναῶν ἔχουν ἐντοπισθεῖ. ΝΑ. τοῦ θεάτρου, κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια καὶ τὸν αὐλαιο χῶρο τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη στὴ θέση Ροδάκι, ἐντοπίστηκε δωρικὸς περιπτερος ναὸς με πρόναο (διαστ. 32,70×17,20 μ.) (εἰκ. 39)¹²⁶. Στὴ θέση Γουλὰς, πάνω ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Βασιλικῆς, πρέπει νὰ ὑπῆρχε ἱερὸ τῆς Ἀθηνᾶς, σύμφωνα με τὰ κινητὰ εὐρήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐνεπίγραφο λοφίο κράνους¹²⁷.

Στὴν Λευκάδα, ὅπου ὑπάρχουν πολλὰ σπήλαια, ἡ πρὸ διαδομένη λατρεία ἦταν τῶν Νυμφῶν καὶ τοῦ Πανός, ὅπως μαρτυροῦν τὰ πολυάριθμα ἀναθήματα, εἰδώλια γυναικῶν σὲ κύκλιο χορὸ με αὐλητὴ στὸ μέσον (εἰκ. 40), εἰδώλια ἀνδρικά, καθὼς καὶ ζῶων, κυρίως ἀπὸ σπήλαια: Ἁγίας Κυριακῆς¹²⁸. Χοιροσπηλιά, Εὐγῆρου, Ἀσβότρυπα Φρυνίου¹²⁹, Χαραλαβῆ Τρύπα, σπηλιὰ Μπολιάτσως κ.ἄ. (βλ. εἰκ. 34).

Εἰκ. 38. Λευκάδα. Πύργος ἀγροικίας σὶν Πόρο (φωτ. Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν).

Ἄρχαιοι συγγραφεῖς ἀναφέρουν ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα Λευκάτα σὺν νότιο ἄκρο τοῦ νησιοῦ, ὅπου καὶ τὸ ὁμώνυμο ἀκρωτήρι¹³⁰. Ὁ Dörpfeld ἐντόπισε λείψανα ἀρχαίου οἰκοδομήματος στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου, ὅπου ὑπάρχει φάρος¹³¹. Σύμφωνα μὲ τὸν Στράβωνα (1ος π.Χ.-1ος μ.Χ. αἰ.)¹³² ἐδῶ γίνονταν εἰρήσιες ἐορτὲς γιὰ ἐξαγνισμό τῆς πόλης μὲ ἀνθρωποθυσίες καταδίκων ποὺ κατακρημνίζονταν ἀπὸ τὰ βράχια τοῦ

Εικ. 39. Λευκάδα: α. Κάσπη του αρχαίου ναού στο Ροδάκι (Dörpfeld εικ. 29). β. Ἡ ἐκκλησία του Ἁγ. Ἰωάννη στο Ροδάκι, πού ἐδράστηκε πάνω σιὰ θεμέλια τοῦ ἀρχαίου ναοῦ (φωτ. Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν).

Εικ. 40. Ειδώλια Νυμφῶν σὲ κύκλιο χορὸ καὶ αὐλητῆ σὸ μέσον. Μουσεῖο Λευκάδας. (Ζάχος, Ντούζονγλη, Λευκάδα 98).

ἀκρωτηρίου στῆ θάλασσα. Μὲ τὶς καθαρτήριες ιδιότητες τοῦ Ἀπόλλωνα συνδεόταν καὶ ὁ θρύλος γιὰ τὴν αὐτοκτονία τῆς ποιήτριας Σαπφοῦς στὸ ἀκρωτήρι Λευκάτας, λόγῳ τοῦ ἀποτυχημένου της ἔρωτα¹³³. Μετὰ τὴ νικηφόρο ναυμαχία τοῦ Αὐγούστου στὸ Ἄκτιο (31 π.Χ.), ποὺ ἀποδόθηκε στὴ βοήθεια τοῦ Ἀπόλλωνα, ὁ θεὸς ὀνομάστηκε Λευκάδιος ἢ Ἀκτιακός, ὅπως παραδίδει ὁ Αἰλιανός¹³⁴.

Νεκροταφεῖα

Στὰ νεκροταφεῖα τῶν κλασικῶν χρόνων, βόρεια ἀπὸ τὴν πόλη ἕως τὴν περιοχή Τσεχλιμποῦ καὶ νότια, στὴ θέση Σπασιμένη Βρύση Καρυωτῶν, ἀπαντοῦν κιβωτιόσχημοι τάφοι καὶ μονόλιθοι σαρκοφάγοι. Κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους γίνονταν καὶ καύσεις, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ κυλινδρικές λίθινες κάλπεις, ταφικοὺς ἀμφορεῖς καὶ χάλκινα ἀγγεῖα¹³⁵.

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- W. Dörpfeld, *Alt-Ithaka* (1927).
- A. Douzougli, S. Morris, Ancient Towers on Leucas, Greece, στο P. N. Doukelis, L. G. Mendoni (έπιμ.), *Structures rurales et sociétés antiques* (1994) 215-225.
- M. Fiedler, Leukas Wohn- und Alltagskultur in einer nordgriechischen Stadt, στο W. Hoepfner (έπιμ.), *Geschichte des Wohnens B 1* (1999) 412-426.
- Κ. Ζάχος, 'Α. Ντούζουγλη, *Λευκάδα. 'Ιστορική-άρχαιολογική έπισκόπηση μέσα από τὰ έκθέματα τοῦ 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου* (2003).
- J. Partsch, *Die Insel Leukas. Eine geographische Monographie* (1889).
- 'Α. Ποστολάκας, *Κατάλογος ἀρχαίων νομομάτων τῶν νήσων Κερκύρας, Λευκάδος, 'Ιθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Κυθήρων* (1878)
- Γ. Ροντογιάννης, *Ίστορία τῆς Λευκάδος Α'* (1980), *Β'* (1982).
- , The ancient Harbour Mole at Leucas, στο A. R. Raban, *Archaeology of Coastal Changes* (1988) 101-118.

Είκ. 41. Χάρτης της Κέρκυρας (Χωρέμη-Σπετσιέρη, 'Αρχαία Κέρκυρα 34).

Κέρκυρα

Ἡ Κέρκυρα εἶναι τὸ βορειότερο ἀπὸ τὰ Ἴονια νησιὰ καὶ τὸ δεύτερο σὲ μέγεθος μετὰ τὴν Κεφαλονιά με ἔκταση 615 τ.χλμ. Βρίσκεται ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἀκτὴν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν χωρίζεται με πορθμὸ πλάτους μόλις 2,5 χλμ. στὰ βορειοανατολικά καὶ 20 χλμ. στὰ νοτιοανατολικά (εἰκ. 41). Τὸ συνολικὸ μῆκος τῆς φθάνει τὰ 62 χλμ., ἐνῶ τὸ πλάτος τῆς κυμαίνεται ἀπὸ 28 χλμ. στὰ βόρεια ἕως 2 χλμ. στὰ νότια. Τὸ δρεπανοειδὲς περίγραμμα τοῦ νησιοῦ (ἐξ οὗ καὶ ἕνα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματά τῆς Δρεπάνη), παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία στὴ διαμόρφωση τῶν ἀκτῶν του.

Γεωφυσικὰ τὸ νησιὸν παρουσιάζει τὴν ἐξῆς διαμόρφωση: Τὸ βόρειο τμήμα εἶναι τὸ ὄρεινότερο, με ὑψηλότερη κορυφὴ τὸν Παντοκράτορα (906 μ.), σὲ διάφορα σημεῖα τοῦ ὁποίου ὑπῆρχαν καὶ ὑπάρχουν ἀκόμη λατομεῖα μαρμάρου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σπουδαιότερο εἶναι τὸ λατομεῖο τῶν Σινιῶν στὴ ΒΑ. του πλαγιά. Τὸ μεσαῖο τμήμα εἶναι λοφώδες, με ἐξαίρεση τὴν ὄροσειρὰ τῶν Ἀγ. Δέκα (μέγ. ὕψ. 579 μ.) ΝΔ. ἀπὸ τὴν πόλη. Τὸ νότιο τμήμα εἶναι σχεδὸν πεδινὸ, με πολὺ χαμηλοὺς λόφους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Χλωμό (ὕψ. 330 μ.) καὶ περιλαμβάνει δυτικὰ τὴ λίμνη τῶν Κορυσσίων, ποὺ ἐνώνεται με τὴ θάλασσα με μικρὸ πορθμὸ. Πολλὰ ποτάμια ἢ μᾶλλον χεῖμαρροι διοχετεύουν τὰ νερὰ τῶν βροχῶν ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ νησιοῦ στὴ θάλασσα¹³⁶.

Ἡ Κέρκυρα εἶχε ἀνέκαθεν ἥπιον κλίμα, χωρὶς σημαντικὰς ἀντιθέσεις, ἀλλὰ καὶ ἄφθονες βροχές. Γι' αὐτὸ πολὺ χαρακτηριστικὰ ὁ Ἀπολλώνιος Ρόδιος τὴν ὀνόμασε κεραυνίη¹³⁷.

“Όπως ἦταν φυσικό, ἡ βλάστησή της ἦταν πολὺ πλούσια. Ἐφθονα ἦταν καὶ τὰ δάση, ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ Κερκυραῖοι ἐξασφάλιζαν ἐπὶ μεγάλο διάστημα τὴν ξυλεία γιὰ τὴ ναυπήγηση τοῦ περίφημου στόλου τους, ἐνῶ ἀργότερα ἔπαιρναν ξυλεία ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ἠπειρωτικὴ χώρα, τὴν κερκυραϊκὴ Περαία, τὴν πέραν οἰκείαν γῆν, ὅπως τὴν ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης¹³⁸.

Γιὰ τὴν ἀνεπτυγμένη κτηνοτροφία της μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ξενοφῶν¹³⁹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀγελάδες καὶ τὰ βόδια, ποὺ εἰκονίζονται καὶ στὰ νομίσματα¹⁴⁰, ἀναφέρονται καὶ ἐλάφια, ποὺ ἔφθαναν κολυμπώντας ἀπὸ τὴν ἀπέναντι ἀκτὴ¹⁴¹.

Σημαντικὴ πηγὴ πλούτου ἀποτελοῦσε καὶ ἡ ἀλιεία. Μὲ ἀφορμὴ κάποιο ψάρεμα μεγάλης ποσότητας τόννων, ποὺ ἔφερε τεράστια κέρδη στὴν πόλη, οἱ Κερκυραῖοι ἀφιέρωσαν ἕναν χάλκινο ταῦρο, ἔργο τοῦ Αἰγινήτη γλύπτη Θεοπρόπου, στοὺς Δελφοὺς καὶ ὅμοιο στὴν Ὀλυμπία, καὶ τὸ χάλκιον στὴν Δωδώνη, ὡς δεῖγμα εὐγνωμοσύνης στοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ ἐπίδειξη πλούτου¹⁴².

Ἱστορία - Ἀρχαιότητες

Ἐποχὴ ἀποικισμοῦ

Ἡ Κέρκυρα, χάρις στὴν ἐπίκαιρη θέση της στὴ διαδρομὴ πρὸς τὴν Ἰταλία, χρησίμευσε, ὅπως φαίνεται, ἤδη ἀπὸ τὸ ἄμισθ τοῦ 8ου αἰ. π.Χ. ὡς λιμάνι-σταθμὸς ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἕνα εἶδος ἐμπορείου, κέντρο ἀποθηκεύσεως καὶ κατανομῆς προϊόντων, ἀργότερα δὲ ὡς μονιμότερη ἐγκατάσταση ἀποίκων. Ἔτσι ὁ ἀποικισμὸς τῆς Κέρκυρας διακρίνεται: α) στὸν εὐβοϊκὸ προ-αποικισμὸ, ποὺ πρέπει νὰ ἔγινε στὰ μέσα τοῦ 8ου π.Χ. αἰ. περίπου καὶ β) στὸν κορινθιακὸ ἀποικισμὸ, ποὺ ἀκολούθησε κατὰ τὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ ἴδιου αἰώνα. Τὸ νησί,

ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπίκαιρη θέση του, ἐξασφάλιζε στοὺς ἀποίκους εὐφορη γῆ καὶ ξυλεία γιὰ τὴν κατασκευὴ πλοίων.

Ὁ Πλούταρχος εἶναι ἡ μόνη φιλολογικὴ πηγὴ γιὰ τὴν εὐβοϊκὴ ἀποικία τῆς Κέρκυρας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἦταν ἡ ἀρχαιότερη ἑλληνικὴ στὴ βορειοδυτικὴ Ἑλλάδα καὶ προάγγελος τῆς ἰδρύσεως ἄλλων ἀποικιῶν στὴ Δύση¹⁴³. Τὰ στοιχεῖα ποὺ ὑπάρχουν ὅμως γι' αὐτὴν εἶναι μόνον ἔμμεσες πληροφορίες ἀπὸ διάφορες φιλολογικὲς πηγές ἢ ἄλλες ἐνδείξεις, ὀρισμένα ὀνόματα καὶ τοπωνύμια, μῦθοι, λατρεῖες καὶ σύμβολα, ποὺ εἶναι ἢ θεωροῦνται εὐβοϊκὰ ὅπως:

– Τὸ τοπωνύμιον Ἐγριππος, ποὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα ὡς ὄνομα ἑνὸς μικροῦ ποταμοῦ στὴν περιοχὴ τοῦ Πετρετῆ στὴ νοτιοανατολικὴ Κέρκυρα, βόρεια ἀπὸ τὴν Λευκίμμη.

– Τὸ τοπωνύμιον Εὐβοία, ποὺ ἀναφέρει ὁ Στράβων¹⁴⁴, θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ πρὸ σαφῆς μαρτυρία γιὰ τὴν εὐβοϊκὴ προέλευση τῆς ἀποικίας. Ἀπαντᾷ ὅμως καὶ σὲ ἄλλες περιοχές, ὅπως τὸ Ἄργος καὶ τὴν Λῆμνο, ποὺ δὲν ἔχουν καμία σχέση μὲ τὴν Εὐβοία. Τὸ πιθανότερον εἶναι ὅτι τὸ ὄνομα προέρχεται ἀπὸ τὸ ἐπίθετον Εὐβοία τῆς θεᾶς Ἥρας¹⁴⁵, ποὺ λατρευόταν στὶς περιοχὲς αὐτές, καθὼς καὶ στὴν Κέρκυρα.

– Τὰ ὀνόματα Μάκρις καὶ Μακριδία, ποὺ ἀποδίδονται στὴν ἀρχαία πόλη καὶ τὴν χερσόνησον τοῦ Κανονιοῦ ἀντίστοιχα, εἶναι εὐβοϊκὰ καὶ προέρχονται ἀπὸ τὴ Νύμφη Μάκρι, ἡ ὁποία, ἀφοῦ διώχτηκε ἀπὸ τὴν Εὐβοία, κατέφυγε στὴν Κέρκυρα¹⁴⁶. Εὐβοϊκὸν εἶναι καὶ τὸ σύμβολον τῆς ἀγελάδας μὲ τὸ μωσχάρι τῆς, ποὺ εἰκονίζεται ἐπάνω στοὺς κερκυραϊκοὺς στατήρες¹⁴⁷.

– Τέλος ἡ εὐβοϊκὴ κεραμικὴ τοῦ 7ου αἰ. π.Χ. ποὺ βρέθηκε στὴν Παλαιόπολη καὶ τὸ Φιγαρέτο (κτῆμα Εὐελπίδης-Ἀργυροπούλου)¹⁴⁸, δείχνει ἐπικοινωνία Εὐβοίας-Κέρκυρας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ αὐτὸν τὸν εὐβοϊκὸν προ-ἀποικισμόν τοῦ 8ου π.Χ. αἰῶνα, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἔχουν βρεθεῖ οἰκοδομικὰ λείψανα.

Ύστερα από όσα έχουν έκτεθει πιδ πάνω, πρέπει να υπήρξε παρουσία Εϋβοέων στο νησί, κάτι ανάλογο δηλαδή με την παρουσία των Κορινθίων στην Ίθάκη, χωρίς να ιδρυθεί κανονική αποικία¹⁴⁹. Είναι φυσικό οι πρωτοπόροι στην ίδρυση αποικιών στη Δύση να πέρασαν και να στάθηκαν στην Κέρκυρα, που βρίσκεται σε τόσο νευραλγικό σημείο, στον δρόμο προς τη νότια Ίταλία και την Σικελία¹⁵⁰. Δεν είναι δυνατόν εξάλλου τόσα ονόματα και τοπωνύμια, λατρείες και μύθοι, κοινά στις δύο περιοχές, καθώς και τόσες άλλες ένδειξεις, να είναι άπλες συμπτώσεις και ασύνδετα μεταξύ τους γεγονότα.

Σύμφωνα με την πληροφορία του Πλουτάρχου τους Εϋβοείς (Ερετριείς) έδιωξαν οι Κορίνθιοι. Το χωρίο όμως του Πλουτάρχου έρχεται σε αντίφαση με την πληροφορία του Στράβωνα¹⁵¹, που αναφέρει ότι οι Κορίνθιοι έδιωξαν τους Λιβυρνοὺς από την Κέρκυρα. Στην περίπτωση αυτή, το μόνο που μπορεί να σκεφθεί κανείς είναι ότι οι Έρετριείς διατηρούσαν στην Κέρκυρα ένα είδος έμπορείου, κάτι ανάλογο με το Ποσίδειον στην Al-Mina της Συρίας, που ήταν όμως στη δικαιοδοσία των ντόπιων, Λιβυρνών στην περίπτωση της Κέρκυρας. Έτσι ίσως εξηγείται γιατί ο Στράβων αναφέρει ότι οι Κορίνθιοι με άρχηγό τους τον Χερσικράτη, από το γένος των Βακχιδών, ήρθαν στην Κέρκυρα και αφού έδιωξαν τους Λιβυρνοὺς, ίδρυσαν τη δική τους αποικία¹⁵².

Διάφορες είναι οι χρονολογίες που μάς παραδίδουν οι πηγές: 757, 734, 708, 674 π.Χ. Αν και η έπικρατέστερη άποψη θεωρείται το 734 π.Χ., εν τούτοις τα μέχρι στιγμής δεδομένα, ή κεραμική κυρίως, που προέρχεται από τα βαθύτερα στρώματα του οικισμού και τα νεκροταφεία, δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθεί νωρίτερα από την τελευταία δεκαετία του 8ου π.Χ. αί.¹⁵³ Στην περίπτωση αυτή ο συγχρονισμός του αποικισμού της Κέρκυρας με των Συρακουσών,

πού παραδίδουν όρισμένες πηγές¹⁵⁴, δέν φαίνεται νά άνταποκρίνεται στήν πραγματικότητα. Συγκριτική μελέτη έδειξε ότι ή άρχαιότερη κεραμική τής Κέρκυρας σχετίζεται χρονολογικά περισσότερο μέ τοϋ Τάραντα¹⁵⁵ παρά μέ εκείνη τών Συρακουσών, πού εΐναι παλαιότερη κατά μία εικοσιπενταετία περίπου.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω στοιχεΐα, ή ΐδρυση τής κορινθιακής άποικίας πρέπει νά τοποθετηθεΐ πρòς τò τέλος τοϋ 8ου π.Χ. αΐ., ΐσως τò 708 π.Χ., όπως παραδίδει καΐ ό Εϋσέβιος¹⁵⁶. Ή διαφορά άνάμεσα στη χρονολογία πού παραδίδουν οΐ περισσότερες φιλολογικέσ πηγέσ καΐ σέ εκείνη τών εύρημάτων, óδηγεΐ στη σκέψη μήπως άρχικά ή Κέρκυρα χρησίμευσε καΐ πάλι άπλως ώς σταθμόσ-βάση τών Κορινθίων για τήν ΐδρυση τών Συρακουσών, άλλά έγινε κανονική άποικία πολϋ άργότερα.

Άρχαΐκή έποχή

Όπως προκύπτει άπό τά άνασκαφικά δεδομένα, ή πόλη (άποικία) άρχικά άπλωνόταν στόν λαιμό τής χερσονήσου τοϋ Κανονιοϋ καΐ τή βορειοανατολική πλευρά τοϋ Ύλλαϊκοϋ λιμένα, μέχρι τò μέσον περίπου τής χερσονήσου, πού ήταν εύφορη καΐ φυσικά προστατευμένη: άπό Βορρά μέ τόν στενό λαιμό, ό όποΐοσ στήν άρχαιότητα ήταν άκόμη στενότεροσ 500-600 μ. (σήμερα 900-1.000 μ.) καΐ μπορούσε εύκολα νά έλεγχεΐ μέ τή βοήθεια κάποιου τειχίσματος, άπό άνατολικά μέ τή βραχώδη άπότομη παραλία καΐ άπό νότια χάρισ στη στενή καΐ πετρώδη είσοδο τοϋ Ύλλαϊκοϋ λιμανιοϋ, πού μπορούσε νά έλέγχεται άπό τήν ξηρά. Οΐ Κορίνθιοι τοϋ Χερσικράτη, έμποροι καΐ ναυτικοΐ, έγκαταστάθηκαν στα καλύτερα κτήματα, στό κέντρο τής πόλης, ένω οΐ φτωχοΐ (άλιείσ κυρίως), καθώσ καΐ οΐ Λιβυρνοΐ, πού ξέμειναν στό νησί, περιορίστηκαν

στην περιοχή του Ὑλλαϊκοῦ λιμένα. Οἱ τελευταῖοι, ἄξιοι καὶ ἱκανοὶ ναυτικοί, πρέπει νὰ ἔζησαν εἰρηνικὰ μὲ τοὺς ἀποίκους καὶ νὰ συνέβαλαν σημαντικὰ στὴν ἀνάδειξη τῆς Κέρκυρας σὲ μεγάλη ναυτικὴ δύναμη. Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ, πῶς ὁ στόλος τῆς νεαρῆς ἀποικίας κατόρθωσε μέσα σὲ τόσο μικρὸ χρονικὸ διάστημα νὰ ἀνταγωνιστεῖ καὶ νὰ νικήσει τὸν περίφημο στόλο τῆς Κορίνθου στὴν ἀρχαιότερη ναυμαχία ποὺ παραδίδεται μεταξὺ Ἑλλήνων (664 π.Χ.), ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Θουκυδίδης¹⁵⁷. Στὴ σύγκρουση αὐτὴ ὁδήγησε ὁ μέγας ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς, ποὺ ἀναπτύχθηκε μεταξὺ μητρόπολης καὶ ἀποικίας μὲ τάση ἀνεξαρτητοποίησης τῆς τελευταίας. Ὡστόσο ποτὲ δὲν σταμάτησαν οἱ μεταξὺ τους ἐπαφές, ἰδίως οἱ πολιτιστικές. Ἔτσι τὸ πολίτευμα κατὰ μίμηση τοῦ κορινθιακοῦ ἦταν ὀλιγαρχικὸ, οἱ κάτοικοι τῆς νέας ἀποικίας κατὰ τὰ πρότυπα τῆς μητρόπολης διαιρέθηκαν ἀρχικὰ σὲ τρεῖς φυλές (Ὑλλέων, Παμφύλων, Δυμάνων)¹⁵⁸, σὲς ὁποῖες προστέθηκε μία τέταρτη, ἐνῶ ἀργότερα δημιουργήθηκαν διὰ διαιρέσεως ἄλλες τὸσες, συνολικὰ ὀκτώ¹⁵⁹. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πολίτευμα καὶ τὴ διαίρεση σὲ φυλές, οἱ Κορίνθιοι ἄποικοι ἔφεραν στὴ νέα πατρίδα τὶς παραδόσεις καὶ τὶς λατρεῖες τους. Τοὺς πρώτους βωμοὺς ἔστησαν στὰ ὑψώματα τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ μέσα στὸ κτῆμα “Μον Repos” καὶ στοὺς Ἁγ. Θεοδώρους, κοντὰ στὸ Ὑλλαϊκὸ λιμάνι, ὅπου μετέπειτα χτίστηκαν καὶ σημαντικοὶ ναοί. Οἱ περισσότερες λατρεῖες καὶ τὰ ἱερὰ τῆς ἀρχαίας Κέρκυρας ἀνάγουν τὴν ἀρχὴ τους στὴν ἐποχὴ τοῦ κορινθιακοῦ ἀποικισμοῦ, ὅπως: ἡ λατρεία τῆς Ἥρας Ἀκραίας, δηλαδὴ θεᾶς τῶν ἄκρων, τῶν κορυφῶν¹⁶⁰ καὶ τῆς Ἀρτέμιδος¹⁶¹, ἐνῶ μερικὲς ἄλλες σημαντικὲς λατρεῖες, ὅπως τοῦ Ποσειδῶνα καὶ τοῦ Ἀπόλλωνα, προϋπήρχαν πιθανότατα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ εὐβοϊκοῦ ἀποικισμοῦ, υἱοθετήθηκαν ὅμως καὶ συνεχίστηκαν ἀπὸ τοὺς Κορίνθιους ἀποίκους.

Γύρω στὰ μέσα τοῦ 7ου αἰ. π.Χ., μετὰ τὴν πτώση τῶν Βακ-

χιδών και την άνοδο των Κυβελιδών στην Κόρινθο, άρχισε νέα περίοδος ανταγωνισμού μητρόπολης και άποικίας. Στά τέλη του αιώνα ο τύραννος Περίανδρος (624-586/5) κατόρθωσε να υποτάξει το νησί και να διορίσει ως τοποτηρητή τον γιό του Λυκόφρονα ή Νικόλαο, τον οποίο όμως δολοφόνησαν οι Κερκυραίοι πιστεύοντας ότι έτσι θα άνακτοῦσαν την ανεξαρτησία τους. Παρά τα βαθιά του γεράματα, ο Περίανδρος και πάλι έξεστράτευσε κατά της Κέρκυρας και έγκατέστησε διοικητή αυτή τη φορά τον άνεψιό του Ψαμμήτιχο. Άλλα και αυτόν τον έξόντωσαν οι Κερκυραίοι, οι όποιοι τελικά απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά τον θάνατο του Περίανδρου¹⁶².

Κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής ή Κέρκυρα άνεπτυξε ιδιαίτερη έμπορική δραστηριότητα και είχε επικοινωνία με διάφορους λαούς της εποχής. Κερκυραϊκά προϊόντα, λάδι και κυρίως ο περίφημος άνθοςμίας οίνος έξάγονταν μέσα σε άμφορείς ντόπιας κατασκευής, όπως θα δοῦμε πιο κάτω (σ. 85). Τέτοια άγγεϊα ήδη βρίσκονται σε άνασκαφές της Κάτω Ίταλίας. Έτσι ο θρύλος για τους κερκυραϊκούς άμφορείς και τα άδριανά κεράμια που άναφέρουν οι άρχαιοι συγγραφείς άποδεικνύεται πραγματικότητα¹⁶³. Τα μνημεία προς τιμήν ξένων με τις έπιγραφές¹⁶⁴, καθώς και ή κεραμική από διάφορες έλληνικές περιοχές (Ίωνία, Χίο, Ρόδο, Λακωνία, Άττική), που βρέθηκαν σε διάφορες άνασκαφές στην Παλαιόπολη και το Ίνστιτούτο Έλαίας¹⁶⁵, δείχνουν όχι μόνον έμπορικές συναλλαγές με άλλες πόλεις, αλλά κάτι περισσότερο, μία έντονη και δραστήρια έξωτερική πολιτική. Στην τέχνη παρατηρείται ιδιαίτερη άνθηση. Κορίνθιοι καλλιτέχνες ήρθαν και δούλεψαν στο νησί και δίδαξαν την τέχνη της πατρίδας τους στους ντόπιους. Έτσι δημιουργήθηκε σιγά σιγά μια τοπική σχολή στην άρχιτεκτονική, τη γλυπτική, την κοροπλαστική και την κεραμική μέσα στην κορινθιακή παράδοση, αλλά και

μὲ συγκερασμὸ διαφόρων πολιτιστικῶν ρευμάτων ἀπὸ τὴν Ἄνατολὴ καὶ τὴ Δύση, ποὺ διασταυρώνονταν ἐδῶ¹⁶⁶.

Κατὰ τὸ γ' τέταρτο τοῦ βου αἰ. π.Χ. ἡ Κέρκυρα φθάνει σὲ τέτοια οἰκονομικὴ ἀκμὴ καὶ αὐτάρκεια, ὥστε εἰσάγει νέο σταθμητικὸ σύστημα, διαφορετικὸ ἀπὸ τῆς μητρόπολης, τὸ ὁποῖο υἰοθετήθηκε ἀπὸ ἀρκετὲς πόλεις τοῦ Ἰονίου, τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας¹⁶⁷.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω προκύπτει ὅτι ἡ ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ εἶναι μιὰ περίοδος μεγάλης ἀκμῆς καὶ ἀκτινοβολίας τῆς Κέρκυρας ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ἀπὸ τὶς θέσεις εὐρέσεως ἀποσπασματικὰ σωζόμενων οἰκοδομικῶν λειψάνων φαίνεται ὅτι ἡ πόλις τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἀπλώθηκε βαθμιαῖα στὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ μέχρι τὸ Φιγαρέτο. Ἦταν ἀραιὰ κατοικημένη, χωρὶς σαφὲς σχέδιο καὶ ἀτείχιστη. Ἡ ἀγορά, τὸ κέντρο τῆς πολιτικῆς, θρησκευτικῆς καὶ ἐμπορικῆς ζωῆς τῆς πόλεως, βρισκόταν στὴν Παλαιόπολι (εἰκ. 42), ὅπου βρίσκονται τὰ εῤεῖπια τῆς παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας, σὲ θέση ὑπερυψωμένη ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τῆς θάλασσας καὶ δεσποζουσα στὸν λαίμὸ τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ, ἀνάμεσα στὰ δύο λιμάνια. Ἐδῶ ἦταν συγκεντρωμένα δημόσια κτήρια, ἱερά, κατοικίες ἐμπόρων καὶ ἐργαστήρια¹⁶⁸.

Ἀκρόπολις. Ὁ λόφος τῆς Ἀνάληψης, ὅπου τὸ σημερινὸ ὕδραγωγεῖο, καὶ συγκεκριμένα τὸ ὕψωμα στὸ ὁποῖο βρίσκεται τὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἀγ. Μαρίας μὲ τὴ συνεχόμενη πρὸς Β. κορυφή, εἶχε ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ τὸ καθιστοῦσαν κατάλληλο γιὰ ἀκρόπολις. Εἶναι τὸ πρὸ ψηλὸ καὶ φυσικὰ ὄχυρὸ σημεῖο τῆς λοφοσειρᾶς στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ (εἰκ. 42).

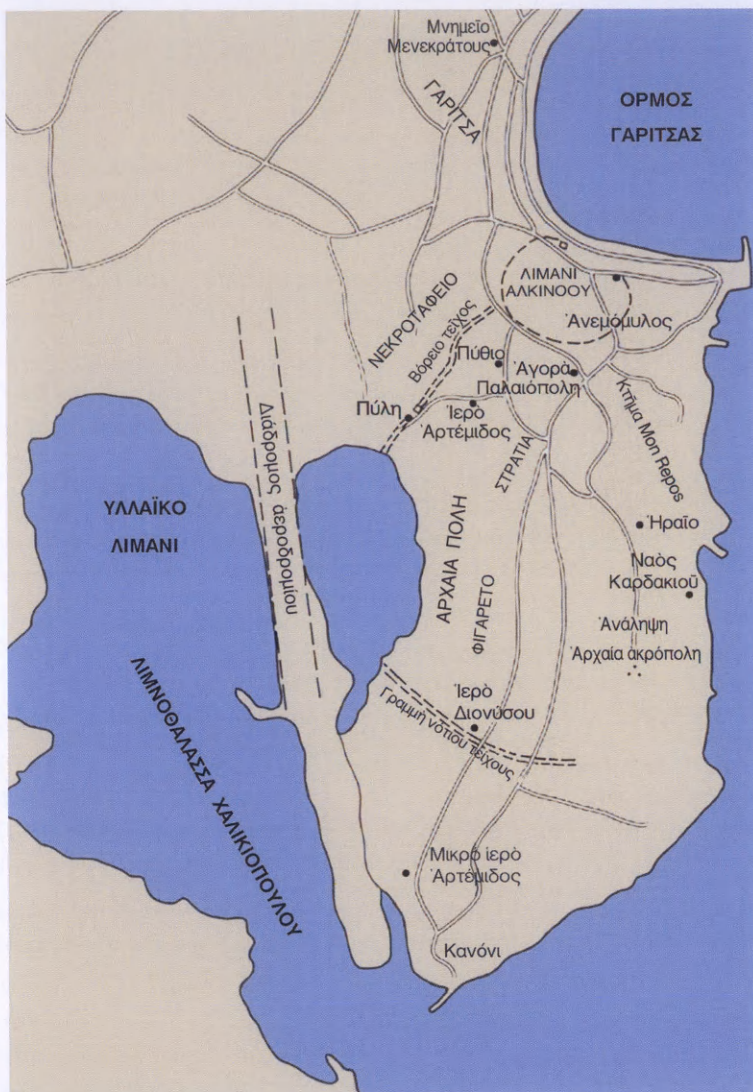
Λιμάνια. Δύο φυσικοὶ κόλποι, ἕνας σὲ καθὲ πλευρὰ τοῦ λαίμου τῆς χερσονήσου, χρησίμευαν γιὰ λιμάνια. Στὰ δυτικὰ ἡ

λίμνη τοῦ Χαλικιόπουλου, ὅπως λέγεται σήμερα, ὅπου καὶ τὸ ἀεροδρόμιο, ἔχει ἀπὸ παλαιὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν Ὑλλαϊκὸ λιμένα, τὸ ἀρχαιότερο λιμάνι ποῦ ἀναφέρουν οἱ πηγές¹⁶⁹. Πρόκειται γιὰ ἕναν εὐρύχωρο κόλπο, ποῦ εἰσχωρεῖ βαθιὰ στὴν ξηρὰ καὶ ἔχει στενὴ καὶ πετρώδη εἴσοδο, ποῦ εὐκόλα ἐλέγχεται ἀπὸ τὴ στεριά. Στὴν ὀμαλὴ καὶ ἐπίπεδη ἀκτὴ του μποροῦσαν νὰ τραβοῦν οἱ Κερκυραῖοι τὰ πλοῖα τους. Ἦταν ἕνα ἰδεῶδες, φυσικὰ προστατευμένο λιμάνι, τὸ ὁποῖο δὲν εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ λιμενικὰ ἔργα γιὰ νὰ λειτουργήσῃ. Ἀργότερα, τὸν 5ο αἰ. π.Χ., κατασκευάστηκαν καὶ νεώσοικοι, ὅπως ἀποδείχτηκε σὲ σωστικὴ ἀνασκαφὴ στὴ δυτικὴ πλευρὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Φιγαρέτο, στὸ οἰκόπεδο Ἐφῶν Καμπήσιον, ὅπου βρέθηκαν κατάλοιπα διπλῆς πεσοστοιχίας νεωσοίκου, μήκ. 33 μ. (εἰκ. 43)¹⁷⁰.

Ἀρχικά, τὸ Ὑλλαϊκὸ λιμάνι, ὅπως φαίνεται, ἦταν πολὺ πὺρ πλατὺ καὶ βαθύ. Ὄταν ὅμως μὲ τὰ χρόνια ἄρχισε νὰ προσχώνεται ἀπὸ τὰ ποτάμια καὶ τοὺς χειμάρρους τῆς περιοχῆς, ἀναγκάστηκαν οἱ Κερκυραῖοι νὰ δημιουργήσουν καὶ ἕνα δεύτερο λιμάνι στὴ βορειοανατολικὴ ἀκτὴ τοῦ λαίμου τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ, στὴ σημερινὴ περιοχὴ τοῦ Ἀνεμόμυλου, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἠπειρο. Πρόκειται γιὰ τὸν πρὸς τὴν ἠπειρον λιμένα, ποῦ ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης¹⁷¹, ὁ ὁποῖος ἀργότερα ὀνομάστηκε, λιμὴν τοῦ Ἀλκινόου, σὲ ἀνάμνηση τοῦ βασιλιᾶ τῶν Φαιάκων (εἰκ. 42)¹⁷². Ἦταν εὐκολότερα προσιτὸς σὰ ἐμπορικὰ καὶ τὰ διάφορα περαστικὰ πλοῖα. Ἦταν ἀναγκαῖο ὅμως νὰ προστατευθεῖ ἀπὸ ὀρισμένα εἰδικὰ τεχνικὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔγιναν κατὰ τὴν ἐπόμενη περίοδο.

Ἱερά. Τὰ ἱερὰ ἦταν κατανεμημένα σὲ τέσσερις περιοχές:

α. Στὴν περιοχὴ τῆς ἀγορᾶς (σημερινὴ περιοχὴ Παλαιόπολης) καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ λιμανιοῦ (σήμερα Ἀνεμόμυλος)

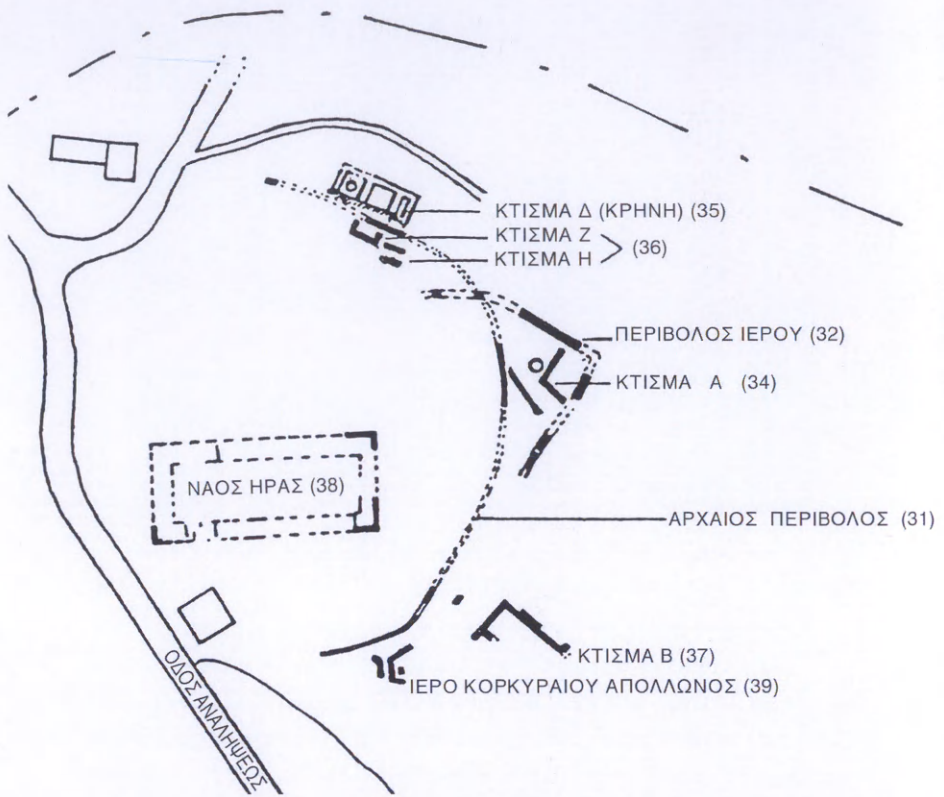

Εικ. 42. Τοπογραφικός χάρτης της χερσονήσου του Κανονίου, όπου έκτεινόταν η αρχαία πόλη της Κέρκυρας (Χωρέμη-Σπειτιέρη, 'Αρχαία Κέρκυρα εικ. 2).

Εικ. 43. Κέρκυρα. Λείψανα νεωσοίκου σιὸ Φιγαρέιο (Φωτ. Ἀρχεῖο Η' ΕΠΚΑ).

(βλ. εἰκ. 42). Ἐὰν καὶ δὲν ἔχουν βρεθεῖ μέχρι στιγμῆς ἐρείπια, θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν ἐδῶ ἀρκετὰ ἱερά, ὅπως μαρτυροῦν ἐπιγραφὲς καὶ ἄλλα εὐρήματα, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν περιοχὴ. Ἐνεπίγραφα ἐλάσματα, πῆλινα ἀνδρικὰ εἰδῶλια καὶ πῆλινοι μικροὶ κάλαθοι ἀπὸ ἓναν ἀποθέτη, ποὺ ἀποκαλύφθηκε σιὸν χῶρο τῶν ρωμαϊκῶν λουτρῶν σιὸ Ἴνσιπιουτο Ἐλαίας σιὴν Παλαιόπολη, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξη κάποιου ἱεροῦ σιὴν περιοχὴ. Ἡ θέση αὐτὴ, κοντὰ σιὸ λιμάνι τοῦ Ἀλκινόου, καὶ ἡ σημασία τῶν ἐνεπίγραφων ἐλασμάτων ὀδήγησαν τὸν Καλλιγὰ νὰ ὑποθέσει ὅτι μπορεῖ νὰ πρόκειται γιὰ ἱερὸ τοῦ Ποσειδῶνα, τὸ ὁποῖο ἴσως διαδέχθηκε τὸ Ποσιδήϊον καλὸν τῆς Σχερίας, ποὺ ἀναφέρεται σιὴν Ὀδύσσεια. Ἴχνη ναοῦ δὲν ἔχουν ἐντοπισθεῖ μέχρι στιγμῆς, εἴτε γιὰτὶ καταστράφηκε κατὰ

Εικ. 44. Κάτοψη τῶν λειψάνων τοῦ Ἱεραίου σὺν κτήμα Mon Repos.

τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα ἀριστοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν (427-425, 410 π.Χ.), εἴτε γιὰ τὸ οἰκοδομικὸ ὕλικο του χρησιμοποιοῦντο στὸ χτίσιμο τῆς μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Παλαιόπολης¹⁷³.

β. Τὰ περισσότερα ἱερὰ ἦταν συγκεντρωμένα στὴν ἀνατολικὴ λοφοσειρὰ τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ, ὅπου καὶ ἡ

Είκ. 45. Ἀκροκέραμα ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Ἥρας, Μουσεῖο Κερκύρας.

ἀρχαία ἀκρόπολη. Ἡ περιοχή αὐτή, μὲ τὴν πλούσια βλάστηση, τὰ σπήλαια καὶ τὶς πηγές τοῦ νεροῦ σὺς πλαγιές τῶν λόφων, ὑπῆρξε ἀνεκὰθεν ἰδεώδης τόπος γιὰ λατρεία. Τὰ σπουδαιότερα ἱερὰ ἀνάγουν τὴν ἀρχή τους στὴν περίοδο τοῦ ἀποικισμοῦ. Ὡστόσο στὴν ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ χτίζονται γιὰ πρώτη φορὰ καὶ λαμπροὶ ναοί. Τὸν πλοῦτο καὶ τὴ φήμη τους μαρτυροῦν οἱ ἀποθέτες, ποὺ περιεῖχαν πολλὰ καὶ σημαντικὰ ἀφιερῶματα ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσης.

Τὸ μεγαλύτερο ἱερὸ τῆς περιοχῆς ἦταν τὸ Ἡραῖον μέσα στὸ κτῆμα Μον Repos (εἰκ. 44)¹⁷⁴, πάνω σε κατάφυτο λόφο, κοντὰ στὴ θάλασσα, ὅπου σχηματίζεται μικρὸς ὄρμος, ὁ πρὸ τοῦ Ἡραίου ὄρμος τοῦ Θουκυδίδη¹⁷⁵. Κατέχει θέση δεσπόζουσα στὴ χερσόνησο τοῦ Κανονιοῦ καὶ ἦταν προσιτὸ ἀπὸ τὴν ξηρὰ καὶ τὴ θάλασσα. Πρόκειται γιὰ ὀργανωμένο ἱερὸ μὲ περίβολο, ἀφιερῶμένο στὴν Ἥρα Ἀκραία, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἐνεπίγραφος ὄρος, δηλαδὴ ὀρόσημο¹⁷⁶. Ἡ ἀρχὴ τῆς λατρείας, ὅπως ἔχει ἤδη λεχθεῖ, ἀνάγεται στὴν ἐποχὴ τοῦ κορινθιακοῦ ἀποικισμοῦ, ἀλλὰ ὁ πρῶτος ναὸς πρέπει νὰ χτί-

στηκε μέσα στον 7ο ή στις αρχές του 6ου αι. π.Χ. Τη σπουδαιότητα και τη μεγαλοπρέπειά του μαρτυρούν οι διαστάσεις του, τα εκπληκτικής τέχνης πήλινα αρχιτεκτονικά μέλη (εικ. 45), καθώς και τα άφθονα αφιερώματα¹⁷⁷.

Νοτιοανατολικά του Ήραίου υπήρχε το ιερό τέμενος του Κορκυραίου Απόλλωνος (εικ. 44). Το τοπωνυμικό επίθετο Κορκυραῖος δὲν εἶναι γνωστό πότε καθιερώθηκε. Δὲν ἀπαντᾷ σὲ ἄλλες πηγές, παρὰ μόνο σὲ ἐνεπίγραφα ἀφιερώματα, ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν ὁποίων προκύπτουν οἱ πολλές ιδιότητες τοῦ θεοῦ

Εικ. 46. Ἀφιερώματα ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Κορκυραίου Ἀπόλλωνος σὲ κτῆμα Μον Ρεβος. Φύλλα δάφνης καὶ σανδάλια. Μουσεῖο Κερκίρας. (Φωτ. Ἀρχεῖο Η' ΕΠΚΑ).

(εικ. 46). Λατρευόταν δηλαδή ὁ Ἀπόλλων, ὡς Ἀρχηγέτης-Δαφνηφόρος, ὡς Ἅγιεὺς καὶ ὡς Νόμιος, πού εἶχε σχέση μὲ τὶς Μοῖρες, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀπολλώνιος Ρόδιος¹⁷⁸. Ἐδῶ βρέθηκε καὶ τὸ κεφάλι μικροῦ κούρου (εικ. 47)¹⁷⁹.

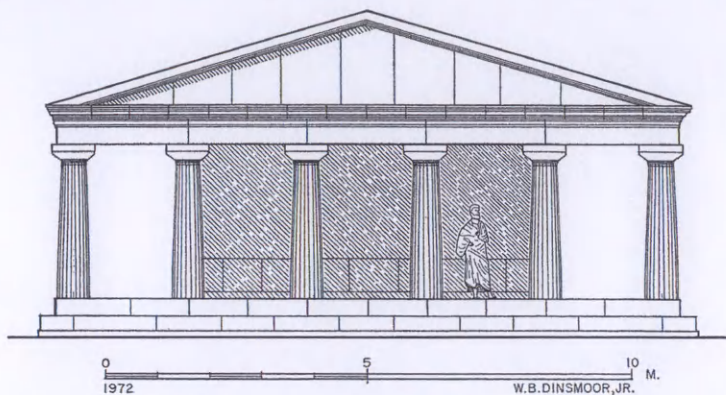
Ἄλλο ἱερὸ υπήρχε στὸ Καρδάκι, ΝΑ. ἀπὸ τὸ Ήραῖο, στὴν ἀνατολικὴ πλαγιὰ ἐνὸς κατάφυτου λόφου, κοντὰ στὴν παραλία (εικ. 42). Ἐνας δωρικὸς ναός, πού χτίστηκε ἐκεῖ γύρω στὸ 500 π.Χ., περιέλαβε κάποιο ὑπαίθριο ἱερὸ μὲ βωμό, πού προ-

Είκ. 47. Κεφάλι μικροῦ κούρον ἀπὸ τὸ κτῆμα Mon Repos. Μουσεῖο Κερκύρας. (Χιτρέμη-Σπετσιέρη, Ἄρχαία Κέρκυρα εἰκ. 18).

υπήρχε στὸν χῶρο (εἰκ. 48-49). Ὡστόσο οἱ διάφοροι κατὰ καιροὺς μελετητὲς δὲν ἔχουν καταλήξει μέχρι στιγμῆς σὲ ποιά θεότητα ἀνήκε¹⁸⁰.

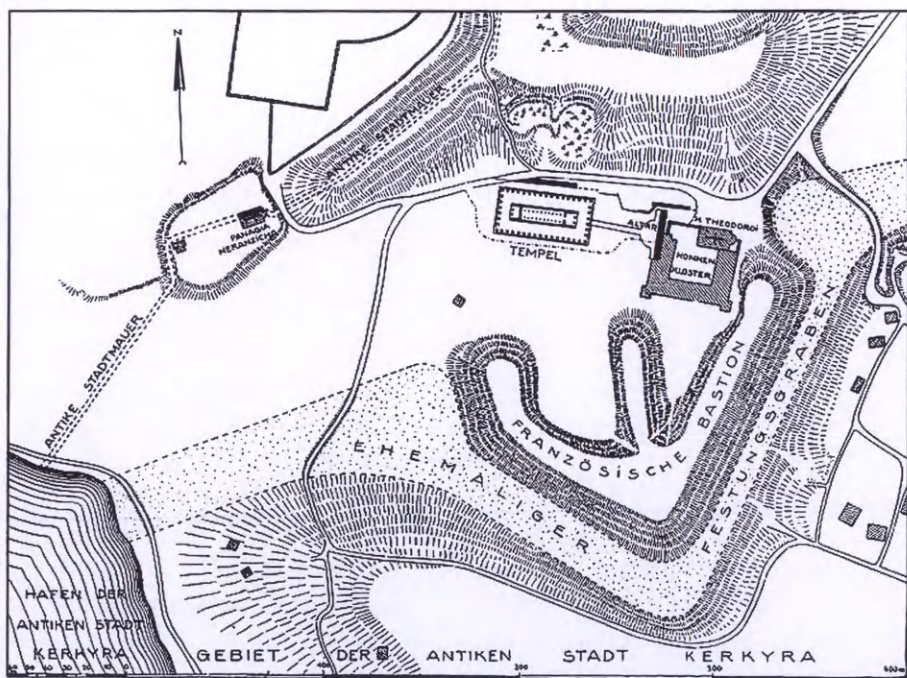
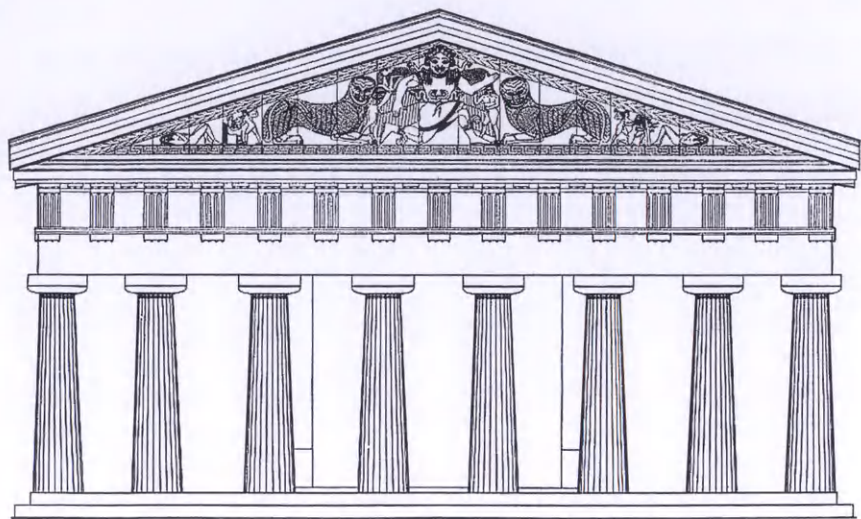
γ. Στὴν περιοχὴ τοῦ Ὑλλαϊκοῦ λιμανιοῦ (σήμερα περιοχὴ Ἄγ. Θεοδώρων) στὸν μυχθὸ τοῦ ὁμώνυμου κόλπου, ἐκεῖ ὅπου οἱ Κορίνθιοι εἶχαν ἰδρύσει τὸ πρῶτο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὶς ἀρχὲς τοῦ βου αἰ. π.Χ., ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνακατάληψη τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τὸν Περίανδρο, χτίστηκε ὁ μεγάλος ψευδο-δίπτερος ναὸς μὲ τὸν βωμὸ του, ἀπὸ Κορίνθιους προφανῶς τεχνίτες ποὺ ἦρθαν καὶ δούλεψαν στὸ νησί (εἰκ. 50-51). Ὁ ναὸς αὐτὸς ἦταν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους τῆς ἀρχαιότητος, περίφημος γιὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ του, ἀλλὰ κυρίως γιὰ τὸν γλυπτό του διάκοσμο, καὶ συγκεκριμένα γιὰ τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς, ποὺ εἶναι τὸ ἀρχαιότερο σωζόμενο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλυπτικῆς (585 π.Χ.) (εἰκ. 52)¹⁸¹. Ἔργο γιγάντιο στὶς διαστάσεις

Εικ. 48. Ἀναπαράσταση τῆς δυτικῆς ὄψης τοῦ ναοῦ σὶδὸ Καρδάκι (W. Bell Dinsmoor Jr., AM 88, 1973, 168, εἰκ. 1).

Εικ. 49. Κέρκυρα. Ἐρείπια τοῦ ναοῦ σὶδὸ Καρδάκι (Χωρέμη-Σπετσιόρη, Ἀρχαία Κέρκυρα εἰκ. 7).

Εικ. 50-51. Τοπογραφικό σχέδιο και αναπαράσταση του ιερού της Ἀρτέμιδος στους Ἁγ. Θεοδώρους (Rodenwaldt, Korkyra I εικ. 1).

Εικ. 52. Τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος. Μουσεῖο Κερκύρας. (Α. Τατάκη, Κέρκυρα, 1979, εἰκ. 92).

ἀλλὰ καὶ στὴν ἐκτέλεσή του, διακρίνεται γιὰ τὴν πλαστικότητα καὶ τὴ ζωντάνια στὴν ἀπόδοση τῶν μορφῶν, ἰδίως τῆς δαιμονικῆς Γοργοῦς, καθὼς καὶ τὴ σχηματικὴ, διακοσμητικὴ ἀπόδοση τῶν λεπτομερειῶν. Εἶναι σαφῆς ὁ ἰδιάζων καλλιτεχνικὸς χαρακτήρας τοῦ γλυπτοῦ, ποὺ προφανῶς ὀφείλεται σὺς διάφορες καλλιτεχνικὲς ἐπιδράσεις τόσο ἀπὸ τὴ μητρόπολη Κόρινθο, ὅσο καὶ ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἀποικίες τῆς Δύσης.

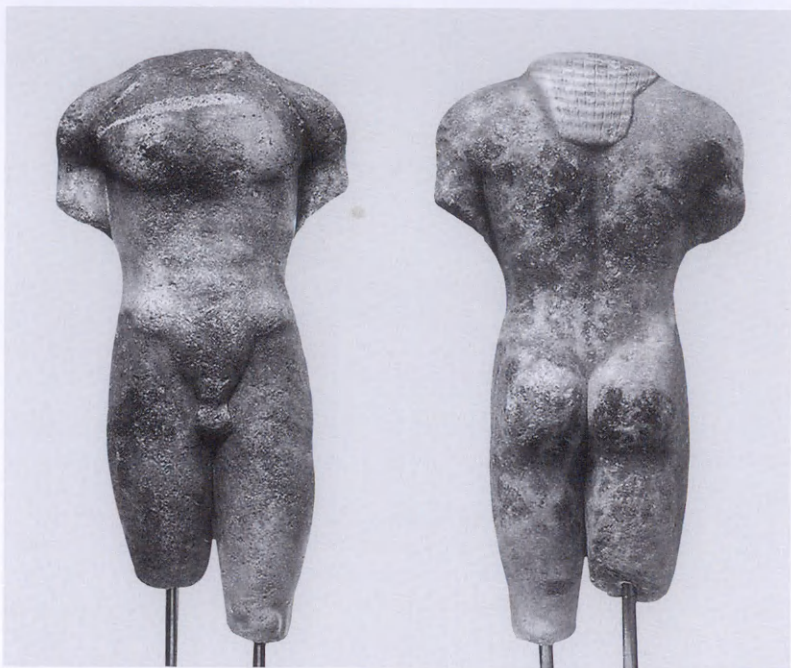
δ. Ἡ τέταρτη περιοχὴ μὲ ἱερὰ εἶναι στὸ νότιο μέρος τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ, στὸ σημερινὸ Φιγαρέτο. Σύμφωνα μὲ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, ἐδῶ πιθανότατα βρισκόταν τὸ ἱερὸ τοῦ Διονύσου (εἰκ. 42). Τὸ ἱερὸ αὐτὸ πρέπει νὰ ἔφθασε σὲ ἀκμὴ γύρω στὸ 500 π.Χ., ὅπως μαρτυρεῖ τὸ ἐκπληκτικῆς τέχνης πώρινο ἀέτωμα μὲ διονυσιακὴ παράσταση ἀπὸ ναό, ποὺ προφανῶς χτίστηκε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ (εἰκ. 53)¹⁸². Ἄν καὶ μέχρι στιγμῆς δὲν ἔχουν βρεθεῖ τὰ οἰκοδομικὰ κατάλοιπα τοῦ ναοῦ αὐτοῦ, ἡ ἀποκάλυψη ἑνὸς τεράστιου κατάγειου βωμοῦ, μὲ πλῆθος ὀστῶν ζώων, καθὼς καὶ βάσεων ἀναθηματικῶν ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων ἀφιερωμάτων ὀδήγησαν τὸν ἀνασκαφέα Ἄγγελο Χωρέμη νὰ τοποθετήσῃ τὸ ἱερὸ ἐδῶ στὸ Φιγαρέτο, καὶ συγκεκριμένα στὴν περιοχὴ τῶν οἰκοπέδων Γιοβάνη-Κόλλα.

Εικ. 53. Τὸ ἀέτωμα ἀπὸ τὸ Φιγαρέτο. Μουσεῖο Κερκύρας. (Χωρέμη-Σπεισιέρη, Ἀρχαία Κέρκυρα εἰκ. 14).

Στὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ αὐτοῦ διακρίνεται μιὰ ἰδιομορφία ποὺ πρέπει νὰ δημιουργήθηκε ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς κορινθιακῆς τέχνης ἀφενός, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ἐπιρροῶν ἀπὸ τὴ Δύση.

Λίγο νοτιότερα, στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Μονῆς Κασσωπίτρας, ὅπου εἶχαν βρεθεῖ μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ναοῦ ἀπὸ τὸν Dörpfeld τὸ 1915, ἡ Κ. Κάντα μετὰ τὴν εὑρεση ἐνὸς κούρου, ποὺ τὸν χρονολογεῖ στὸ 530 π.Χ. (εἰκ. 54), καὶ ἐνὸς βάρου βασιτύλου, ὑποθέτει ὅτι ἐδῶ ἴσως ὑπῆρχε μεγάλο ἱερὸ καὶ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀγυιέως¹⁸³. Σημειωτέον ὅτι ἀκόμη νοτιότερα, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Κασσωπίτρας, κοντὰ στὸ ἄκρο τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ, πρέπει νὰ ὑπῆρχε ἓνα δεῦτερο ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὸν ἀποθέτη μὲ πλῆθος εἰδωλίων, 3.000 περίπου (τῆς θεᾶς κυρίως), ποὺ βρέθηκαν ἀπὸ τοὺς Κ. Καραπάνο καὶ Η. Lechat κατὰ τὴν ἑλληνογαλλικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ 1889 (εἰκ. 42, 55)¹⁸⁴. Ἄν καὶ δὲν ἐντοπίστηκαν οἰκοδομικὰ κατάλοιπα στὸ σημεῖο αὐτό, τὸ ἱερὸ ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς

Εικ. 54. Ὁ κοῦρος ἀπὸ τὸ Φιγαρέτο. Μουσεῖο Κερκύρας. (Κ. Καντα-Κίτσου, ΑΜ 111, 1996, πίν. 14, 15).

ἐρευνητές «μικρὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος», σὲ ἀντιδιαστολῇ πρὸς τὸ μεγάλο ἱερὸ στὴν περιοχὴ τῶν Ἁγ. Θεοδώρων.

Εικ. 55. Πήλινο εἰδώλιο Ἀρτέμιδος ἀπὸ τὸ μικρὸ ἱερὸ τῆς θεᾶς στὸ Κανόνι. Μουσεῖο Κερκύρας.

Εικ. 56. Κέρκυρα. Κυκλικό μνημείο, κενοτάφιο τοῦ Μενεκράτους σὴν περιοχή Γαρίτσα.

Νεκροταφεῖα. Τὸ ἀρχαῖκὸ νεκροταφεῖο ἀπλωνόταν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλη, κοντὰ στὸ λιμάνι τοῦ Ἄλκινόου, σὴν περιοχή τῆς σημερινῆς Γαρίτσας καὶ τὸν λόφο τοῦ Σωτήρος¹⁸⁵ (εἰκ. 42). Σημαντικὰ εἶναι τὰ πολυτελῆ ταφικὰ μνημεῖα, ὅπως τὸ κυκλικὸ κενοτάφιο τοῦ Μενεκράτους, τὸ ὁποῖο ἐπέστεφε ὁ περίφημος λέων (εἰκ. 56, 57)¹⁸⁶, οἱ ταφικοὶ περίβολοι οἰκοπέδων Κώτση καὶ Μπούα σὴν ὁδὸ Κύπρου¹⁸⁷, τὰ ἐπιτύμβια σήματα (κίων τοῦ Ζεμβάρεω)¹⁸⁸, οἱ στήλες μὲ τὶς ἔμμετρες ἐπι-

Εἰκ. 57. Ὁ Λέων τοῦ Μενεκράτους πού ἐπέστειφε τὸ ὀμώνυμο ταφικὸ μνημεῖο. Μουσεῖο Κερκύρας.

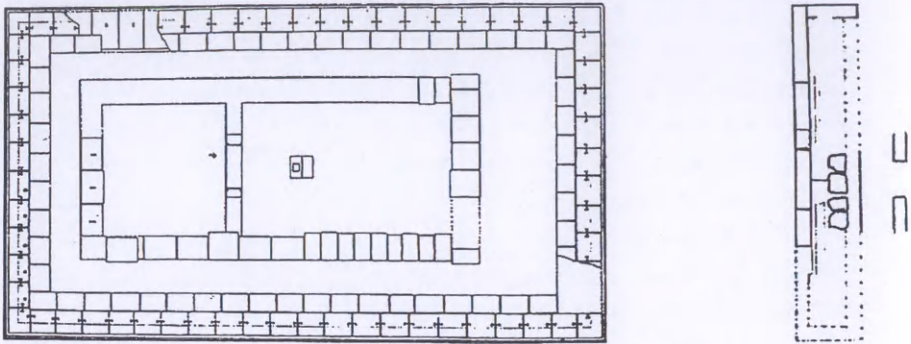
γραφές (στήλη τοῦ Ἄρνιάδα)¹⁸⁹, καθὼς καὶ τὰ πλούσια ταφικὰ κτερίσματα, πού βρέθηκαν στὴν περιοχή.

Κλασικὴ ἐποχὴ

Ἡ κατ' ἐξοχὴν περίοδος οἰκονομικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ἀκμῆς τῆς Κέρκυρας συμπίπτει μὲ τὸ τέλος τοῦ 6ου καὶ τὴς ἀρχῆς τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Τότε ναυπηγεῖται ὁ περίφημος στόλος. Πρῶτοι οἱ Κερκυραῖοι μαζί μὲ τοὺς Συρακοσίους κατασκευάζουν τριήρεις¹⁹⁰. Τὶς παραμονὲς τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας ἡ Κέρκυρα διαθέτει στόλο μὲ 60 πλοῖα καὶ εἶναι ὑπολογίσιμη ναυτικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς¹⁹¹. Ὁ Θεμιστοκλῆς θεωρεῖ ἀπαραίτητη τὴ φιλία τῆς γιὰ τὴν πραγματοποίηση τῶν μελλοντικῶν σχεδίων του, πού βασικὰ εἶναι ἡ θαλασσοκρατία τῆς Ἀθήνας. Στὴν ἀπέναντι ἀκτὴ τῆς Ἡπείρου οἱ Κερκυραῖοι κατέχουν μία ἢ περισσότερες βάσεις, τὶς ὁποῖες τώρα ὀχυρώνουν καὶ μὲ τείχη, γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τυχὸν ἐχθρικὲς ἐπιθέσεις. Πρόκειται γιὰ τὴν κερκυραϊκὴν Περαία ἢ τὴν πέραν οἰκίαν γῆν τοῦ Θουκυδίδη¹⁹².

Χάρης στη γεωγραφική της θέση καὶ τὸν συνεχῶς αὐξανόμενον στόλο της ἡ Κέρκυρα ἀναπτύσσει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ σημαντικότερες ἐμπορικὲς σχέσεις, ἐλέγχει τοὺς ἐμπορικοὺς δρόμους πρὸς τὴν Ἰταλία καὶ προσφέρει λιμάνια ἀνεφοδιασμοῦ καὶ προστασία κατὰ τῆς πειρατείας στὰ πλοῖα ποὺ ταξιδεύουν στὴν περιοχὴ. Τὰ κέρδη ἀπὸ τὴν παροχὴ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτῶν εἶναι μεγάλα. Τὸ νομισματοκοπεῖο τῆς Κέρκυρας κόβει μεγάλες ποσότητες ἀργυρῶν νομισμάτων. Ἡ παρουσία κερκυραϊκῶν στατήρων μαζί μὲ νομίσματα ἄλλων σημαντικῶν πόλεων σὲ δύο μείζονες θησαυροὺς τῆς ἐποχῆς, στὸν θησαυρὸ τοῦ Τάραντα¹⁹³ καὶ τὸν θησαυρὸ τοῦ Asyut τῆς νότιας Αἰγύπτου¹⁹⁴, δείχνει τὴν ἐξάπλωση τοῦ κερκυραϊκοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν ἰσχὺ τοῦ κερκυραϊκοῦ νομίσματος σὲ τόσο μακρινὲς χῶρες. Ἡ οἰκονομικὴ εὐημερία εἶχε ὡς ἐπακόλουθο τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ἀνθησι. Ἐγίναν ἀνακαινίσεις στὰ δύο μεγάλα ἱερά, τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Ἡραῖο, καὶ χτίστηκαν οἱ ναοὶ στὸ Καρδάκι καὶ στὸ Φιγαρέτο, ποὺ ἤδη εἶδαμε (σ. 74, 78), ἀλλὰ καὶ στὴ Ρόδα, στὴ βόρεια παραλία τοῦ νησιοῦ (εἰκ. 58)¹⁹⁵. Ὁ στόλος μέσα σὲ 50 χρόνια διπλασιάζεται. Λίγο πρὶν ἀρχίσει ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων ἀνέρχεται σὲ 120. Μὲ βάση τὴν ἐπὶ ἀνδροσὴ αὐτῶν τῶν πλοίων ἔχει ὑπολογισθεῖ κατὰ προσέγγιση ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς Κέρκυρας γύρω σὲ 70.000¹⁹⁶. Πρόκειται δηλαδὴ γιὰ μιὰ σημαντικὴ δύναμη τῆς ἐποχῆς. Οἱ μεγάλες ἀντίπαλες πόλεις-κράτη, Ἀθήνα καὶ Σπάρτη, τὶς παραμονὲς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου προσπαθοῦν νὰ τὴν προσεταιριστοῦν ἢ κάθε μιὰ γιὰ λογαριασμό της. Ἡ Κέρκυρα τάσσεται μὲ τὴν ἀθηναϊκὴ παράταξη, ὅποτε ἐμπλέκεται στὸν πόλεμο, συμμετέχοντας στὴ ναυμαχία στὴ Λευκίμμη τὸ 435 π.Χ. καὶ ἀκολούθως στὰ Σύβοτα τὸ 433 π.Χ.¹⁹⁷

Τὸ πῶς σημαντικὸ ὅμως γεγονός τῆς περιόδου αὐτῆς, ποὺ σημάδεψε τὴν ἱστορία τοῦ νησιοῦ, ἦταν οἱ ὀνομαστοὶ γιὰ τὴν

Εἰκ. 58. Κάτοψη τοῦ ἀρχαίου ναοῦ καὶ τοῦ βωμοῦ στῆ Ρόδα τῆς βόρειας Κέρκυρας.

ἀγριότητά τους ἐμφύλιοι ἀγῶνες μεταξὺ τῶν δύο πολιτικῶν κομμάτων, τοῦ δημοκρατικοῦ καὶ τοῦ ὀλιγαρχικοῦ (427-425 καὶ 410 π.Χ.), ποὺ ἔληξαν μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν δημοκρατικῶν, ἀλλὰ ἐξάντλησαν τὴν Κέρκυρα ἀνεπανόρθωτα¹⁹⁸.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ πόλη καταλαμβάνει ὀλόκληρη τὴ χερσόνησο τοῦ Κανονιοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἄκρο τῆς. Περιβάλλεται ἀπὸ τεῖχος, ἔχει σαφῆ ὄρια καὶ εἶναι χτισμένη μὲ κανονικὸ πολεοδομικὸ σύστημα.

Ἡ πόλη. Ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐμπορικὴ καὶ βιοτεχνικὴ συνοικία ἐντοπίστηκε ἀνασκαφικὰ στὰ Ν.-ΝΔ. τῆς ἀγορᾶς, στὴν περιοχὴ τῆς Στρατιάς καὶ τὸ βόρειο μέρος τῆς σημερινῆς συνοικίας Φιγαρέτο πρὸς τὸ Ὑλλαϊκὸ λιμάνι (βλ. χάρτη Κανονιοῦ, εἰκ. 42). Ἐδῶ συγκεκριμένα ἀνασκάφηκε ἐκτεταμένο ἐργαστήριο κεραμικῆς, μὲ ἑνδεκα κεραμικοὺς κλιβάνους, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τὴν ὕστερη ἀρχαϊκὴ ἐποχὴ (τέλος τοῦ

δου αἰ. π.Χ.) ἔως τὸ τέλος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. γιὰ τὴν παραγωγή διαφόρων ἀντικειμένων, ἀγγείων, εἰδωλίων, κυρίως ὅμως ὄξυπύθμενων ἀμφορέων μεταφορᾶς τοῦ περίφημου ἀνθοσμῖα οἴνου, ποὺ ἀναφέρουν οἱ πηγές (σ. 67). Ὁ συγκεκριμένος τύπος ἀμφορέα, ποὺ παλαιὰ εἶχε χαρακτηρισθεῖ ὡς κορινθιακὸς τύπου β', ἐπειδὴ ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς εἶχε βρεθεῖ καὶ στὴν Κόρινθο, μὲ τὸ δεδομένο ὅτι μόνον στὴν Κέρκυρα ἔχει ἐντοπισθεῖ ἐργαστήριο παραγωγῆς του, πρέπει νὰ χαρακτηρίζεται πλέον ὡς κερκυραϊκός¹⁹⁹. Σημειωτέον ὅτι ἡ διακίνηση τῶν κερκυραϊκῶν ἀμφορέων καὶ τοῦ οἴνου σὲ μεγάλες ποσότητες γινόταν πρὸς τὴν Ἀθήνα, τὴν Κόρινθο, τὴν Λευκάδα καὶ τὴν ἀπέναντι ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς ἐλλαδικοῦ χώρου.

Ὀδοί. Τὸ ὀδικὸ δίκτυο τῆς πόλης ἦταν ἄριστο. Ὑπῆρχαν δύο τουλάχιστον δρόμοι πλατιοὶ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β. πρὸς Ν., ποὺ ξεκινοῦσαν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ πρὸς τὸ ἄκρο τῆς χερσονήσου τοῦ Κανονιοῦ καὶ ἄλλοι ὀδηγοῦσαν ἀπὸ τὴν ἀγορὰ πρὸς τὸ Ὑλλαϊκὸ λιμάνι, τὴν πύλη τῆς Νεραντζίχας καὶ τὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος στὴν περιοχὴ τῶν Ἀγ. Θεοδώρων, ἄλλοι ἀπὸ τὴν ἀγορὰ πρὸς τὴν ἀκρόπολη στὴν Ἀνάληψη κ.ἄ.²⁰⁰ Τμήματά τους ἔχουν ἐντοπισθεῖ σὲ σωστικὲς ἀνασκαφές.

Τὰ τεῖχη. Ἰσχυρὸ τεῖχος προστάτευε τὴν πόλη ἀπὸ Βορρᾶ. Ἐλάχιστα τμήματά του σώθηκαν, γι' αὐτὸ εἶναι δύσκολο νὰ ὀριοθετῆ μὲ ἀπόλυτη ἀκρίβεια ἡ γραμμὴ του. Ἀρχίζε ἀπὸ τὸ Ὑλλαϊκὸ λιμάνι, κοντὰ στὸ ὁποῖο ὑπῆρχε πύλη μὲ πύργους ἐκ τῶν ὁποίων σώζεται ὁ πύργος τῆς Νεραντζίχας²⁰¹ (εἰκ. 59), προχωροῦσε πρὸς τὰ ἀνατολικά ἀκολουθώντας τὴν κορυφογραμμὴ τῶν λόφων καὶ κατέληγε στὸ λιμάνι τοῦ Ἀλκινόου, ὅπου ἐντοπίστηκε ἀπὸ τὸν Γ. Δοντὰ ὁ Ἀνατολικὸς πύργος τοῦ λιμανιοῦ, ἐνσωματωμένος στὴ βάση τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ.

Είκ. 59. Ὁ ὀχυρωματικὸς πύργος τῆς «Νεραντζίχας», στὴν περιοχή Ἁγ. Θεοδώρων.

Ἀθανασίου²⁰². Ὁ πύργος αὐτὸς προφανῶς βρισκόταν στὸ ἄκρο ἑνὸς λιμενοβραχίονα καὶ προστάτευε τὴν εἴσοδο τοῦ λιμανιοῦ ἀπὸ ἀνατολικά, ἐνῶ ἕνας ἀντίστοιχος πύργος θὰ ὑπῆρχε καὶ ἀπέναντι στὰ δυτικά, ἀλλὰ δὲν ἔχει ἐντοπισθεῖ (εἰκ. 42).

Τὸ νότιο ὄριο τῆς πόλεως ὀχυρώθηκε, ὅπως φαίνεται, ἀργότερα μὲ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ σὲ δεύτερη χρῆση καὶ ἀμελῆ τοιχοδομία, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι τὸ τεῖχος αὐτὸ χτίστηκε κά-

πως πρόχειρα καὶ βεβιασμένα, γιὰ νὰ ἀντιμετωποθεῖ ἴσως κάποιος κίνδυνος ἀπὸ τὰ νότια. Ἀπὸ ὅσο μᾶς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὴς πηγές, ὁ κίνδυνος ποὺ ἀντιμετώπισε ἡ Κέρκυρα τὴν ἐποχὴ αὐτῆ, τὸν 4ο αἰ. π.Χ., ἦταν ἡ ἀπειλὴ τῶν Σπαρτιατῶν, οἱ ὁποῖοι ἀρχικὰ ἔστειλαν τὸν Ἄλκίδα μὲ στόλο καὶ ἀργότερα τὸν Μνάσιππο μὲ στρατὸ καὶ στόλο (373 π.Χ.)²⁰³.

Λιμάνια. Λιμενικὲς ἐγκαταστάσεις, νεώσοικοι καὶ σκευοθήκη, ποὺ ἀναφέρονται στὴς πηγές, ἐντοπίστηκαν καὶ ἀνασκαφικὰ στὴν περιοχὴ τοῦ Ἄνεμόμυλου, μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Τριμάρτυρος καὶ τὴν κεντρικὴ πύλη τοῦ ἐργοστασίου Δεσύλλα ἀπὸ τὸν Γ. Δοντά²⁰⁴, καὶ στὴν ὁδὸ Ἀθ. Καββάδα στὸ οἰκόπεδο Κοκοττοῦ-Καρδάκη ἀπὸ τὸν Ἄγγελο Χωρέμη²⁰⁵.

Ἱερά. Τὴν ἐποχὴ αὐτῆ σὲ ὀρισμένα ἱερὰ γίνονται ἀνακαινίσεις. Νέες λατρεῖες εἰσάγονται, ναοὶ καὶ τεμένη ἰδρύονται μέσα ἢ κοντὰ στὰ παλαιὰ ἱερά: στὸν χῶρο τοῦ Μον Repos ἀνακαινίστηκε τὸ Ἡραῖο. Στὴ θέση τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ποὺ κήκη κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων (μεταξὺ 427 καὶ 410 π.Χ.), χτίστηκε καινούργιος, γύρω στὰ 400 π.Χ., ἐνῶ τὸ τέμενος διευρύνθηκε, ἀφοῦ μπαζώθηκε μὲ τὰ συντρίμματα τοῦ παλαιοῦ ναοῦ καὶ τῆ λατύπη τοῦ νέου²⁰⁶. Στὴν ἴδια περιοχὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ἡραῖο καὶ τὰ ἱερὰ τοῦ Κορκυραίου Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Καρδακιοῦ, ἰδρύθηκαν καὶ ἄλλα, ὅπως μαρτυροῦν τὰ διάφορα εὐρήματα:

Ἀπὸ τὰ εἰδώλια τοῦ σφηνοπώγωνα Ἑρμῆ καὶ τοῦ Ἀφροδίτου φαίνεται ὅτι στὸ Μον Repos ὑπῆρχαν ἱερὰ τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἑρμῆ ἢ ἓνα κοινὸ ἱερὸ καὶ γιὰ τὴς δύο θεότητες (θεοὶ σύνναοι)²⁰⁷. Οἱ λατρεῖες αὐτὲς πρέπει νὰ μεταφυτεύθηκαν στὴν Κέρκυρα ἀπὸ τὴν Κόρινθο.

Ἱερὸ τοῦ Ἀσκληπιοῦ μαρτυροῦν τὰ ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα (εἰκ. 60) καὶ τὰ ἀγάλματα ποὺ εἰκονίζουν τὸν θεό²⁰⁸.

Είκ. 60. Ἀνάγλυφο μὲ παράσταση Ἀσκλημιοῦ καὶ Ὑγιείας. Μουσεῖο Κερκύρας.

Ὅρισμένοι μελετητὲς εἶχαν ἀποδώσει τὸν ναὸ τοῦ Καρδακιοῦ στὸν Ἀσκληπιό, ἐνῶ ἄλλοι στὸν Ἀπόλλωνα καὶ σὲ κάποιον ἰατῆρα ἥρωα. Ἴσως μπορεῖ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς μήπως στὸ ἱερό αὐτὸ λατρεύτηκαν διαδοχικὰ καὶ οἱ τρεῖς θεότητες. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ Ἀπόλλων εἶναι ὁ θεὸς ποὺ συνήθως προηγεῖται στὰ ἱερὰ τοῦ Ἀσκλημιοῦ καὶ ὅτι ὁ τελευταῖος συνδέεται μὲ διάφορους ἥρωες κατὰ τόπους²⁰⁹. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω, δὲν ἀποκλείεται νὰ λατρεύτηκε καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς στὸν ναὸ τοῦ Καρδακιοῦ.

Στὴν περιοχὴ τοῦ Ὑλλαϊκοῦ λιμανιοῦ (σημερινὴ περιοχὴ Ἁγ. Θεοδώρων) (εἰκ. 42, 61), βορειοανατολικά ἀπὸ τὸ ἱερό

Εἰκ. 61. Τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς περιοχῆς Ἁγ. Θεοδώραν Κερκύρας, ὅπου τὰ ἱερά τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος (Ἄ. Χαυρέμη-Σπεισιέρη, ΑΑΑ 13, 1980, 287, σχ. 4).

της Ἀρτέμιδος καὶ σὲ ἀπόσταση 150 μ., στοὺς πρόποδες χαμηλῆς λοφοσειρᾶς, ἀνασκάφηκαν τὸ 1979 τὰ κατάλοιπα ἑνὸς μικροῦ ναοῦ μὲ τὸν βωμό του, ποὺ πιθανότατα ἀνήκε στὸ ἱερὸ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος²¹⁰. Ἡ ὕπαρξη τέτοιου ἱεροῦ ἦταν γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφὴ Ρόος Πυθαῖος σὲ ὄρο μὲ κωνοειδῆ ἀπόληξη. Ἡ λατρεία πρέπει νὰ ἦταν κορινθιακῆς καταγωγῆς, ἀφοῦ ὁ θεὸς λατρευόταν στὴν Κόρινθο καὶ τὶς κορινθιακὲς ἀποικίες, ἐπειδὴ τὶς βοήθησε, ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐκδιώξουν τοὺς τυράννους καὶ νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἀνεξαρτησία τους, ἀφ' ἑτέρου νὰ καταπαύσουν οἱ ἐμφύλιοι ἀγῶνες.

Οἰκισμοὶ ἐκτὸς πόλεως, Βόρεια Κέρκυρα. Λόγῳ τῆς ἀνάπτυξης τῆς ναυτιλίας καὶ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς κίνησης ἀπὸ καὶ πρὸς τὴ Δύση, ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναζητηθοῦν καὶ ἄλλα λιμάνια-σταθμοὶ στὸ νησί, πλησιέστερα πρὸς τὴν Ἰταλικὴ χερσόνησο, ὥστε νὰ μποροῦν οἱ ναυτικοὶ νὰ περιμένουν τὶς κατάλληλες καιρικὲς συνθῆκες πρὶν διασχίσουν τὸ ἀνοιχτὸ πέλαγος ἢ πρὶν συνεχίσουν τὸ ταξίδι τους πρὸς τὴν πόλη, ἀνάλογα μὲ τὸν προορισμὸ τους. Ἐτοὶ βαθμιαῖα κοντὰ σὲ ὄρμους τῆς βορειοδυτικῆς καὶ βόρειας παραλίας τοῦ νησιοῦ δημιουργήθηκαν οἰκισμοί, λείψανα τῶν ὁποίων ἔχουν ἐντοπισθεῖ: στὰ ΒΔ., στὴν περιοχὴ τοῦ Ἀφιόνα καὶ κατὰ μῆκος τῆς βόρειας παραλίας, στὴν περιοχὴ Καρουσάδων-Ρόδας-Ἀχαράβης-Ἀλμυροῦ, ὅπου στὴ θέσῃ Ἀμμοκούλουμα ἀνασκάφηκε ἐκτεταμένο νεκροταφεῖο, ποὺ ἦταν σὲ χρῆση ἀπὸ τὴν ὕστερη ἀρχαϊκὴ ἕως τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ πρέπει νὰ ἀνήκε σὲ ἀκμαῖο οἰκισμὸ (εἰκ. 41)²¹¹.

Νότια Κέρκυρα - Παξοί. Στὸ νότιο μέρος τοῦ νησιοῦ ἡ ἐξάπλωσις ἦταν περιορισμένη συγκριτικὰ μὲ τὶς βόρειες περιοχές, γιὰ εἶναι ἄγονη καὶ ἀλίμενη. Ὡστόσο σημαντικὸς οἰκισμὸς ὑπῆρχε στοὺς Παξοὺς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ

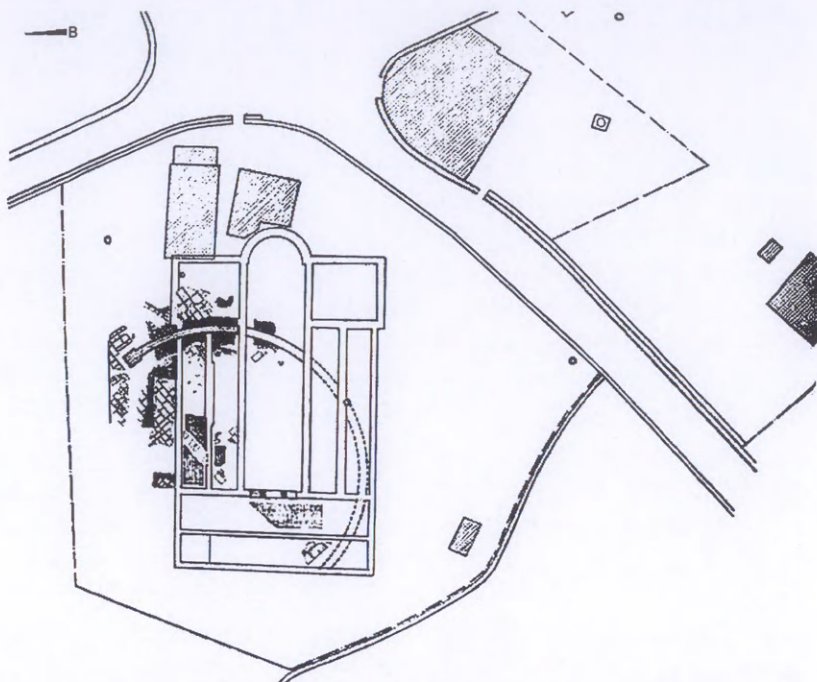
έκτεταμένου νεκροταφείου στα Μαγαζιά²¹², με πλούσια κτερίσματα ἀρχαϊκῶν χρόνων, ἀνάλογα με ἐκεῖνα τῆς ἀρχαϊκῆς νεκρόπολης τῆς Κέρκυρας.

Ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ οἰκισμοὶ τῆς Κέρκυρας δὲν ἀποτελοῦσαν ἀνεξάρτητους δήμους, ἀλλὰ ἐλέγχονταν ἀπὸ τὴ μία καὶ μόνη πόλη-κράτος ποῦ ὑπῆρχε στὸ νησί. Αὐτὸ συμπεραίνεται ἀπὸ τὰ κοινὰ ὀνόματα ἀρχόντων, ποῦ ἀπαντοῦν σὲ ἐνοσφράγιστα κεραμίδια, τοὺς κοινοὺς νομισματικοὺς τύπους, καθὼς καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι σὲ καμιά πηγὴ δὲν ἀναφέρονται ὀνόματα δήμων, ἢ δημοτικὰ ἐπίθετα νὰ συνοδεύουν ὀνόματα προσώπων, πλὴν τοῦ Κορκουραῖος ἢ Κερκουραῖος.

Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ

Ἡ ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ (τέλος 4ου π.Χ. αἰ. ἕως 229 π.Χ.) ἦταν γιὰ τὴν Κέρκυρα μιὰ περίοδος ἀστάθειας, ἐξωτερικῶν ἐπεμβάσεων καὶ πολιτικῶν μεταβολῶν. Σὲ βραχὺ χρονικὸ διάστημα ἄλλαξε πολλοὺς κυρίαρχους διαδοχικά: Σπαρτιάτες, Μακεδόνες, Συρακόσιους, Ἡπειῶτες μετὸν βασιλιά τους Πύρρο, τὸν Δημήτριο Πολιορκητὴ καὶ τέλος τοὺς Ἰλλυριοὺς, ὥσπου ἀπηυδισμένοι οἱ Κερκουραῖοι ἀπὸ τὴν κατάσταση αὐτὴ ζήτησαν τὴν προστασία τῶν Ρωμαίων τὸ 229 π.Χ.²¹³ Οἱ συνεχεῖς αὐτοὶ ἀγῶνες διήρκεσαν 100 περίπου χρόνια καὶ εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἤδη ἐλαττωθεῖ καὶ ἀπὸ τοὺς ἐμφύλιους ἀγῶνες. Ἀρχικὰ τὸ κακὸ ἀντιμετωπίστηκε, ὅπως φαίνεται, μετὸν πολιτογράφηση ξένων καὶ τὴν ἀπελευθέρωση δούλων, ἀργότερα ὅμως καὶ μετὰ μεταφορὰ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο²¹⁴.

Στὴ δομὴ τῆς πόλης, ὅπως εἶχε διαμορφωθεῖ κατὰ τὴν προηγούμενη περίοδο, δὲν ἔγιναν ἀλλαγές, ἀλλὰ μόνον προσθήκες νέων κτηρίων καὶ μνημείων καὶ ἐξωραϊσμὸς τῶν παλαιῶν. Ἡ ἀγορὰ πλακοστρώθηκε μετὰ μεγάλες ὀρθογώνιες

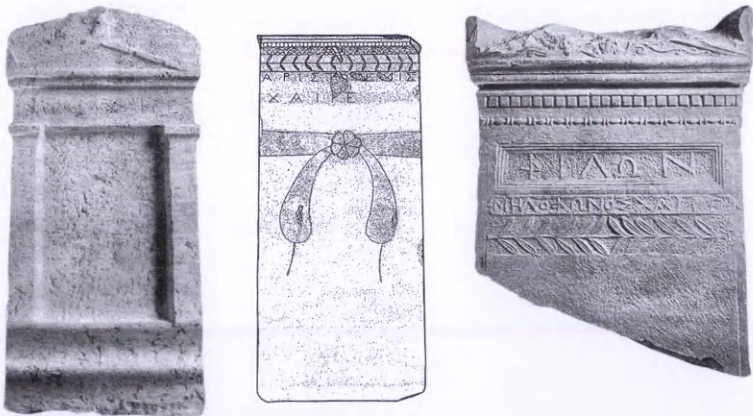
Εικ. 62. Τοπογραφικὸ σχέδιο τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Παλαιόπολης με σημειωμένα τὰ λείψανα ἀρχαίων κτηρίων.

ἀββεστολιθικὲς πλάκες. Τμήματα τῆς πλακόστρωσης ἐντοπίστηκαν σὲ πολλὰ σημεῖα. Μερικὰ σημαντικὰ οἰκοδομήματα χτίστηκαν τόσο σιὸν κυρίως ὅσο καὶ σιὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς ἀγορᾶς, ὅπως τὸ καμπυλόγραμμο κτήριο συγκεντρώσεων, ἐκκλησιαστήριο ἢ βουλευτήριο (εἰκ. 62)²¹⁵ κ.ἄ.

Ἡ καθιέρωση ἐορτῶν πρὸς τιμὴν τοῦ Διονύσου με παραστάσεις ἀρχαίου δράματος, τὶς ὁποῖες ἐπιχορηγοῦν οἱ ιδιώτες

Ἄριστομένης καὶ Ψύλλα²¹⁶, δείχνει τὴν οἰκονομικὴ εὐημερία καὶ ἰδίως τὸ ὑψηλὸ πολιτιστικὸ ἐπίπεδο τῆς πόλης.

Νεκροταφεῖα. Τὸ νεκροταφεῖο τῆς Γαρίτσας ἐλάχιστα χρησιμοποιεῖται πιά, γιατί ἔχει κορευθεῖ. Τὸ νεκροταφεῖο τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἀπλώνεται στὰ ΝΔ. τῆς πόλης, πρὸς τὸ Ὑλλαϊκὸ λιμάνι, στὶς νότιες ὑπώρειες τοῦ λόφου τοῦ Σωτήρος καὶ στὴν περιοχὴ τοῦ ἀεροδρομίου²¹⁷. Σημαντικὸ εὗρημα ἦταν ἡ ἀποκάλυψη 100 περίπου ἐπιτυμβίων στηλῶν στὴ συνοικία Παγκρατέικα, στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς λιμνοθάλασσας τοῦ Χαλικιόπουλου, τοῦ ἄλλοτε Ὑλλαϊκοῦ λιμανιοῦ. Οἱ στήλες χρονολογοῦνται στὸν 3ο-2ο αἰ. π.Χ. (εἰκ. 63). Εἶναι διαφόρων τύπων, κατασκευασμένες ἀπὸ ντόπιο λίθο Σινιῶν, προφανῶς σὲ ντόπιο ἐργαστήριο. Κατὰ τὸν ἀνασκαφέα Γ. Ρήγινο ἡ καταστροφὴ καὶ ἡ μεταφορὰ τους στὸν χῶρο αὐτὸ μπορεῖ νὰ συσχεισθεῖ μὲ τὴν καταστροφὴ τῆς πόλης ἀπὸ τὰ στρατεύ-

Εἰκ. 63. Ἐπιτύμβιες στήλες ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο στὴ συνοικία Παγκρατέικα Κερκύρας. Μουσεῖο Κερκύρας. (Φωτ. Ἄρχεῖο Η' ΕΠΚΑ).

ματα τοῦ Ἀγρίππα, γαμπροῦ τοῦ Αὐγούστου, τὸν 1ο αἰ. π.Χ. (βλ. πὸ κάτω)²¹⁸.

Ρωμαϊκὴ ἐποχὴ

Ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ στὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ἀντίθετα ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἔγινε ἐνωρίς, στὰ τέλη τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. (229 π.Χ.) καὶ ὁμαλά, γιατί οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἤρθαν ὡς κατακτητὲς, ἀλλὰ ὡς ἐλευθερωτὲς καὶ προστάτες κατὰ τοῦ κινδύνου. Ἡ Κέρκυρα παρέμεινε αὐτόνομη καὶ σύμμαχος τῆς Ρώμης γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα²¹⁹. Τῆς δόθηκαν ἀρκετὰ προνόμια, ὅπως π.χ. νὰ κόψει ἀργυρὰ νομίσματα καὶ νὰ διατηρήσει τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, πράγμα ποῦ βλέπουμε στὶς ἀναθηματικὲς καὶ ἄλλες ἐπιγραφές²²⁰, καθὼς καὶ στὶς ἐπιγραφές τῶν νομισμάτων²²¹. Μετὰ τὴν τελειωτικὴ ὑποδούλωση τῆς Ἑλλάδος στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.) καὶ τὴν ἴδρυση τῆς ἐπαρχίας τῆς Μακεδονίας ὑπήχθη στὸν Ρωμαῖο διοικητὴ τῆς Θεσσαλονίκης. Λόγῳ τῆς ἐπίκαιρης γεωγραφικῆς τῆς θέσης ἡ Κέρκυρα μὲ τὰ λιμάνια τῆς χρησίμευσε στοὺς Ρωμαίους ὡς σταθμὸς καὶ ὀρμητήριον πρὸς τὴν Ἀνατολή, ὅπως παλαιότερα εἶχε χρησιμεύσει στοὺς Ἕλληνες ἀποίκους στὶς ἐξορμήσεις τους πρὸς τὴ Δύση²²².

Τὸ πὸ σημαντικὸ γεγονός τῆς περιόδου αὐτῆς εἶναι ἡ καταστροφὴ τῆς πόλης ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀγρίππα, γαμπροῦ τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ὁ ὁποῖος θέλησε νὰ τιμωρήσει τοὺς Κερκυραίους, γιατί τάχθηκαν μὲ τὸ μέρος τοῦ ἀντιπάλου του Ἀντωνίου κατὰ τὸν ἐμφύλιον ἀγῶνα τους. Ἡ καταστροφὴ αὐτὴ, τὴν ὁποία ἀναφέρει ὁ Δίων Κάσιος²²³, διαπιστώθηκε σὲ στρωματογραφικὲς τομὲς ποῦ ἔγιναν ἀπὸ τὸν Γ. Δοντὰ στὸν πύργον τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου στὸν Ἀνεμόμυλον²²⁴, στὸ Ἴνσιπτοῦτο Ἐλαίας²²⁵, στὴν περιοχὴ τῆς Παλαιόπολης, στὸ κτῆμα Εὐελπίδης-Ἀργυροπούλου στὸ Φιγαρέτο καὶ σὲ ἄλλες νεό-

τερες άνασκαφές. Όπως φαίνεται, πέρασαν πολλά χρόνια ώσπου νά συνέλθει ή Κέρκυρα άπό αύτή την καταστροφή και νά γνωρίσει νέα άνθηση επί Σεβήρων²²⁷.

Η πόλη. Η πόλη περιορίστηκε στην άρχική της έκταση, δηλαδή γύρω άπό την άγορά, ανάμεσα στα δύο λιμάνια. Το νότιο τμήμα της και ή δυτική πλευρά της χερσονήσου του Κανονιού έγκαταλείφθηκε, ένω τα λιμάνια της προσχώθηκαν σημαντικά, όπως προκύπτει άπό τα άνασκαφικά δεδομένα²²⁸.

Η άγορά κοσμήθηκε με λαμπρά κτίρια και μνημεία. Σύμφωνα με τα αρχιτεκτονικά λείψανα που έχουν άποκαλυφθεί μέχρι στιγμής σε άνασκαφές, τα σημαντικότερα ρωμαϊκά κτίσματα ήταν: το Όδεϊο στον κυρίως χώρο της άγοράς²²⁹, λουτρό στο Ίνστιτουτο Έλαίας στην όδο Dörpfeld²³⁰, μεγάλη ιωνική στοά μήκους 20 μ., πλάτους 7 μ. στα ΝΔ. της βασιλικής της Παλαιόπολης, ένω στα άνατολικά της, στη θέση πρώην «Βασίλη», σε χώρο ιδιοκτησίας ΥΠΠΟ, έκτεταμένο συγκρότημα λουτρού και γύρω άπό αυτό οικιστικά λείψανα και κινητά εύρήματα διαφόρων εποχών, έλληνιστικών κυρίως χρόνων, όπως κεραμική του 3ου αϊ. π.Χ. και θησαυρός 508 άσημένιων νομισμάτων με κορινθιακές και κερκυραϊκές δραχμές 4ου-3ου αϊ. π.Χ. Το λουτρό περιελάμβανε δέκα κύριους χώρους και τρεις βοηθητικούς και είχε τουλάχιστον τέσσερις οικοδομικές φάσεις, που έχουν χρονολογηθεί άπό τους άνασκαφείς Κ. Πρέκα, Τ. Hackens και R. Wilkens άπό τον 2ο έως τον 4ο αϊ. μ.Χ. Ήταν διακοσμημένο με γλυπτά, μεταξύ των όποιων δύο άγάλματα Άφροδίτης και ψηφιδωτά δάπεδα, το ένα με παράσταση προσωποποιημένου Όκεανού (είκ. 64)²³¹.

Βόρεια Κέρκυρα. Η μόνη πόλη έκτός άπό την Κέρκυρα πάνω στο νησί ήταν ή Κασσιόπη (είκ. 41). Για πρώτη φορά άναφέρεται άπό τον Κικέρωνα (1ος π.Χ. αϊ.)²³² σε περιγραφή του

Εικ. 64. Παλαιόπολη. Ψηφιδωτό δάπεδο με απεικόνιση του προσωποποιημένου Ὀκεανού σὲ διαμάτιο ρωμαϊκοῦ λουτροῦ (Φωτ. Ἀρχεῖο Η' ΕΠΚΑ).

ταξιδιού του στην Κιλικία. Ὅπως φαίνεται, ἀπλωνόταν ἀνάμεσα στὰ δύο λιμάνια τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ καὶ προστατευόταν ἀπὸ τὸ φρούριο, τοῦ ὁποίου ἡ παλαιότερη φάση ἀνάγεται στους ρωμαϊκούς χρόνους. Στὸ κέντρο τῆς πόλης ὑπῆρχαν δημόσια κτήρια, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἐρείπια σημαντικῶν οἰκοδομημάτων με λουτρό, πὸ ἀνασκάφηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαιολόγο Κ. Κώστογλου-Δεσποίνη στὸν χῶρο τοῦ σημερινοῦ ναοῦ τῆς Κασσωπίτρας. Ἐδῶ πρέπει νὰ βρισκόταν καὶ τὸ ἱερό καὶ ὁ ναὸς τοῦ Κασσίου Διός, ἀπὸ ὅπου καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλης, ὅπως μαρτυροῦν ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἓνα χάλ-

κινο ἔλασμα μὲ ἐπιγραφὴ ΘΕΩ ΚΑΣΣΙΩ ΠΑΡΑ ΑΜΑΧΙΟΥ, ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ κοντά. Γιὰ τὸν ναὸ μᾶς πληροφορεῖ ὁ Πλίνιος, ἐνῶ ὁ Σουητώνιος ἀναφέρει τὸν βωμό, μπροστὰ στὸν ὁποῖο ἦρθε καὶ τραγούδησε ὁ Νέρων²³³.

Νότια Κέρκυρα. Κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ τὰ μόνα λείψανα ποὺ σώζονται ἀπὸ τὸ ὑπόλοιπο νησὶ εἶναι ἐρείπια μεμονωμένων κτηρίων, ἐπαύλεων, καθὼς καὶ τάφων. Ὁ Κικέρων²³⁴ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι πολλοὶ διάσημοι καὶ πλούσιοι Ρωμαῖοι διατηροῦσαν κτήματα καὶ πολυτελεῖς ἐπαύσεις σὲ διάφορα παραλιακὰ μέρη τῆς Κέρκυρας, ὅπως ἡ βίλα μὲ τὸ λουτρὸ στὶς Μπενίτσες²³⁵, ἄλλο συγκρότημα λουτρῶν στὰ Μωραΐτικα²³⁶, ἐρείπια κτηρίων στὰ Βασιλάτικα.

Τὸν 1ο αἰώνα μ.Χ., ἐπὶ Ρωμαίων αὐτοκρατόρων Τιβερίου καὶ Κλαυδίου, δίδαξαν τὸν χριστιανισμὸ στὴν Κέρκυρα οἱ ἰσαπόστολοι Ἅγιοι Ἰάσων καὶ Σωσίπατρος, μαθητὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Ὅπως καὶ σὲ ἄλλα μέρη, ἔτσι καὶ ἐδῶ δὲν ἔλειψαν οἱ διωγμοὶ²³⁷ καὶ οἱ καταστροφὲς ἀρχαίων μνημείων.

Παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἐποχὴ

Κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴ καὶ βυζαντινὴ ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ σὲ μεταγενέστερες ἐποχές, σὲ περιοχὲς ὅπου ὑπῆρχαν ἀρχαῖα ἱερὰ χτίστηκαν ἐκκλησίες μὲ ἀρχαῖο οἰκοδομικὸ ὑλικό²³⁸. Τὸν 5ο αἰ. στὴν Παλαιόπολη, στὸν χῶρο τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς, ὁ ἐπίσκοπος Ἰοβιανὸς ἔκτισε τὴν περίφημη μεγάλη βασιλική (εἰκ. 65) «... Ἑλλήνων τεμένη καὶ βωμοὺς ἕξασλαπάξας...», ὅπως ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφὴ στὴν εἴσοδο τοῦ ναοῦ²³⁹. Τὸ ἴδιο ἔγινε στὸ ἱερὸ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπου κατασκευάστηκε ὁ ναὸς τῶν Ἁγ. Θεοδώρων μὲ ἀρχαῖο οἰκοδομικὸ ὑλικὸ καὶ στὶς δύο φάσεις του (5ος, 8ος αἰ.)²⁴⁰. Στὸ Κανόνι ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Κασσωπίτρας χτίστηκε ἐπίσης στὸν χῶρο ἀρχαίου ἱεροῦ²⁴¹.

Είκ. 65. Ύερείμια τής παλαιοχριστιανικής έκκλησίας τής Παλαιόπολης.

Είκ. 66. Το Παλαιό Φρούριο τής Κέρκυρας (άπό ΒΔ.).

Τὸν 6ο αἰ., γύρω στὸ 562, τὸ νησι δέχτηκε βαρβαρικές ἐπιδρομές²⁴², ποὺ κατέστρεψαν πολλὰ μνημεῖα καὶ κτήρια. Ἀπὸ τότε φαίνεται ὅτι ἄρχισε βαθμιαία ἡ ἐγκατάλειψη τῆς ἀρχαίας πόλης²⁴³ καὶ ἡ μετακίνησή της ἀπὸ τῆ χερσόνησο τοῦ Κανονιοῦ στὴ μικρὴ βραχῶδη καὶ φυσικὰ ὄχυρὴ χερσόνησο τοῦ Παλαιοῦ Φρουρίου μὲ τὶς δύο κορυφές, ποὺ μετονομάστηκε σὲ Κορυφὴ ἢ Κορφούς²⁴⁴, ἐξ οὗ καὶ τὸ εὐρωπαϊκὸ Corfu (εἰκ. 66).

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- I. Bürchner, *RE* XI (1922) λ. *Korkyra, Kerkyra*, στ. 1403.
 Γ. Δοντάς, *Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου Κερκύρας* (1970).
 -, Σκέψεις, προβληματισμοὶ καὶ προτάσεις γιὰ τὴ γλυπτικὴ τῆς Κέρκυρας στοὺς ἀρχαϊκοὺς καὶ τοὺς πρώιμους κλασσικοὺς χρόνους, στὸ Β. Χ. Πετράκος (ἐπιμ.), *Ἐπαινος Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου* (1997) 53-170.
 G. Dontas, *Denkmäler u. Geschichte eines kerkyräischen Heiligtums*, στὸ *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern. Symposion in Olympia, 10-12 Ὀκτωβρίου 1974* (1976) 121-133.
 Π. Καλλιγιάς, Τὸ ἐν Κερκύρα ἱερὸν τῆς Ἀκραίας Ἥρας, *ΑΔ* 24, 1969, Α, 51-58.
 -, Τοπογραφικὰ τῆς ἀρχαίας Κέρκυρας, *Πρακτικὰ Δ' Πανιόνιον Συνεδρίου Α'* (1980) 81-88.
 Π. Καλλιγιάς, Κέρκυρα, ἀποικισμὸς καὶ ἔπος, *ASAtene* LX, n.s. XLIV, 1982 (1984), 59 κέ.
 K. Kanta-Kitsou, *Der Kuros von Kerkyra*, *AM* 111, 1996, 79-107.
 Γρ. Καρύδης, *Ἱστορία τῆς νήσου Κέρκυρας Α' (μέχρι τοῦ 229 π.Χ.)* (1936).
 -, *Ἱστορία τῆς νήσου Κέρκυρας Β' (ἀπὸ τοῦ 229 π.Χ.-395 μ.Χ.)* (1936).
 Fr. Kiechle, *Korkyra und der Handelsweg durch Adriatische Meer im 5. Jh. v. Chr.*, *Historia* 28, 2, 1979, 175.

- Γ. Λινάρδος, Μεσαιωνική πόλη της Κερκύρας, *Κερκυραϊκά Χρονικά* 19, 1974, 42 κέ.
- Σ. Παπαγεωργίου, *Ίστορία της Έκκλησίας της Κερκύρας* (1920).
- Ί. Πάρτς, *Η νήσος Κέρκυρα* (μετάφρ. Π. Βέγια, 1892).
- ΎΑ. Ποστολάκας, *Κατάλογος αρχαίων νομισμάτων των νήσων Κερκύρας, Δευκάδος, Ίθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Κυθήρων* (1878).
- Κ. Πρέκα-Άλεξανδρῆ, Νεότερες ἀνασκαφικὲς ἔρευνες στὴν Παλαιόπολη τῆς Κέρκυρας, *Πρακτικὰ ΣΤ΄ Διεθνoῦς Πανιονίου Συνεδρίου, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Α΄ (2000) 130-151.
- , The Palaeopolis of Kerkyra, στὸ R. Winkes (ἐπιμ.), *Kerkyra. Artifacts from Palaeopolis* (2004).
- Κ. Rhomaios, Les premières fouilles de Corfou, *BCH* 49, 1925, 190 κέ.
- Γ. Rodenwaldt, *Korkyra*, II. *Die Bildwerke des Artemistempel von Korkyra* (1939).
- Γ. Rodenwaldt, H. Schleif, Κ. Rhomaios, G. Klaffenbach, *Korkyra*, I. *Der Artemistempel (Architektur, Dachterrakotten, Inschriften)* (1940).
- Β. Schmidt, *Korkyräische Studien* (μετάφρ. Σ. Παπαγεωργίου 1891).
- ΎΑ. Σπετσιέρη-Χωρέμη, Ἐντοπισμὸς ἀρχαίου ἱεροῦ στὴν Κέρκυρα, *AAA* 13, 1980, 284-296.
- , Θησαυρὸς ἀργυρῶν κερκυραϊκῶν στατήρων, *AE* 1981, 52-73.
- ΎΑ. Κ. Χωρέμης, Μία ἀποψη γιὰ τὸ ἀέτωμα τῆς Γοργοῦς τῆς Κέρκυρας, στὸ Β. Χ. Πετράκος (ἐπιμ.), *Ἐπαινος Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου* (1997) 171-182.

Ἐπίλογος

Ἀπὸ τὴν ἐποκόπηση τῆς ἱστορίας τῶν νησιῶν τοῦ Ἴονίου προκύπτει ὅτι αὐτὰ ἔζησαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα χωριστά, ἀνεξάρτητα καὶ ὀρισμένες φορὲς σὲ ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὡστόσο λόγῳ τῆς στρατηγικῆς τους θέσης στὸν θαλάσσιο δρόμο πρὸς τὴ Δύση, ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο στὴν ἴδρυση ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ στὴ διάδοση πολιτιστικῶν ἀγαθῶν στὴν Κάτω Ἰταλία καὶ Σικελία. Ἐπιπλέον ὀρισμένα ἀπὸ αὐτά, ἰδίως ἡ Κέρκυρα, κατόρθωσαν νὰ ἀναπτύξουν ἕναν ἰδιαίτερο πολιτισμὸ καὶ ἀνθηρὴ οἰκονομία, νὰ ἀποκτήσουν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ δύναμη καὶ νὰ συμμετάσχουν σὲ σπουδαῖα πολιτικὰ γεγονότα. Ἔτσι τὸν 5ο καὶ 4ο αἰ. π.Χ. δὲν ἔμειναν ἀμέτοχα στοὺς σκληροὺς ἀνταγωνισμοὺς τῶν μεγάλων πόλεων Ἀθήνας, Σπάρτης, Κορίνθου καὶ τῶν Μακεδόνων, καθὼς καὶ τοὺς συνασπισμοὺς ποὺ κατὰ καιροὺς δημιουργήθηκαν.

Στὰ ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ χρόνια ὑπάχθησαν σὲς ἐπαρχίες τῶν δύο μεγάλων αὐτοκρατοριῶν ποὺ δημιουργήθηκαν γιὰ διοικητικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς λόγους (ἐπαρχία Ἀχαΐας καὶ θέμα Κεφαλληνίας ἀντίστοιχα).

Μόνο στὰ νεότερα χρόνια τὰ Ἴονια νησιά ἀποτέλεσαν τὸ πρῶτο τμῆμα ἀνεξάρτητης ἑλληνικῆς γῆς ὡς Ἴόνιος Πολιτεία (1800-1806), ὅπου τελικὰ ἐνώθηκαν μὲ τὴ μητέρα Ἑλλάδα τὸ 1864.

Συντομογραφίες

- Βικέλα Ε. Βικέλα, Τὰ Ἐπτάνησα στὴν Ἀρχαιότητα, στὸ *Ἴόνιοι Νῆσοι. Ἱστορία - Πολιτισμός* (ἔκδ. περιφέρειας Ἰονίων Νήσων 2007).
- Dörpfeld W. Dörpfeld, *Alt-Ithaka* (1927).
- Δοντάς, Σάμη Γ. Δοντάς, Εὐρήματα ἀπὸ τὸ παρὰ τὴν Σάμη τῆς Κεφαλληνίας οπήλαιον Μελιοσάνη, *ΑΕ* 1964, 28-30.
- Δοντάς, Ὀδηγός Γ. Δοντάς, *Ὀδηγὸς τοῦ Μουσείου Κερκύρας* (1970).
- Dontas, Denkmäler G. Dontas, Denkmäler u. Geschichte eines kerkyräischen Heiligtums, στὸ *Neue Forschungen in griechischen Heiligtümern. Symposion in Olympia, 10-12 Ὀκτωβρίου 1974* (1976) 121-133.
- Δοντάς, Σκέψεις Γ. Δοντάς, Σκέψεις, προβληματισμοὶ καὶ προτάσεις γιὰ τὴ γλυπτικὴ τῆς Κέρκυρας, στὸ Β.Χ. Πετράκος (ἑπιμ.), *Ἑπαινος Ἰωάννου Κ. Παπαδημητρίου* (1997) 53-170.
- Douzougli, Morris A. Douzougli, S. Morris, Ancient Towers on Leucas, Greece, στὸ P. N. Doukelis, L. G. Mendoni (ἑπιμ.), *Structures rurales et sociétés antiques* (1994) 215-225.
- Fiedler M. Fiedler, Leukas Wohn- und Alltagskultur in einer nordgriechischen Stadt, στὸ W. Hoepfner (ἑπιμ.), *Geschichte des Wohnens B 1* (1999) 412-426.
- Ζάχος, Ντούζουγλη, *Λευκάδα*: Κ. Ζάχος, Ἀ. Ντούζουγλη, *Λευκάδα. Ἱστορικὴ-ἀρχαιολογικὴ ἐπισκόπηση μέσα ἀπὸ τὰ ἐκθέματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου* (2003).
- Jeffery A. Jeffery, *The Local Scripts of Archaic Greece* (1961).
- Ζώης, Ἱστορία Λ. Ζώης, *Ἱστορία τῆς Ζακύνθου* (1955).
- Καλλιγιάς, Ἀκραία Ἥρα: Π. Καλλιγιάς, Τὸ ἐν Κερκύρα ἱερὸν τῆς Ἀκραίας Ἥρας, *ΑΔ* 24, 1969, Α, 51-58.
- Καλλιγιάς, Ἱερὸ Δῆμητρας: Π. Καλλιγιάς, Ἱερὸ Δῆμητρας καὶ Κόρης στὴν Κράνη Κεφαλλονιάς, *ΑΕ* 1978, 138.

- Καλλιγιάς, Ίθάκη Π. Καλλιγιάς, Ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Ίθάκη, *Κεφαλληνιακὰ Χρονικὰ* 3, 1978-1979, 60-63.
- Καλλιγιάς, Τοπογραφικά: Π. Καλλιγιάς, Τοπογραφικὰ τῆς ἀρχαίας Κέρκυρας, *Πρακτικὰ Δ' Πανιωνίου Συνεδρίου Α'* (1980) 81-88.
- Καλλιγιάς, Ἀποικισμός: Π. Καλλιγιάς, Κέρκυρα, ἀποικισμὸς καὶ ἔπος, *ASAtene* LX, n.s. XLIV, 1982 (1984), 59 κέ.
- Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοί: Π. Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοὶ τῆς Ζακύνθου ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὸ 1958, *Α' Συνέδριο τῆς Ἐταιρείας Ζακυνθιακῶν Σπουδῶν, Ζάκυνθος, 20-22 Ὀκτωβρίου* (2003).
- Καλλιπολίτης, Κεραμεικὰ εὐρήματα: Β. Καλλιπολίτης, Κεραμεικὰ εὐρήματα ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, *ASAtene* LX, n.s. XLIV, 1982 (1984), 74-75, εἰκ. 7-9.
- Καρύδης Γρ. Καρύδης, *Ἱστορία τῆς νήσου Κερκύρας Α': μέχρι τοῦ 229 π.Χ. Β': ἀπὸ τοῦ 229 π.Χ.-395 μ.Χ.* (1936).
- Κολώνας, Μόσχος Α. Κολώνας, Γ. Μόσχος, *Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀργοστολίου. Ὁδηγός* (2000).
- Μαρινᾶτος, Σάμη Σπ. Μαρινᾶτος, Ἐρευναι ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας, *ΑΕ* 1964, 21-22.
- Μηλιαράκης, *Γεωγραφία*: Ἀ. Μηλιαράκης, *Γεωγραφία πολιτικὴ τοῦ νομοῦ Κεφαλληνίας* (1890).
- Μυλωνᾶ, *Τὸ Κάσιρο*: Ζ. Μυλωνᾶ, *Τὸ Κάσιρο τῆς Ζακύνθου* (2003).
- Nicolet, Oeconomides: H. Nicolet, M. Oeconomides, La circulation monétaire dans le Péloponnèse et le trésor de Zakynthos (Zante), στὸ *Quaderni ticinesi di numismatica et antichità classica* 20, 1991.
- Partsch, *Leukas* J. Partsch, *Die Insel Leukas. Eine geographische Monographie* (1889).
- Πάρτς, *Κεφαλληνία* Ἴ. Πάρτς, *Κεφαλληνία καὶ Ίθάκη* (μετάφρ. Λ. Παπανδρέου 1889).
- Πάρτς, *Κέρκυρα* Ἴ. Πάρτς, *Ἡ νήσος Κέρκυρα* (μετάφρ. Π. Βέγια, Κέρκυρα 1892).
- Πετρόπουλος Μ. Πετρόπουλος, Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ἀργοστολίου Κεφαλονιάς, *Ἀρχαιολογία* 100, 2006, 137.
- Ποστολάκας, *Κατάλογος*: Ἀ. Ποστολάκας, *Κατάλογος ἀρχαίων νομισμάτων τῶν νήσων Κερκύρας, Λευκάδος, Ίθάκης, Κεφαλληνίας, Ζακύνθου καὶ Κυθήρων* (1878).

- Πρέκα-Αλεξανδρή, Έρευνες: Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, Νεότερες ανακαφικές έρευνες στην Παλαιόπολη της Κέρκυρας, *Πρακτικά ΣΤ' Διεθνούς Πανιόνιου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Α' (2000) 130-151.
- Πρέκα-Αλεξανδρή, The Palaeopolis: Κ. Πρέκα-Αλεξανδρή, *The Palaeopolis of Kerkyra*, στο R. Winkes (έπιμ.), *Kerkyra. Artifacts from Palaeopolis* (2004).
- Randsborg *Acta Archaeologica Supplementa* IV:1. *Kephallenia. Archaeology and History* (έπιμ. Κλ. Randsborg, 2002).
- Rhomaïos Κ. Rhomaïos, *Les premières fouilles de Corfou*, *BCH* 49, 1925, 190 κέ.
- Riemann, *Recherches*: Riemann, *Recherches archéologiques sur les îles ioniennes*, III. *Zante* (1880) 3 κέ. (έλλην. μετάφρ. στο περιοδικό *Περίπλους* 21-22, 1989).
- Rodenwaldt, *Korkyra* II: G. Rodenwaldt, *Korkyra*, II. *Die Bildwerke des Artemistempel von Korkyra* (1939).
- Rodenwaldt, *Korkyra* I: G. Rodenwaldt, H. Schleif, K. Rhomaïos, G. Klaffenbach, *Korkyra*, I. *Der Artemistempel (Architektur, Dachterrakotten, Inschriften)* (1940).
- Ροντογιάννης Γ. Ροντογιάννης, *Ίστορία της Λευκάδος* Α' (1980), Β' (1982).
- Ροντογιάννης, Harbour: Γ. Ροντογιάννης, *The Ancient Harbour Mole at Leukas*, στο A. R. Raban, *Archaeology of Coastal Changes* (1988) 101-118.
- Schmidt Β. Schmidt, *Korkyräische Studien* (μετάφρ. Σ. Παπαγεωργίου, 1891).
- Vollgraff W. Vollgraff, *Fouilles d'Ithaque*, *BCH* 29, 1905, 154.
- Χωρέμης "Α. Κ. Χωρέμης, Μία άποψη για το άέτωμα της Γοργούς της Κέρκυρας, στο Β. Χ. Πετράκος (έπιμ.), *Έπανος Ίωάννου Κ. Παπαδημητρίου* (1997) 171-182.

Σημειώσεις

1. Όμ. *Ίλιάς* Β 634 (νεῶν κατάλογος), *Ὀδύσσεια* α 246.
2. Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοὶ 45, σημ. 1. Π. Ἀγαλλοπούλου, *ΑΑΑ* 5, 1972, 63-65 καὶ *ΑΔ* 28, 1973, Α, 198 κέ.
3. Βικέλα 25, 33, 39.
4. Θουκ. II 66.
5. Riemann, *Recherches* 3 κέ. Ζώης, *Ίστορία* 12 κέ. Γιὰ τὶς ἐπιγραφές: *IG IX 1* (1897) 600-609.
6. Ζώης, *Ίστορία* 20 κέ. Α. Philippson - E. Kirsten, *Die griechischen Landschaften* II, 2 (1958) 528 κέ.
7. Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοὶ 46-48.
8. Πaus. *Ἄρκ.* 8, 24, 3.
9. Θουκ. II 66.
10. *IG IX 1* (1897) 603-604.
11. Μυλωνᾶ, *Τὸ Κάστρο* 12, εἰκ. 8.
12. Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοὶ 57, σημ. 54, 55.
13. Πλούτ. *Καταγρ. κερ.* 34. L. Casson, *Ships and Seamanship in the Ancient World* (1986) 211-212.
14. Θουκ. VII 57, 7.
15. Μ. Οικονομίδου, Ἀρχαῖα νομίσματα, στὸ *Ἀρχαία Ἑλληνικὴ Τέχνη*. (Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν 1996) 234, ἀρ. 118. G. K. Jenkins, *The Greek Coins*² (1990) 66.
16. Ποστολάκας, *Κατάλογος* 102 κέ. ἀρ. 987-1043, πίν. ε-στ. C. Kraay, *Greek Coins and History* (1969) 3-5.
17. Θουκ. I 47, 2.
18. M. Thompson, O. Morkholm, C. Kraay (ἐκδ.), *An Inventory of Greek Coin Hoards* (1973) 245. Nicolet, *Oeconomides* 161-191.
19. Διόδ. 15, 45, 3. J. B. Bury, Russwell Meiggs, *Ίστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας* Γ (1992) 541. P. J. Rhodes, Robin Osborne, *Greek Historical Inscriptions 404-323 BC* (2003) 7, 104.
20. Καλλιγιάς, Οἱ οἰκισμοὶ 59, σημ. 57-59.
21. Σήμερα στὸ Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο, ἀρ. EM 10397. *IG II 2*, 43.

- M. Tod, *A Selection of Greek Historical Inscriptions* II (1948) 59 κέ.,
άρ. 123.
22. H. Bengtson, *Griechische Geschichte* (έλλ. μετάφρ. Ά. Γαβρίλη, 1991)
402, 418-419.
23. Ζώης, *Ιστορία* 45 κέ. 49. Άναφέρεται ότι τó 1898 βρέθηκε άγαλμα
του όποιου σήμερα σώζονται μόνον ή πλίνθος με τὰ πόδια στο
Μουσείο Ζακύνθου, άρ. εύρ. 5.
24. Πλούτ. *Δίων* 23, 3-4· Διον. Άλικ. *Ρωμ. Άρχ.* 1, 50, 3.
25. Καλλιγάς, *Οί οικισμοί* 55, εικ. 3.
26. Αὐτόθι 57. Σ. Δάκαρης, *Οί γενεαλογικοί μύθοι τῶν Μολοσσῶν* (1964)
103 κέ.
27. *IG IX 1*, 600. Καλλιγάς, *Οί οικισμοί* 62, σημ. 64. *ΑΔ* 24, 1969, Β2,
279, πίν. 268δ.
28. Δ. Λαζαρίδης, *Νεάπολις, Χρυσούπολις, Καβάλα. Όδηγός Μουσείου
Καβάλας* (1969) 19, 115-116, πίν. 26β.
29. *BCH* 82, 1958, Chron. 727.
30. Βλ. σ. 24, 83.
31. Για τή γεωγραφία του νησιού βλ. Πάρτς, *Κεφαλληνία. Μηλιαράκης,
Γεωγραφία*.
32. Στράβ. 10, C456.
33. Roscher, *LGRM* λ. *Κέφαλος*.
34. Στράβ. 10, C452.
35. *Ήσ. Γυν. κατ.*, άπ. 156 (έκδ. West, 1967).
36. Αὐτόθι. Στράβ. 10, C456.
37. *Ήρόδ.* 9, 28.
38. Σπ. Μαρινάτος, *ΑΕ* 1933, 73 κέ. *ΑΔ* 16, 1960, 41.
39. *Θουκ.* II 30, 2. Στράβ. 10, C455, 13.
40. J. B. Bury, Russwell Meiggs, *Ιστορία τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας* Γ (1992) 541.
41. Στράβ. 10, C456.
42. Randsborg I 206-207, II 329.
43. Δίων Κάσσιος 69, 16, 1. M. T. Boatwright, *Hadrian and the Cities
in the Roman Empire* (2000) 83-85.
44. *Ήσ. ό.π.* (σημ. 35). Στράβ. 10, C456.
45. Βικέλα 35. Randsborg I 79, πίν. Β VII, 1.
46. *RE XI* (1922) λ. *Kephallenia* 207 [L. Bürchner].
47. Καλλιγάς, *Ίερò Δήμητρας* 138. Randsborg I 106-108, πίν. Β
LXXVII - Β CI καὶ II 275-281.

48. Καλλιγιάς, Ἴερὸ Δῆμητρας 139 κέ.
49. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 24, 1969, Β2, 270, πίν. 265γ. Σπ. Μαρινάτος, *Κεφαλληνία* (1962) 34-35. Εἶναι πιθανὴ ἡ συσχέτιση τῆς μυθικῆς Μεσοσῆνης, κόρης τοῦ Τριόπα, μετὰ τὴν εὕρεση τοῦ κειμένου τῶν τελετουργιῶν τῶν μεγάλων θεῶν μέσα σὲ χάλκινη ὑδρία. Πaus. *Μεσσηνιακὰ* 26, 78.
50. Ποστολάκας 95-96 ἀρ. 930 κέ.
51. Βικέλα 35.
52. Randsborg I 35 κέ., πίν. XXI, XXIII 1, XXV, XXIX-XXXIV· II 229, πίν. IX, 29, 30· 259-264.
53. Πολύβ. 5, 3, 4.
54. Randsborg I 15-17, πίν. Β XXVI-XXVII· II 57, L 60, L 69. 258-262, εἰκ. IX, 69-70.
55. Αὐτόθι I 18-20, εἰκ. SC 13-15.
56. Αὐτόθι II 58, L 77, εἰκ. II,2.
57. Κολώνας, Μόσχος 16. Πετρόπουλος 137.
58. Randsborg II 58, L 77.
59. Αὐτόθι I 43 κέ., 88 κέ. πίν. Β XXXV-LXXVI.
60. Παραφθορὰ τοῦ ὀνόματος Δρακόσπιτο.
61. Πετρόπουλος 137, εἰκ. 6.
62. Μαρινάτος, Σάμη 17-22. Δοντάς, Σάμη 28-30. *ΑΔ* 19, 1964, Β3, 314.
63. Δοντάς, Σάμη πίν. 6. A. Pasquier, *BCH*, Suppl. IV, 380-81. Πετρόπουλος 137, εἰκ. 7. X. Τζουβάρια-Σούλη, Ὁμάδα πηλίνων εἰδωλίων ἀπὸ τὸ σπήλαιον Ἀσβότρυπα, *Πρακτικὰ ΣΤ Διεθνοῦς Πανιόνιου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997* (2000) 208-209.
64. Ἄ. Σωτηρίου, *ΑΔ* 51, 1996, Β1, 248 (οἰκόπεδο Γ. Γερμενῆ). Λ. Κολώνας, Ἐνασκαφὲς στὴν Κεφαλονία, ἔφημ. *Καθημερινή* 26-1-1997, Ἐπιτὰ Ἡμέρες σ. 29. Randsborg II 57, L 64, 83, πίν. SC 43, 44.
65. Ἐφημ. *Καθημερινή* 5-4-2007, σ. 1, 15.
66. Αὐτόθι.
67. Ἄ. Σωτηρίου, *ΑΔ* 51, 1996, Β1, 249, 251. Randsborg II 57, L 58 καὶ 281-82.
68. *RE* XI (1921) λ. *Kephallenia* 210 [Bürchner]. Σχόλ. Θουκ. I 27.
69. Ποστολάκας 96, ἀρ. 930, 931.
70. Πετρόπουλος 137. Κολώνας, Μόσχος 16 κάτω δεξιά. Randsborg II 59, L 83.

71. Randsborg I 109, εικ. Β CIV, 2, Β CV, 1, 2· II 282, εικ. IX. 82.
72. Πλούτ. *Αἴτ. ἑλλην.* 43. Βλ. καὶ *RE IX* (1916) λ. *Ἀλαλκομεναὶ* 2289 κέ, 2295 κέ. [Bürchner].
73. Ἀριστοτ. *Ἰθακ. Πολ.* (*FHG II* 147, ἀρ. 12).
74. Ποστολάκας 90, 895.
75. Vollgraff 145-168. *BSA* 43, 1948, 120, πίν. 50 (E.175)· 48, 1953, 352, εικ. 36 (E.244-5).
76. Καλλιγιάς, Ἰθάκη 60-63. Βλ. καὶ τὶς ἀνασκαφὲς στὴν περιοχὴ Ἁγ. Γεωργίου ἀπὸ τὸν Σ. Συμεώνογλου, *Ἔργον* 1984, 42-45· 1990, 123-127· 1995, 63-67.
77. Καλλιγιάς, Ἰθάκη 61.
78. Αὐτόθι 63, πίν. ΚΒ', εικ. 20.
79. Αὐτόθι 56, πίν. ΙΔ', εικ. 7-8.
80. Αὐτόθι 53-54, 62, πίν. Θ', εικ. 1.
81. Γιὰ τὶς λαθρανασκαφὲς ποὺ ἔγιναν ἀπὸ ἀρχαιολάτρες κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἀγγλοκρατίας καὶ τὴν τύχη τῶν εὐρημάτων τους βλ. Καλλιγιάς, Ἰθάκη 47-50.
82. H. Schliemann, *Ithaka, Peloponnes und Troja* (1869) 14 κέ.
83. *JG IX I* 2, 4, 1614. Jeffery 231, 234, ἀρ. 4.
84. Καλλιγιάς, Ἰθάκη 55-62.
85. Π. Καστριώτης, *Κατάλογος γλυπτῶν Ἐθνικοῦ Μουσείου* 108, 390.
86. Ν. Γιαλούρης *ΑΔ* 29, 1973-74, Β1, 2, ε, πίν. 3α.
87. Vollgraff 154, εικ. 18. Randsborg I 109-110, πίν. Β CV. 1-2.
88. Vollgraff 145-168.
89. Αὐτόθι 157-158. Καστριώτης ὁ.π. (σημ. 85) 400, ἀρ. 2640.
90. Ἀθ. Παπαδόπουλος, Ἀναζητώντας τὴν ὀμηρικὴ Ἰθάκη, στὸ *Ἀνασκαφὲς σιὰ Ἐπιάνησα*, ἐνθετο περιοδικὸ τῆς ἐφημ. *Καθημερινή* 26-1-1997, 30-31.
91. S. Benton, Excavations in Ithaca III, *BSA* 35, 1934-1935, 61-62, ἀρ. 9, εικ. 17. Καλλιγιάς, Ἰθάκη 68-69.
92. Στράβ. 10, C454, 7-10.
93. Βλ. Partsch, *Leukas* 11-29. Ροντογιάννης 8-9.
94. Στράβ. 1, C59, 10-15.
95. Στράβ. 1, C59· 7, 322.
96. Θουκ. III 94, 1-4· IV 42· III 5-6.
97. Στράβ. 10, C452. *RE* 37 (1937) λ. *Penelope* 469. Ροντογιάννης 28.
98. Στράβ. 10, C452.

99. Αὐτόθι. Γὰ τὸν κορινθιακὸ ἀποικισμὸ τῆς Λευκάδας βλ. J. B. Salmon, *Wealthy Corinth* (1984) 209 κέ.
100. Στράβ. 10, C452.
101. Ροντογιάννης 136, ὁ ἴδιος, Harbour 101-118.
102. Ἡρόδ. 8, 45.
103. Ἡρόδ. 8, 45· 9, 28. Dörpfeld 381.
104. Θουκ. ΠΙ 7, 5· 94, 1 κέ· 95, 2 κέ. Ροντογιάννης 139.
105. Ζάχος, Ντούζουγλη, *Λευκάδα* 71-73.
106. Αὐτόθι 81.
107. Αἰλιαν. Ν.Α. 11, 8· 13, 19.
108. Θουκ. Ι 29, 30. Διόδ. 12, 31, 2. Ροντογιάννης 141-142.
109. Δημοσθ. *περὶ Στεφάνου* 18, 237. Ροντογιάννης 156-157.
110. Τίτ. Λίβ. 33, 16, 3· 36, 11, 9. Ροντογιάννης 167.
111. Τίτ. Λίβ. 33, 16-17. Ροντογιάννης 181-184.
112. Fiedler 425.
113. Στράβ. 7, C324.
114. Πασο. 5, 23, 3· 7, 18, 6· 10, 38, 2. Ροντογιάννης 198. D. Strauch, *Römische Politik und griechische Tradition. Die Umgestaltung NW-Griechenlands unter römischen Herrschaft* (1996) 156 κέ.
115. Κ. Ζάχος, Ἄ. Ντούζουγλη, *Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ* 31, 1994, 43 κέ., πίν. 48. Οἱ ἴδιοι, *Λευκάδα* 47-59.
116. Douzougli, Morris 215-217.
117. K. Lehmann-Hartleben, Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeeres, *Klio* Beih. 14 (1923) λ. *Leukas* 263-267.
118. Dörpfeld 267.
119. Fiedler 415.
120. Αὐτόθι 415-425.
121. Ζάχος, Ντούζουγλη, *Λευκάδα* 85-87.
122. Dörpfeld 256-262, ἔνθ. πίν. 46.
123. Douzougli, Morris 216-217.
124. Πλίν. *H.N.* 21-42.
125. Ποστολάκας 54 ἀρ. 555, 57 ἀρ. 579, 62 ἀρ. 660, 64 ἀρ. 662-63, 65 ἀρ. 671, 67 ἀρ. 689, 73 ἀρ. 756 κ.ἄ.
126. Dörpfeld 263-265, εἰκ. 29 καὶ 325, 2α.
127. Εὐφραῖος μ' ἀνέθηκε τ' Ἀθάναι. Jeffery 227, 229, πίν. 44 (ἀρ. 1). Ζάχος, Ντούζουγλη, *Λευκάδα* 102, 103.

128. Dörpfeld 180.
129. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 23, 1968, Β2, 320-321, πίν. 259α-δ. Χρ. Τζουβάρια-Σούλη, Ὁμάδα πηλίνων ειδωλίων ἀπὸ τὸ σπήλαιο Ἀοβότρυπα στὸ Φρόνι τῆς Λευκάδας, *Πρακτικὰ ΣΤ' Διεθνoῦς Πανιονίου Σινεδρίου, Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997* (2000) 197-211.
130. Ὁ θεὸς λατρεύτηκε στὴ Λευκάδα ὡς Λευκάτης ἀπὸ τὸν 5ο αἰ. π.Χ. ἕως τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια. Στράβ. 10, C9. Dörpfeld 271 κέ. Ροντογιάννης 257 κέ.
131. Dörpfeld 271-274. Fiedler 414.
132. Στράβ. 10, C452.
133. Αὐτόθι 10, C452, 9. Dörpfeld 274. Ροντογιάννης 248-249.
134. Αἰλ. *N.A.* 11, 8. Ζάχος, Ντούζουγλη, *Λευκάδα* 105.
135. Ζάχος, Ντούζουγλη, *Λευκάδα* 89-92.
136. Πάρτις, *Κέρκυρα* 25 κέ. *RE XI* (1922) λ. *Korkyra, Kerkyra*, στ. 1403 [Bürchner].
137. Ἀπολ. Ρόδ. Ἄργον. 4, 983.
138. Θουκ. ΙΙΙ 85, 2. Πάρτις, *Κέρκυρα* 250.
139. Ξεν. Ἑλλ. 6, 2, 6-7.
140. *BMC Thessaly* 115, πίν. XXI.
141. Αἰλ. *N.A.* Ε 56.
142. Πaus. 5, 27, 6. Στράβ. 7, C329 ἀπ. 3. Β. Πετράκος, Ὀδηγὸς *Δελφῶν* (1985) 12.
143. Πλουτ. *Αἴ. ἑλλ.* 11. J. Boardman, *Greek Overseas* (1980) 226.
144. Στράβ. 10 C449, 15.
145. E. Simon, *Die Götter der Griechen* (1969) 44.
146. Ἀπολ. Ρόδ. Ἄργον. 4, 540 καὶ 1175. Στράβ. 10, C444, 445.
147. Ἄ. Σπετιοιέρη-Χωρέμη, Ἐθασαυρὸς ἀργυρῶν κερκυραϊκῶν στατήρων, *AE* 1981, 67, πίν. 11.
148. Β. Καλλιπολίτης, *ΠΑΕ* 1956, 160-161. Γ. Δοντιάς, *ΑΔ* 18, 1963, Β2, 182-183, πίν. 211α· 20, 1965, Β2, 395-396, πίν. 442-443. Καλλιπολίτης, Κεραμικὰ εὐρήματα 74-75, εἰκ. 7-9.
149. Μ. Sakellariou, Gli Eubei in Occidente, *Atti del Conv. di Studi sulla Magna Grecia, Taranto 1978*, 9 κέ. Μ. Robertson, *BSA* 43, 1948, 123-124 πρβ. καὶ S. Roebuck, *Hesperia* 41, 1972, 111.
150. Διόδ. 12, 54, 2: τὴν Κέρκυραν εὐφυῶς κείσθαι πρὸς τὸν εἰς Σικελίαν πλοῦν.
151. Πλουτ. *Αἴ. ἑλλ.* 293 Α. Στράβ. 6, C269-270.

152. Πλούτ. ὄ.π.
153. Γ. Δοντάς, *ΑΔ* 18, 1963, Β2, 182-183, πίν. 210-211. Β. Καλλιπολίτης, *Κέρνος* 1972, 53-57, πίν. 20 καὶ ὁ ἴδιος, *Κεραμικὰ εὐρήματα* 69-76, εἰκ. 1-9.
154. Στράβ. 6, C 269-270.
155. Πρβ. συγχρονισμό ἰδρύσεως Κέρκυρας-Τάραντα τὸ 708/7 π.Χ., πού παραδίδει ὁ Εὐσέβιος *Hieronym* (ἔκδ. Schoene) 85.
156. Καλλιπολίτης, *Κεραμικὰ εὐρήματα* 75. Καλλιγιάς, Ἐποικισμὸς 67.
157. Θουκ. I 13, 4. Jeffery 147.
158. Μόνον ἡ πρώτη φυλὴ ἀναφέρεται ἐπιγραφικὰ (*IG IX I*, 694).
159. P. Calligas, An inscribed Lead Plaque from Korkyra, *BSA* 66, 1971, 89-90. Βλ. καὶ Ν. F. Jones, The civic organization of Corinth, *TAPA* 110, 1980, 167-168, 192.
160. Καλλιγιάς, Ἐκράτια Ἦρα 51-58. G. Dontas, Le grand sanctuaire de Mon Repos à Corfou, *AAA* 1, 1968, 66.
161. Πρβ. ἴδρυση ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ σὺν Συρακοῦσες ἀπὸ τοὺς Κορίνθιους ἀποίκους. Simon ὄ.π. (σημ. 145) 172. Δοντάς, *Ὁδηγὸς* 42 (ἀρ. 1380).
162. Ἡρόδ. 3, 48-49, 52, 5. Καρύδης Α' 30 κέ.
163. Ἀριστοτ. *Περὶ θαυμ. ἀκουσμ.* 104. Πλίν. *N.H.* 35, 12, 46. F. D'Andria, Cavallino (Lecce): Ceramica ed elementi architettonici, *MEFRA* 89, 1977, 534-35, 540 σημ. 69. M. Gras, Les amphores archaïques commerciales, σὺν *Leuca* (1978) 175 πίν. 73-75.
164. *IG IX 1*, 682-688.
165. Β. Καλλιπολίτης, *ΠΑΕ* 1956, 159, 161· *ΠΑΕ* 1961, 124· ὁ ἴδιος, *Κέρνος* 1972, 53.
166. Rodenwaldt, *Korkyra* II 172. H. Payne, *NC* 240-241. Γ. Δοντάς, Κεφάλι μικροῦ κορινθιακοῦ κούρου ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, *Πελοποννησιακά* Ζ, 1969-70, 29-49. *Hesperia* 37, 1968, 332 κέ. Κ. Πρέκα-Ἀλεξανδρῆ, *ΑΔ* 32, 1977, Α, 123-154, πίν. 56-66.
167. C. Kraay, *Archaic and Classical Greek Coins* (1976) 96, 128. Ἄ. Σπειτοῦρη-Χωρέμη, *ΑΕ* 1981, 64, 69, σημ. 7.
168. Πρέκα-Ἀλεξανδρῆ, Ἐρευνες Α' 130-151. Ἡ ἴδια, The Palaeorolis 3-12, πίν. I-IV-E.
169. Τὸ ὄνομα Ὑλλαικὸς σχετίζεται μᾶλλον μὲ τοὺς Κορίνθιους ἀποίκους, εἴτε προέρχεται ἀπὸ τὴ φυλὴ τῶν Ὑλλέων πού κατοικοῦσαν ὁ αὐτὴ τὴν περιοχὴ, εἴτε ἀπὸ τὸν γιὸ τοῦ Ἡρακλῆ Ὑλλο. Σημειω-

- τέον ὅτι οἱ Βακχιάδες τῆς Κορίνθου θεωροῦσαν τοὺς ἑαυτοὺς τοὺς Ἑρακλεΐδες. Θουκ. VI 3, 2. Salmon ὀ.π. (σημ. 99) 55.
170. Αἰ. Κάντα-Κίτσου, *ΑΔ* 47, 1992, Β1, 338-340, σχ. 3-4, πίν. 101. Ἡ ἴδια, *Πρακτικὰ ΣΤ' Διεθνοῦς Πανιόνιου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Α (2000) 131-132.
171. Θουκ. III 72.
172. Schmidt 24.
173. Πρβ. ἐπιγραφὴ *IG IX*, 1, 690 καὶ Calligas ὀ.π. (σημ. 159) 92.
174. Καλλιγὰς, Ἑκράϊα Ἑρα 51 κέ.
175. Θουκ. III 75, 4.
176. *IG IX* 698. Rhomaios 214 κέ. Καλλιγὰς, Ἑκράϊα Ἑρα 51 κέ.
177. Rodenwaldt, *Korkyra I* 143 κέ. εἰκ. 116-123. Dontas, *Denkmäler* 123 κέ. εἰκ. 2-6.
178. Π. Καλλιγὰς, *ΑΔ* 23, 1968, Β2, 309, σχ. 2, πίν. 249δ. Ὁ ἴδιος, Ἑκράϊα Ἑρα 54-55.
179. Δοντάς, *Πελοποννησιακὰ Ζ'*, 1969-70, 29-49.
180. Schmidt 31-35. Dinsmoor-Bell Jr., *AM* 88, 1973, 165-174, πίν. 79-80, ἔνθ. πίν. 6. Γ. Δοντάς, *ΠΑΕ* 1977, 154-158, εἰκ. 95-98· 1978, 109.
181. Φρ. Βεροσάκης, *ΠΑΕ* 1911, 64 κέ. εἰκ. 1-20. Rodenwaldt, *Korkyra I* 17 κέ. εἰκ. 3-61, 48, 56, 62-63, εἰκ. 46-47 καὶ Rodenwaldt, *Korkyra II*. Δοντάς, *Σκέψεις* 53-170. Χωρέμης 171-182.
182. Ἄγγ. Χωρέμης, Ἀρχαῖκὸν ἀέτωμα ἐκ Κερκύρας, *ΑΑΑ* VII, 1974, 2, 183-186, εἰκ. 1,2. Ὁ ἴδιος, Ἀρχαῖκὸ ἀέτωμα ἀπὸ τὸ Φιγαρέτο Κερκύρας, *Πρακτικὰ Δ' Πανιόνιου Συνεδρίου, 28 Σεπτεμβρίου - 1 Ὀκτωβρίου 1978*, Α' (1980) 35-44. Μ. Cremer, *ΑΑ* 1981, 317-328.
183. Κ. Κάντα-Κίτσου, Der Kuros von Kerkyra, *AM* 111, 1996, 79-107.
184. Rodenwaldt, *Korkyra I* 12 καὶ ὁ ἴδιος, *Korkyra II* 173-174. Η. Lechat, Terres cuites de Corcyre, *BCH* 1891, 1-111. Π. Καλλιγὰς, *ΑΔ* 25, 1970, Β2, 321-322. Κ. Πρέκα-Ἀλεξανδρῆ, *ΑΔ* 32, 1977, Α, 123-155, πίν. 56-66.
185. Schmidt 50-54, 59. Πάρτις, *Κέρκυρα* 197. *ΑΔ* 25, 1970, Β2, 322.
186. Π. Καλλιγὰς, *ΑΔ* 24, 1969, Β2, 260, σχ. 1.
187. Ἄ. Χωρέμη-Σπετοιέρη, *ΑΔ* 35, 1980, Β2, 350-355, σχ. 1-3. Γ. Ἀρβανίτου-Μεταλληνοῦ, *ΑΔ* 47, 1992, Β1, 340-342, σχ. 5, πίν. 102.
188. *IG IX* 869. Δοντάς, *Ὀδηγὸς* 21 (ἀρ. 3), πίν. 1.
189. *IG IX* 868.

190. Θουκ. I 14, 20.
191. Καρύδης Α' 35 κέ.
192. Θουκ. III 85, 2.
193. E. Babelon, Le trésor de Tarente, *RN* 1912, 1-40, πίν. I-IV.
194. M. Price-Waggoner, *The Asyut Hoard* (1975) 31, 50-51.
195. Γ. Δοντάς, *ΑΔ* 21, 1966, Β2, 329, πίν. 337β-γ· 22, 1967, Β2, 367-68, σχ. 8, πίν. 275δ, ε. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 24, 1969, Β2, 264-66 σχ. 7, πίν. 264α-β.
196. Fr. Kiechle, Korkyra und der Handelsweg durch Adriatische Meer im 5. Jh. v. Chr., *Historia* 28, 2, 1979, 175.
197. Θουκ. I 30, 47-51.
198. Θουκ. III 72-85· IV 2-48. Διόδ. 13, 48. A. Lintott, *Violence, Civil Strife and Revolution in the Classical City (750-330 B.C.)* (1982) 106-109.
199. Δ. Κουρκουμέλης, Οικονομία καὶ ἀρχαῖο ἐμπόριο: Ἡ περίπτωση τῶν κερκυραϊκῶν ἀμπορέων μεταφορᾶς, *Πρακτικὰ ΣΤ' Διεθνῶς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997* (2000) 153-164, ὅπου καὶ ἡ προγενέστερη σχετικὴ βιβλιογραφία. *BCH* 121, 1997, 553-571.
200. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 28, 1973, Β1, 422 καὶ ὁ ἴδιος, Τοπογραφικὰ 86.
201. Rhomaios 200. Rodenwaldt, *Korkyra* I 15-16, εἰκ. 1-2.
202. Γ. Δοντάς, *ΠΑΕ* 1965, 66-70, πίν. 88-91, εἰκ. 1-3· 1966, 85.
203. Διόδ. 15, 46, 3 καὶ 47. Ξεν. Ἑλλην. 6, 2, 4. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πολιορκία τῆς Κέρκυρας ἀπὸ τὸν Μνάσιππο βλ. Γ. Δοντάς, Τοπογραφικὰ θέματα τῆς πολιορκίας τῆς Κερκύρας τοῦ ἔτους 373 π.Χ., *ΑΕ* 1965, 139-144.
204. *ΠΑΕ* 1965, 75-76· 1966, 85-87.
205. *Πρακτικὰ ΣΤ' Διεθνῶς Πανιονίου Συνεδρίου, Ζάκυνθος 23-27 Σεπτεμβρίου 1997* (2000) 133.
206. Θουκ. I 24· III 75, 79, 81· IV 46, 2. Καλλιγιάς, Ἀκραία Ἦρα 51-58.
207. *IG* IX 1, 703, 713-715. Γ. Δοντάς, *ΑΔ* 18, 1963, Β2, 177, 185, πίν. 213α-β· 19, 1964, Β3, 326, 328.
208. Βλ. ἀνάγλυφο (ἀρ. εὐρ. 169) μὲ Ἀσκληπιὸ καὶ Ὑγίεια, Δοντάς, Ὀδηγὸς 59, 60.
209. Πρβ. ὑπαίθριο βωμὸ τοῦ Ἀπόλλωνος Μαλεάτα, ποῦ ἀνήκε σὲ ἀρ-

- χαιότερο ιερό κοντά στο Ἴσκληπιό τῆς Ἐπιδαύρου. Β. Λαμπρινουδάκης, *ASAtene* LX, n.s. XLIV, 1982 (1984), 49 κέ. Πρβ. καὶ ἤρωες συνδεόμενους μετὸν Ἴσκληπιό: Ἄμυνο, Τελεοφόρο, Μαχάνα. Βλ. Κ. Ρωμαιο, *Πελοποννησιακὰ Α'* (1956) 9.
210. Ἄ. Σπετσιέρη-Χωρέμη, Ἐντοπισμὸς ἀρχαίου ἱεροῦ στὴν Κέρκυρα, *AAA* 1981, 2, 284-296, σχ. 1-4, εἰκ. 1-10.
211. Κ. Πρέκα-Ἀλεξανδρῆ, *ΑΔ* 38, 1983, Β2, 251-252, πίν. 111. Δ. Ζερνιώτη, *AAA* 35-38, 2002-2005, 121-128.
212. Γ. Κ. Αὐγερινού, Πρῶτη παρουσίαση τοῦ ἀρχαίου νεκροταφείου τῶν Παξῶν, *Πρακτικὰ Ἡ Πανιῶνίου Συνεδρίου, Κύθηρα 21-25 Μαΐου 2006* (2009) 124-150.
213. Καρύδης Α' 88. Η. Bengtson, *Griechische Geschichte* (1969) 359 κέ., 366, 397.
214. Διόδ. 13, 48, 7. Καρύδης Α' 97.
215. Β. Καλλιπολίτης, *ΠΑΕ* 1955, 18 κέ.· 1956, 158. Π. Καλλιγᾶς, *ΑΔ* 24, 1969, Β2, 262-264 σχ. 3.
216. *IG IX I*, 694 (2ος αἰ. π.Χ.).
217. Γ. Δοντάς, *ΑΔ* 19, 1964, Β3, 317. Π. Καλλιγᾶς, *ΑΔ* 24, 1969, Β2, 260.
218. Γ. Ρήγινος, *ΑΔ* 45, 1990, Β2, 293. Ρ. Mela - Κ. Preka - D. Strauch, *AA* 1998, 281-303.
219. Πλίν. *H.N.* 4, 12, 52. Καρύδης Β' 14 κέ.
220. *IG IX I*, 722-734.
221. *BMC Thessaly* 153-167, πίν. 25, 26.
222. Καρύδης Β' 13-16.
223. Δίων Κάσσιος L 11.
224. Γ. Δοντάς, *ΠΑΕ* 1965, 70.
225. Γ. Δοντάς, *ΠΑΕ* 1961, 123· 1965, 75.
226. G. Dontas, *AAA* 1968, 69.
227. Ρ. Calligas, *BSA* 66, 1971, 91, σημ. 71. *ΑΔ* 28, 1973, Β2, 421.
228. Γ. Δοντάς, *ΠΑΕ* 1965, 74· 1966, 85. Κ. Lehman-Hartleben, *Die antiken Hafenanlagen des Mittelmeers* (1923) σχ. XV.
229. Π. Καλλιγᾶς, *ΑΔ* 24, 1969, Β2, 262 κέ. σχ. 3, πίν. 263γ-δ.
230. Β. Καλλιπολίτης, *ΠΑΕ* 1959, 118-119· 1961, 120-128, εἰκ. 1, πίν. 72-77. Γ. Δοντάς, *ΠΑΕ* 1964, 54-59, εἰκ. 1, 2, πίν. 51-55.
231. Πρέκα-Ἀλεξανδρῆ, Ἐρευνες 130-151.

232. Cic. *Ad fam.* 16, 9.
233. Αικ. Κώστογλου-Δεοποΐνη, *ΑΑΑ* 4, 1971, 202, σημ. 2, 3.
234. Cic. *Ad Atticum* 5, 9· 6, 2· *Ad fam.* 11, 5, 6. Καρύδης Β' 43.
235. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 27, 1972, Β2, 476 καὶ *ΑΔ* 28, 1973, Β2, 423, σχ. 3. "Αγγ. Χωρέμης, *ΑΔ* 29, 1973-74, Β3, 632-34, σχ. 6.
236. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 27, 1972, Β2, 476.
237. Σ. Παπαγεωργίου, *Ίστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας* (1920) 5-8.
238. Π. Βοκοτόπουλος, *ΑΔ* 25, 1970, Β2, 334-337. D. Pallas, *Les monuments paléochrétiens* (1977) 143.
239. Ί. Παπαδημητρίου, *ΑΕ* 1942-1944, Χρον. 39-48.
240. Ί. Παπαδημητρίου. Κέρκυρα. Ἀρχαιολογικὰ ἔρευνα καὶ ἀνασκαφαί, *Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ* 2, 1952, 58. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 23, 1968, Β2, 316· D. Triantaphyllopoulos, *RBK* 4, 1982 στ. 8, εἰκ. 2.
241. Κ. Ρωμαιοῦ, *ΑΔ* 1, 1915, παρ. 45. Rodenwaldt, *Korkyra* I 12, ὁ ἴδιος, *Korkyra* II 173. Π. Καλλιγιάς, *ΑΔ* 25, 1970, Β2, 321-322.
242. Προκόπ. *Περὶ βανδ. πολ.* Α 5. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Προκόπος, ἡ εἰσβολὴ δὲν ἦταν εἰρηνικὴ. Οἱ δυτικὲς περιοχὲς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Πελοπόννησος ἦταν οἱ πρῶτες ποὺ κατελήφθησαν. Ἡ παρουσία Σλάβων στὰ Ἰόνια νησιά καὶ τὴν Κέρκυρα εἶναι γνωστὴ καὶ ἀπὸ ἱστορικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀρκετὰ τοπωνύμια, ποὺ ἔχουν ολαβικὴ καταγωγή, ὅπως π.χ. τὸ τοπωνύμιον Γαρδίκι.
243. Γ. Λινάρδος, Μεσαιωνικὴ πόλις τῆς Κερκύρας, *Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ* 19, 1974, 98. Καλλιγιάς, *Τοπογραφικὰ* 87. Ὁ ἴδιος, Ἡ ἀρχαία πόλις τῆς Χαλκίδας, *Ἀρχαιολογία* 4, 1982, 56, 57.
244. G. Ostrogorsky, *History of the Byzantine State* (μετάφρ. J. Hussey, 1956) 84 κέ.

Εὐχαριστίες

Εὐχαριστῶ θερμὰ τὸν προϊστάμενο τῆς ΛΔ΄ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασικῶν Ἀρχαιοτήτων Ἀνδρέα Σωτηρίου γιὰ τὶς διευκολύνσεις ποῦ μοῦ παρέσχε κατὰ τὶς ἐπισκέψεις μου στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους καὶ τὰ μουσεῖα τῆς Κεφαλονιάς καὶ τῆς Ἰθάκης, γιὰ τὴν ἐξασφάλιση σχετικῶν ἔντυπων καὶ φωτογραφικοῦ ὑλικοῦ, καθὼς καὶ γιὰ τὴ διάθεση ὀρισμένων εἰκόνων. Ἰδιαίτερες εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸν Ἐπίτιμο Ἐφορο Ἀρχαιοτήτων Πέτρο Καλλιγὰ γιὰ τὴ διάθεση πολλῶν ἄρθρων του σχετικὰ μὲ ἔρευνες καὶ μελέτες του γιὰ τὰ Ἴονια νησιά, στὰ ὁποῖα εἶχε ἐπιτελέσει σημαντικὸ ἔργο ὡς Ἐφορος κατὰ τὴ δεκαετία 1963-1973. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὶς ἀρχαιολόγους Κ. Κάντα καὶ Ε. Στασινοπούλου γιὰ τὴν παραχώρηση φωτογραφιῶν, τὴν Miriam Caskey γιὰ τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση. Θερμὲς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, καὶ ἰδιαίτερα στὸν Γενικὸ Γραμματέα, Ἀκαδημαϊκὸ Βασίλειο Πετράκο, ποῦ ἐνέκριναν νὰ συμπεριληφθεῖ ἡ μελέτη μου αὐτὴ στὴ σειρά τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Summary

The Islands of the Ionian Sea in Historical Times

The islands of the Ionian sea during Prehistoric and Historical times did not belong to a single, unified cultural group. Instead, they developed independently of each other, under differing influences according to their own character and especially depending on their geographical position in the Ionian sea and on the route from Greece to Italy, which left its mark on their development.

Zakynthos (Zante)

The island is located a short distance south of Kefhalonia and west of the Peloponnese (figs 1, 2). The name of the island is mentioned in the Homeric epic (2nd half of the 8th century B.C.). It is evident that it was thickly settled in prehistoric times, but from the 11th to the end of the 8th century B.C. there is a gap. At the end of the 8th century B.C., people from the Peloponnese established a settlement in Zakynthos on the hill where later the Venetian Kastro (citadel) was built over the remains of the ancient acropolis, as is clear from the archaeological finds.

This was a city-state to which belonged also the settlements that grew up in various parts of the island, especially in the foothills of the mountains and, of course, on the natural

harbour of Keri, in the bay of Lagana, to the south-southwest (fig. 2).

With the incitement of the powers of the time, the Athenians and the Spartans, in 374 B.C. quarrels broke out between the democrats and the oligarchs that finally ended with the democrats prevailing, abandoning the fortress in Arcadia or Nellois where they had taken refuge, and returning to the city. The Zakynthian democrats took part in the 2nd Athenian confederacy (378/7 B.C.).

Literary sources mention sanctuaries of Apollo, Aphrodite and Aineias, whereas we know there was a cult of Artemis Opi-taïs, protectress of pregnant women, from an inscribed dedicatory base in the Zankynthos Museum. A temple of Poseidon must have stood near the Kalogera point (at the place known as Phourka-Damari), as is shown by the various dedications found in a depository. The independence of Zakynthos came to an end with the taking of the island by the Romans (191 B.C.), who used it as a naval base for their various military expeditions during the 1st century B.C.

Kephalonia

Kephalonia is the largest of the Ionian islands with an area of around 700 sq. km. It lies across from the entrance to the Gulf of Corinth, between Zakynthos, Ithaka and Leukas. The name comes from the mythical Kephalos or from the ancient tribe of the Kephallenians.

In Historical times Kephalonia was divided into four areas with an equal number of cities, which comprised the Kephallenian *tetrapolis*. These were: Krane (Κράνη) in the area of the western foothills of the Ainos (Αἴνος) mountain, Same (Σάμη) in the northern part of the east section of the island, Pronnoi (Πρόννοι) in the southeast part, and Pale (Πάλη) in the west, in the *Palehe* peninsula (fig. 6).

Worth noting among the antiquities are: In Krane remains of fortifications with large building-blocks on the Kasteli hills and particularly at Razata (figs 9, 10), remains of a Doric temple of Demeter and Kore (5th-4th cent. B.C.) at near the chapel of Aghia Triadha (fig. 11).

Preserved in the SE part of the island are the remains of the fortifications of Pronnoi and Poros, in the areas of Asprogeraka, Phanies and Pastra remains of cemeteries of Archaic, Classical and Hellenistic times, respectively. Near the seaside village of Skala, at Aghios Georgios, there are remains of an archaic temple, probably of Poseidon (early 6th cent. B.C.) (fig. 14) and the ruins of a Roman villa (2nd cent. A.C.) with two fine floor mosaics (figs 16, 17).

Especially impressive at the ancient city of Same are the remains of the fortification walls built with large stone blocks on the two hills of the Aghioi Phanentes and Palaiokastro (figs 18-20). In the centre of the town there are the ruins of a large, luxurious Roman building, known by the locals as *Rakospito*. A bronze portrait of Gallienus, 3rd century A.C. (fig. 21) has been found here. Worth noting among the many caves of the area is that of Melissani, NW of Same (fig. 6), where, as shown by the finds (fig. 22), there was a cult of the Nymphs and Pan.

The fourth ancient city of the island, *Pale*, in the chersonese of the same name, was probably a Corinthian colony or station for their campaigns to Corfu and Sicily (734 B.C.). It reached an acme during the Classical period. In a Roman house found at the site Valtsa of Katoe (*Βάλισα τῆς Κατωῆς*) in the S-SW part of the Paleke promontory, mosaics were found, one with dolphins and the trident of Poseidon (fig. 25), who must have had a sanctuary somewhere in the area.

In the Persian wars, the Kephallenians allied themselves with the other Greeks. In the Peloponnesian war between Athens and Sparta, Pale supported the Corinthians, while Krane allied itself with the Athenians. In the 2nd Athenian

Alliance (378 B.C.) only Pronnoi declared its participation (fig. 8). In 187 B.C. the island was occupied by the Romans. Soon afterwards all Kefhalonia was acquired by Gaius Antonius, who was the uncle of Marcus Antonius and founded, according to Strabo, a new city called *Panormos*, probably located at Fiscardo, an important harbour in Roman times (fig. 23). A Roman bath has been excavated on the bay of Aghios Andreas; also a rich cemetery of Roman times (2nd-4th cent. A.C.) at Tigania and a very well preserved Roman odeion or bouleuterion (2nd-3rd cent. A.C.).

Ithaca

Ithaca, NE of Kefhalonia, a mountainous island with rich vegetation and many bays, served during the colonising period as a base for Corinth for its expeditions to the West (fig. 6). From the archaeological evidence to date, the most important settlement of the island appears to have been in the area of Aetos, where the acropolis of the ancient city of the Alalkomenai (Ἀλαλκομενάι) occupied a hill known by the locals as the "Kastro of Odysseus" (fig. 26). In Roman times the city was transferred from Aetos to the Vathy inlet.

According to the literary sources and archaeological finds there were sanctuaries of both Apollo and of Artemis in the area of Aghios Georgios, between Aetos and Piso-Aetos, and the archaic cemetery, which yielded rich finds, spread out over the foothills of the Palaiokastro.

Settlements have been found in the north part of the island near the village Stavros (fig. 6), the most important of which is on the Aghios Athanasios hill where there is a fortification tower known as "Homer's School" (fig. 31). The "cave of Loizos" on the shore of Polis (fig. 6) was an important cult centre where the Nymphs were worshipped in the Late Bronze

Age and Protogeometric times. Found here were parts of 12 bronze tripods (8th century B.C.), which were prizes won in athletic contests and dedicated in the sanctuary of the Nymphs (fig. 33), Corinthian aryballoi (7th century B.C.) and other finds from a later cult of Hellenistic times, as is evident from skyphos fragments with scenes in relief and engraved inscriptions, for example the inscription ΕΥΧΗΝ ΟΔΥΣΣΕΙ, which for a number of scholars and particularly local Ithacans is an evidence for the identification of the island as the Homeric Ithaca.

Leukas (Lefkadha)

The fourth island in size is the most mountainous of all the Ionian islands. Here there was a colony of the Corinthians in the time of Periander (625-587 B.C.). Because of its strategic geographical position and the organisational abilities of the Corinthians, Leukas flourished as a centre for transport trade on the route to the west (figs 1, 34). The important fortification system of the city was due to the Corinthians, as were also the harbour works on the narrows between the island and the Akarnanian coast. Likewise attributable to the Corinthians are a canal and a breakwater 600 m. long, a little further south (fig. 35). During the 5th century B.C., Leukas flourished economically and it took part in the struggle against the Persians at Salamis (480 B.C.) and at Plataia (479 B.C.).

The ancient city extended from the settlement of Kaligonia northwards as far as the edge of the settlement south of Karyoton. The site was well located with hills for fortification and a natural lee harbour. The ancient fortification wall, of Classical and Hellenistic times, runs along the tops of the hills and the acropolis and then descends toward the sea in two legs, north and south (fig. 35). In the lowlands, the city plan followed the Hippodamean system, whereas on the slopes the arrangement

of building clusters was determined by the lie of the land. There were settlements in other parts of the island as well, such as at Phara and Ellomenon in the valley of Nydri, where farmsteads were excavated and towers are preserved (fig. 38). In the 3rd century B.C. Leukas became the capital of the Akarnanian Confederacy and enjoyed notable prosperity. Its coalition with Philip V led to its being besieged and taken by the Romans in 197 B.C.

The following divinities were worshipped in the island: Athena, Aphrodite Aineias, Hermes, Herakles, Pan, Belepheon, Acheloos and Apollo Leukatas in the homonymous cape. Yet the remains of temples found are few, one being a Doric peripteral temple with a pronaos at the location Rhodaki (fig. 39). Particularly popular was the cult of the Nymphs and Pan, found in many of the caves as is evident from numerous dedications, including female figurines in a circular dance with a flutist in the middle (fig. 40).

Kerkyra (Corfu)

This is the northernmost of the Ionian islands and the second in size after Kephallonia (fig. 1). Because of its advantageous position on the route to Italy, it appears to have served very early, from the first half of the 8th century B.C., as a harbour - supply base and a sort of emporium (commercial centre). Later it received a permanent establishment of colonists. Thus the colonisation of Kerkyra is characterised by a Euboian pre-colonisation movement, which must have occurred around the middle of the 8th cent. B.C. and the Corinthian colonisation that followed toward the last quarter of the same century.

The city (colony) originally was on the neck of the Kanoni peninsula and the NE side of the Hyliaian harbour, extending to about the middle of the chersonese, which was fertile and

naturally protected (fig. 42). With its commerce it acquired wealth and its own fleet and began to compete with its metropolis, Corinth, against which it fought a sea battle and won in 664 B.C. This is the earliest naval battle between Greeks, as Thucydides tells us. Yet despite this, relations between the two cities were not broken, especially cultural exchange. Corinthian artists came and worked in the island and taught the art of their homeland to the local people. Thus gradually a "local school" developed in architecture, sculpture, coroplastics and ceramics, within the Corinthian tradition but with the conflation of various cultural currents from the East and West, which crossed paths in this place.

The archaeological evidence shows that, from the Archaic period on, the city of Kerkyra spread gradually over the greater part of the Kanoni-peninsula as far as Phigareto area. It had an excellent road and drainage system and it was protected by a fortification wall at the vulnerable places. The agora, the centre of the city's political, religious and commercial life, was at Palaiopolis (fig. 42), at a location dominating the neck of the Kanoni peninsula, between the two ancient harbours, the *Hyllaian* and that of *Alkinoos*. Here were the public buildings and sanctuaries, whereas the houses and workshops of the traders were on the west side of the chersonese further up, in the areas of Stratia and Phigareto. During Roman times the city was again limited to the area between the two harbours. The acropolis was on the hill of Analepsis, on the height where the little church of Aghia Marina stands and continuing toward the north peak (fig. 42).

There were sanctuaries: a) in the area of the agora, which was at Palaiopolis, the sanctuary of Poseidon, b) on the eastern hills of the Kanoni peninsula, in the Mon Repos property, the sanctuary of Hera, the temenos of Apollo Κορκυραῖος, the temple at Kardaki, c) in the area of the Hyllaian harbour (near the Aghioi Theodoroi), the sanctuary of Artemis with the large

pseudo-dipteral temple, famous for its architecture and even moreso for its sculptural decoration with the Gorgo pediment, the earliest preserved ancient Greek sculpture (585 B.C.) (figs 50-52) and the remains of a small temple of Apollo Pythios (fig. 61), d) in the south part of the Kanoni chersonese (at Phigareto), a sanctuary of Dionysos that must have reached its acme around 500 B.C., as is evident from the skillfully carved poros pediment with a Dionysiac scene from a temple evidently built at that time (fig. 53). A little further south, in the wider area of the Sacred Monastery of Kassopitra, near the point of the Kanoni peninsula there must have been a second sanctuary of Artemis, judging by the numbers of figurines of the goddess (3.000) that were found in a deposit (figs 42, 55).

The cemeteries were spread out outside the city in the areas: Garitsa and the Soteris hill (fig. 42), cemetery of the Archaic and Classical periods with important luxurious grave monuments such as the circular cenotaph of Menekrates, which was crowned by the famous lion (figs 56, 57), and in the areas of Nerantzicha, the airport and Katakalous hill, a cemetery of the Hellenistic period.

The period, par excellence, of Kerkyra's economic and artistic height coincides with the end of the 6th and the beginning of the 5th century B.C. Her famous fleet was formed at that time. On the eve of the naval battle of Salamis Kerkyra had a fleet of 60 ships and was a considerable naval power of the time. Themistokles considered the friendship of Kerkyra necessary in order to carry out his future plans, which comprised basically the thalassocracy of Athens. Shortly before the Peloponnesian war broke out, the number of Kerkyraian ships came to 120. She was indeed a significant power of the period. On the eve of the Peloponnesian war, the great rival city-states, Athens and Sparta, each tried to obtain allies for its cause. Kerkyra joined the Athenian party and thus was involved in the war, taking part in the naval battle at Leukimma in 435

B.C. followed by the battle off the island of Sybota in 433 B.C. The most important event of this time, however, and one which left its mark on the history of the island, was the civil struggle, known for its viciousness, between the democrats and the oligarchs (427-425 and 410 B.C.). It ended with the predominance of the democrats but Kerkyra was exhausted irreparably.

With the expansion of shipping and commercial movement – to and from the West – it was quite natural that harbours - bases should be sought in the island that were closer to the Italian peninsula. Thus settlements close to the bays along the northwest and north coasts came into existence in the area of Aphiona and along the north coast in the area of Karousades - Rhoda - Almyros. Here, at the site of Ammokoulouma, an extensive cemetery was excavated that was in use from the late Archaic to the Hellenistic period and must have belonged to a prosperous settlement. The island of Paxoi also had an important settlement, as is evident from the excavation of an extensive cemetery at Magazia, which yielded rich finds of the Archaic period comparable to those of the archaic cemetery of Kerkyra. It should be noted here that the settlements of Kerkyra were controlled by the one and only city-state that existed in the island.

For Kerkyra, the Hellenistic period (late 4th B.C. to 229 B.C.) was a time of instability, exterior interventions and political changes. In quick succession many occupiers succeeded each other in turn: Spartans, Macedonians, Siracusans, Epirotos with their king, Pyrrhos, Demetrios Poliorketes and finally the Illyrians, until, rudderless as a result of all this, Kerkyra asked the Romans for protection in 229 B.C. The island remained an autonomous ally of Rome for a long time. It was accorded sufficient privileges, such as the minting of silver coins and the continued use of the Greek language, which we see on the dedicatory and other inscriptions as well as on

the coins. Yet in the 1st century B.C. the city suffered tremendous destruction by the armies of Agrippa, son-in-law of Octavian, who wanted to punish the Kerkyraians because they had taken the side of Marc Antony during their civil war.

The only city in the island, apart from Kerkyra, was Kasiope (fig. 41), situated between the two harbours of the modern village and protected by the fortress, the earliest phase of which goes back to Roman times.

In the Early Christian and Byzantine periods and in later times too in places where there were ancient sanctuaries, churches were built with ancient building material. During the 5th century, in the area of the ancient agora at Palaiopolis, the famous great basilica was constructed (fig. 65). The church of the Aghioi Theodoroi was built in the sanctuary of Artemis using ancient building material in each of its building phases (5th, 8th centuries).

In the 6th century, around 562, the island suffered barbarian incursions that destroyed many monuments and buildings. From this time it appears that the ancient city was gradually abandoned and ultimately removed from the Kanoni peninsula to the small, rocky and naturally fortified chersonese of "Palaiο Phrourio" (Old Fortress) with its two peaks, where it was renamed Korypho or Korphoi (=peaks), the origin of the modern European Corfu.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΗΣ ΑΛΚΗΣΤΗΣ ΧΩΡΕΜΗ-ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ
ΤΑ ΝΗΣΙΑ ΤΟΥ ΙΟΝΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ
ΑΡ. 269 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΡ. 31 ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ
ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟ ΤΟΥ 2011
ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΠΙΝΙΑ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & ΣΙΑ Ε.Ε.
ΜΕ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΜΑΝΤΕΛΟΥ
ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΓΧΡΩΜΩΝ ΤΟΞΟ Ο.Ε.